DRS. M.J.M. DONGELMANS

De muze tot geleide

De geschiedenis van de Koninklijke Zangvereniging Nijmeegs Mannenkoor

1859-1984

NIJMEGEN 1984

DRS. M.J.M. DONGELMANS

De muze tot geleide

De geschiedenis van de Koninklijke Zangvereniging Nijmeegs Mannenkoor

1859-1984

NIJMEGEN 1984

Aan hen die deze publicatie mogelijk maakten.

Inhoud

H.K.H. Prinses Juliana. Foto Max Koot

De Koninklijke Zangvereniging "Nijmeegs Mannenkoor" wens ik van harte geluk met haar 125-jarig jubileum. Tijdens mijn beschermvrouwschap gedurende de afgelopen 35 jaar heeft het Nijmeegs Mannenkoor perioden van voorspoed maar ook tijden in mineur gekend. Nieuwe wegen zijn ingeslagen, die tot een hernieuwd succes hebben geleid.

Het is me een voorrecht als beschermvrouwe van deze vereniging de hoop uit te spreken, dat voor het Nijmeegs Mannenkoor in opgaande lijn en in grootse harmonie nog vele jubilea zijn weggelegd.

Ten geleide

Ons land staat bekend als een natie waarin de zang als culturele expressievorm van oudsher hoog staat aangeschreven.

Hoewel in zijn spreken de Nederlander als enigszins nuchter te boek staat, kan worden geconstateerd dat dezelfde Nederlander, zodra de woorden in een melodische vorm zijn gegoten, in staat is tot een gloedvolle vertolking daarvan.

Dat deze traditie ook in Nijmegen rijk vertegenwoordigd is, zal aan een ieder genoegzaam bekend zijn; dat zij echter in deze stad reeds meer dan een eeuw lang bestaat, daarvan getuigt de Koninklijke Zangvereniging Nijmeegs Mannenkoor, die dit gedenkboek heeft laten verschijnen ter gelegenheid van het 125-jarig jubileum.

Zoals uit deze publicatie moge blijken heeft dit koor gedurende deze lange bestaansperiode een belangrijke bijdrage geleverd aan het Nijmeegse culturele leven; daarnaast werden met name in de laatste decennia ook concerten gegeven in het buitenland en werd door het koor belangeloos een muzikale bijdrage geleverd aan de talrijke herdenkingsbijeenkomsten op militaire begraafplaatsen ter nagedachtenis van de gevallenen uit de Tweede Wereldoorlog. De geschiedenis van elke vereniging kent wel zijn hoogte- en dieptepunten. Des te meer verdient het naar mijn mening respect wanneer een vereniging als het Nijmeegs Mannenkoor nu gedurende 125 jaar ononderbroken erin is geslaagd om de muzikale traditie levend te houden en steeds weer verder te ontwikkelen. Het verheugt mij bovendien, dat de belangstelling voor dit koor, in zowel de actieve als de receptieve betekenis, de laatste jaren een gestaag groeiende lijn vertoont. De stelling, dat van een actieve muziekbeoefening in het algemeen, en van de zangkunst in het bijzonder, een aanstekelijke werking uitgaat, wordt door dit koor in alle opzichten bewaarheid.

Proficiat, Nijmeegs Mannenkoor, met uw 125-jarig jubileum. Moge de stad Nijmegen nog lang van uw zangprestaties genieten!

DE BURGEMEESTER VAN NIJMEGEN,

F.J. Hermsen

Terugblik

Bij een jubileum is een terugblik over een langere tijd vanzelfsprekend. Dit te doen bij een 125-jarig jubileum is geen gemakkelijke zaak en zal moeten worden overgelaten aan personen die nauwer met de ups en downs van de vereniging op de hoogte zijn. Zeker als de landelijke organisatie, waarbij men als koor is aangesloten zelf 130 jaar bestaat. Uit de oorkonde aan de Koninklijke Zangvereniging “Nijmeegs Mannenkoor” uitgereikt door ons Verbond, 15 september 1959, blijkt dat het daarin gestelde nog altijd voor het koor zijn volledige waarde heeft

- waarderende de verdienstvolle werkzaamheid en zijn trouw lidmaatschap van dit verbond.

Maar ook mag men gerust eens terugkijken naar de weg die door een zo traditierijk koor is afgelegd.

Bestuur, dirigent en leden hebben het altijd weer klaargespeeld door bijzondere prestaties in vele concerten zich in binnen- en buitenland grote erkenning te verwerven. Zulke prestaties zijn alleen mogelijk door een goede vriendschap en een grote dosis idealisme.

De grote mobiliteit van onze samenleving, het grote media-aanbod maakt het niet makkelijk actief in een koor mee te werken. Anderzijds is koorzang een zinvolle vrijetijdsbesteding en bij de drukte en stress van alle dag een fijne mogelijkheid tot wat meer evenwicht. Gaarne wenst het Koninklijk Nederlands Zangersverbond van harte geluk met dit jubileum en veel succes voor de toekomst.

Moge dit feest gevuld zijn met muziek en zang tot plezier en voldoening van allen die zich verheugen op de mooie harmonie van de koorzang.

Dan geldt voor de Koninklijke Zangvereniging “Nijmeegs Mannenkoor” zeker wat in de oorkonde reeds vermeld stond

- dat door onderlinge vriendschap en onverzwakte activiteiten deze nobele traditie te handhaven en tot in verre toekomst nieuwe luister toevoegen.

G.J.A. Billekens

voorz. KNZV.

Voorwoord

Wanneer ik als Voorzitter van dit Mannenkoor een voorwoord mag schrijven wil ik volstaan met een kleine terugblik in het verleden en een moment stilstaan bij het heden.

De toenmalige Voorzitter van ons Koor - de heer P .1. C. van der Vegt - schreef in zijn voorwoord bij het 100-jarig bestaan van het Koor in 1959: “Allerwegen gaat het met de mannenzangverenigingen bergafwaarts. De oorzaak is wel de geest des tijds. Immers, er is te veelontspanning waarvoor geen inspanning nodig is. Wat zal de toekomst brengen?”

Nu wij 25 jaar later de balans opmaken mogen wij gelukkig concluderen, dat de “toenmalige toekomst” ons goed gezind is geweest.

Ook wij hebben in eerste instantie een teruggang gehad in ons ledenaantal. Dan spreek ik over de jaren, waarin de mensen meenden, dat de bomen tot in de hemel groeiden. In die tijd was t.v .-kijken de grote en vaak enige hobby. De eerlijkheid gebiedt ons dan ook om te zeggen, dat de economische terugslag van de laatste jaren naast vele, vele nadelen voor het verenigingsleven toch ook weer zijn voordelen heeft. Een mannenkoor met ruim 85 actieve leden is hier een sprekend voorbeeld van!

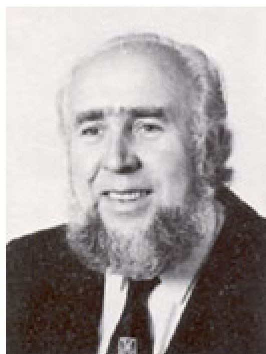
Alleen is het jammer, dat door deze recessie vele amateur-verenigingen het financieel niet meer of nauwelijks kunnen bolwerken.Vanaf deze plaats zou ik dan ook een beroep willen doen op die instanties, die het financieel voor het zeggen hebben, en wel de subsidiegevers. Ik twijfel niet aan Uw integriteit maar behandel het amateurverenigingsleven niet als een ondergeschoven kind. Met name dié verenigingen, die hun hobby beoefenen met behulp van instrumentarium en/of andere hulpmiddelen, hebben het momenteel zeer moeilijk.

Wat dat betreft hebben wij met het goedkoopste muziekinstrument wat er is – onze stem - niet de grootste problemen, ofschoon daar bij ons Mannenkoor - uit oogpunt van representatie - wel weer andere kosten tegenoverstaan.

De wijze waarop wij aan onze jubileumviering gestalte hopen te

geven vindt U elders in dit gedenkboek uitgebreid weergegeven.
Voorwaar een groots programma en ik hoop dan ook, dat met behulp van de volledige inzet van alle leden en onder de bezielende leiding van onze eminente dirigent de Heer Jack van de Zand 1984 een prachtig Jubileumjaar mag worden van een koor zijn naam en stad waardig.

Rest mij dan ook mijn oprechte dank te betuigen aan alle personen en instanties die nu reeds blijk hebben gegeven mee te willen werken aan de realisatie van deze Jubileumviering.

G. te Veldhuis - Voorzitter

Opmaat

Op 4 september 1984 zal het op de dag af 125 jaar geleden zijn, dat aan de boorden van de Waal de huidige Koninklijke Zangvereniging Nijmeegs Mannenkoor werd opgericht. Het koorbestuur - daarbij gesteund door de bescheiden groei die de vereniging na jaren van dalende ledentallen weer vertoont - heeft het bereiken van de leeftijd der wel zéér sterken aangegrepen om op diverse manieren de aandacht op het jubileum te richten.

Bij het overwegen van de plannen speelde de wens mee, behalve voor de vanzelfsprekende feestconcerten, ook voor een blijvende herinnering, in de vorm van een gedenkboek, te zorgen. Daarvoor was het in de eerste plaats nodig, dat het her en der onder de (bestuurs-)leden verspreide archiefmateriaal bij elkaar werd gebracht. Het ijveren van koor-archivaris H.F.W. Sporbeck resulteerde uiteindelijk in 1980 in het deponeren van de archivalia in het Nijmeegs gemeentearchief, waar een gedeelte alvast werd geïnventariseerd. In de tweede plaats moest een schrijver gezocht worden.

Nadat zich eerder één van de archiefmedewerkers, de heer F .M. Eliëns, bereid had verklaard deze taak op zich te nemen, werd begin 1983, in onderling overleg met gemeentearchivaris mr. W.L. Meeuwissen, de bewuste medewerker en ondergetekende, besloten, dat laatstgenoemde het boek over Nijmeegs Mannenkoor zou gaan schrijven. Het is in dit verband wel aardig te vermelden, dat het muziekkorps van de Nijmeegse schutterij, jarenlang een trouwe partner van Nijmeegs Mannenkoor, mij indirect deze als een uitdaging beschouwde opdracht heeft bezorgd. De in het kader van het doctoraal bijvak Muziekwetenschap verrichte onderzoekingen naar de geschiedenis van dit 19de-eeuwse orkest droegen namelijk het hunne hiertoe bij.

Alvorens ik over zou willen gaan tot het richten van woorden van dank aan de desbetreffende personen, lijkt het mij zinvol in het kort in te gaan op de betekenis van het in de tekst veelvuldig voorkomende begrip “liedertafel”. Hiervoor is het nodig terug te keren naar het Berlijn van 1809, al zal het duidelijk zijn dat al vóór die tijd mannen uit alle landen met elkaar in kerken, sociëteiten,

vrijmetselaarsloges etc. gezongen hebben. In genoemd jaar richtte de Pruis Karl Friedrich Zeiter, vriend van Goethe en leraar van diverse bekende componisten, de eerste liedertafel - kiemcel voor het verschijnsel mannenkoor in de 19de eeuw - op, bestaande uit 24 zangers, dichters en componisten. Dit elitaire gezelschap verzamelde zich rond een tafel, waar met eigen zangstukken en poëzie een romantische herinnering aan de vroeg-Middeleeuwse Ronde Tafel werd opgeroepen.[1]

Zelters initiatief gaf de aanzet voor een bloeiperiode van numeriek sterk toenemende mannenzanggroepen, die met haar krijgs- en vrijheidsliederenrepertoire als uitlaatkleppen fungeerden voor de golf van patriottisme die het Duitstalige gebied tijdens en na de Napoleontische Tijd overspoelde. De popularisering betekende in vele gevallen, dat de nieuwe mannenkoren wel de naam maar niet de exclusieve inhoudelijke idealen van het Berlijnse voorbeeld overnamen. Zo werd “liedertafel” synoniem voor 19de-eeuwse mannenzangverenigingen.

In Nederland verschijnen de eerste liedertafels ten tijde van de Belgische Opstand. Zang en Vriendschap (Haarlem) en Caecilia (‘s-Gravenhage) dateren beide uit 1830. Daarna volgden onder andere: Eutonia (Amsterdam 1839), Caecilia (Nijmegen 1842), Oefening en Uitspanning (’s-Hertogenbosch 1844), Aurora (Utrecht 1845), Amphion (Rotterdam 1847) en Euterpe (Amsterdam 1849).

Niet alleen het liedertafelfenomeen waaide uit het oosten de grens over, ook de inherente zangersfeesten - zoals die vanaf 1827 in Duitsland gehouden werden – deden hier hun intrede. Ten tijde van haar eerste lustrum had de Nijmeegse liedertafel Caecilia reeds tweemaal een Nederrijns-Nederlands Zangersfeest in de naburige steden Kleef (1845) en Arnhem (1847) bijgewoond. In 1853, midden in de opgangstijd van de liedertafels, werd het Nederlands Nationaal Zangersverbond opgericht, dat zich onder meer het organiseren van tweejaarlijkse zangersfeesten tot doel stelde. Rond 1900 ging de naam “liedertafel” over op de stijl die de mannenkoren hanteerden. In aansluiting op de vroeg-Romantische wedergeboorte van het volkslied - vanaf de eerste liedertafels in de belangstelling - waren homofone, muzikaal niet al te interessante, makkelijk in het gehoor liggende werken van middelmatige componisten - die de zangers afwisselend stoerheid of sentiment in de mond legden - bij mannenzangverenigingen de boventoon gaan

voeren. Aan dit verschijnsel van vlotte wijsjes en eenvoudige harmonietjes en de instandhouding daarvan waren overigens de zangers zelf met hun hang naar “onderling genoegen” in belangrijke mate debet geweest!

Waaruit de liedertafelperiode bij Nijmeegs Mannenkoor heeft bestaan en hoe deze zangvereniging zich aan dit verleden heeft ontworsteld, vindt de lezer in dit boek beschreven. De Duitse teksten, die hij in de eerste helft daarvan aantreft, zijn ontleend aan of geïnspireerd door Wagners opera Tannhäuser und der Sängerkrieg auf Wartburg.

Tot slot wil ik allen die aan de totstandkoming van dit boek hebben meegewerkt hartelijk danken. Met het risico dat deze of gene vergeten wordt, vind ik het toch prettig enkele namen te noemen. In de eerste plaats het bestuur, de dirigent en de leden van de Koninklijke Zangvereniging Nijmeegs Mannenkoor - in het bijzonder de heer H.F.W. Sporbeck en de “club” die geduldig urenlang het eerste voorbereidende krantenonderzoek heeft verricht -, en verder de staf en medewerkers van het Nijmeegs gemeentearchief - met name de heren mr. W.J. Meeuwissen, F.M. Eliëns (die het archief van Nijmeegs Mannenkoor vooral voor wat betreft de 20ste eeuw voor mij heeft ontsloten) en K.G.C.M. Vossen -, de dames Christine Nijst-Kerper (dochter van Willem Kerper) te Eindhoven en Cissy Grefkens-Wanders (nicht van Theo Wanders) te Nijmegen, de heer J.R. Visker te Beuningen en de heren A.F. Uijen, Th.J.M. Wanders (neef van Theo Wanders), J.Th. van Berkel en H.G.A. van Leeuwen, allen te Nijmegen.

Heel in het bijzonder wil ik hier nog naar voren halen Willie en Karel Claus, die voor een prima “schrijfadres” zorgden, en mijn ouders, dankzij wie ik dit boek heb kunnen schrijven.

Nijmegen, oktober 1983

M.J.M. Dongelmans

I Oprichting en eerste activiteiten

a. Een lange aanloop

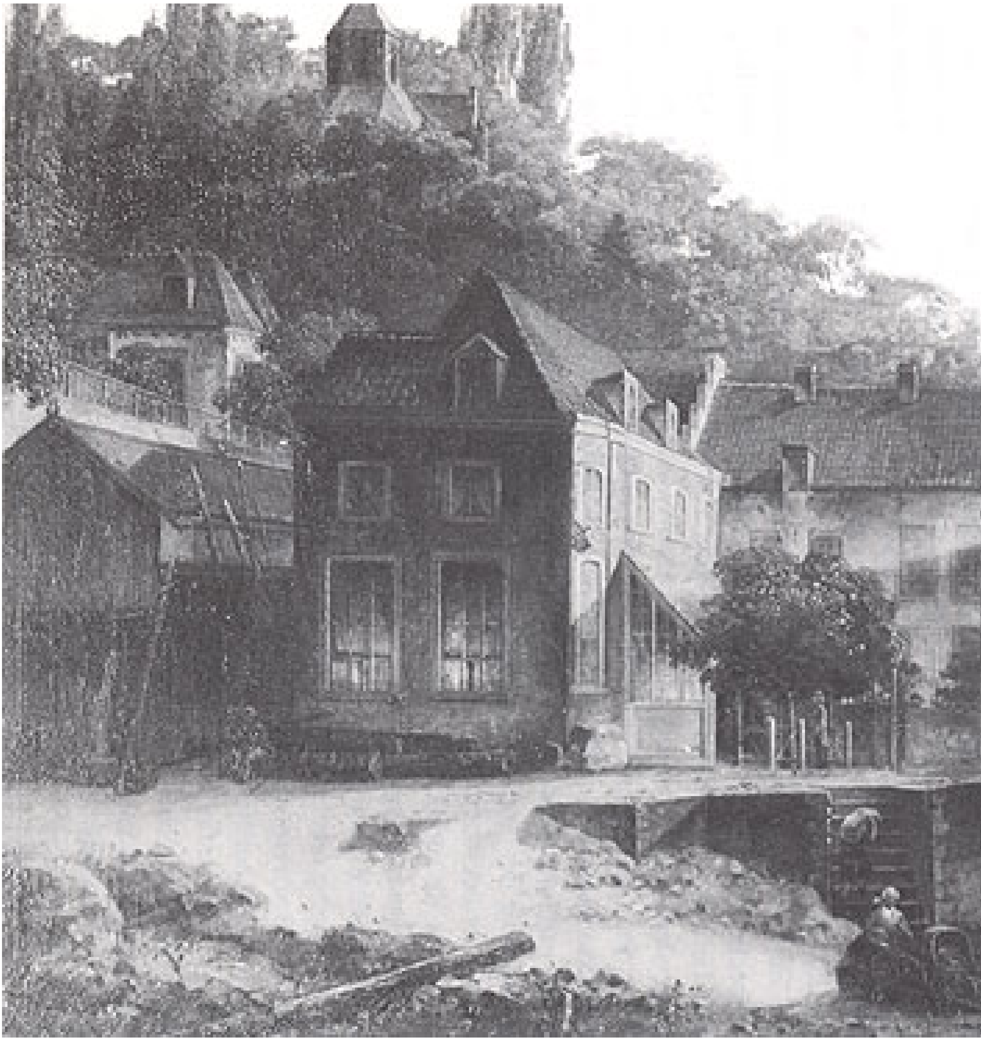
In de nazomer van 1859 achtten enkele Nijmeegse jongelui de tijd rijp een poging te wagen tot vorming van een nieuw, profaan en interconfessioneel mannenkoor. De oude, door knellende isolerende muren gekluisterde Waalstad telde toen reeds enkele zangverenigingen, waarvan de liedertafel Caecilia - zeventien jaar eerder gestart onder leiding van de destijds bekende musicus Jan Coenrades Boers (Nijmegen 1812 - Delft 1896) - de belangrijkste was.

Van enkele mannen van het eerste uur zijn de namen bewaard gebleven. M. Smits was de eerste dirigent. Samen met R.H. Cools, G. van Vrijaldenhoven en enige andere zangers richtte hij op 4 september 1859, tijdens een bijeenkomst in de Nieuwe Stadsherberg naast de Veerpoort, onderaan de Lindenberg, het koor Carolo Magno op. Voorlopig bleven de bezigheden van het groepje binnenkamers. Vermoedelijk werden de meeste zangavonden - conform de heersende opvattingen - achter de tapkast van het repetitielokaal doorgebracht.

Een jaar nadat Smits voor Carolo Magno was gaan staan, begon het toekomstperspectief tijdelijk te versomberen. In het najaar van 1860 namen de voorbereidingen voor het 5de - te Nijmegen in augustus 1861 te houden - Nederlands Nationaal Zangersfeest door het gastgevende mannenkoor Caecilia een aanvang. De liedertafel kwam door dit organiseren volop in de belangstelling te staan en ging een verhoogde aantrekkingskracht uitoefenen. Ook de oprichting in december 1860 van een (echter slechts een kort leven beschoren zijnde) Nijmeegse afdeling van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst, met alle inherente faciliteiten van dien, beloofde weinig goeds voor het jonge koortje.

Toen de publiciteit rond het groots opgezette zangersfeest wat was geluwd, besloten Smits en zijn mannen - nog in 1861 - onder een andere, zeker zo gewichtige naam verder te gaan. Zij verkozen voortaan te repeteren als Nijmeegs Mannenkoor. Bij een vereniging met een eigen identiteit hoorde natuurlijk een representatief

bestaansbewijs: op 10 november 1863 kwam de zanggroep in het bezit van een vaandel. Ook met vaandel lukte het Nijmeegs Mannenkoor niet een uitvoering te geven. Er was een bijna zes jaar lange aanlooptijd nodig, voordat het eerste officiële concert kon plaatsvinden. Waarschijnlijk is heel wat inspanning, oefening en “keelsmering” vereist geweest om het liedertafelgezelschap op een acceptabel peil te brengen. Of Smits hiertoe in staat was? Jacobus (Jacques) Josephus Petrus van den Wollenberg (Nijmegen 1840 - Nijmegen 1878), die hem op 4 maart 1864 opvolgde, in elk geval wel.

De Nieuwe Stadsherberg, waar het mannenkoor Carolo Magno het leven zag. Schilderij van P.M. Post 1853 (Valkhofmuseum Nijmegen)

M. Smits (collectie Nijmeegs Mannenkoor, voortaan NM)

Op 7 januari 1865 presenteerde zich onder zijn leiding een niet nader genoemd aantal zangers met een “Soirée” voor de talrijk aanwezige leden en hun echtgenotes van de sociëteit “Concordia”.

Aangetreden in de nieuwe concertzaal van het naast het Valkhofpark, aan de Lindenberg gelegen kasteel Bat-Ouwe-Zate lieten de “jongelieden” horen wat zij in “hunne ledige uren” op het terrein van de zangkunst hadden bereikt. Op de piano begeleid door Jan Leonard Heinrichs (Vaals 1835 - Nijmegen 1885) zongen ze een programma dat “getuigde van ijverige oefening” en aller goedkeuring kon wegdragen. De pianist, op dat moment organist van de Sint-Dominicuskerk aan de Broerstraat en lid van de liedertafel Caecilia, liet op dezelfde avond ook zijn baritonstem solistisch horen. Helaas was het eerste concert ook meteen het laatste voor Van den Wollenberg. Reeds in maart 1865 moest hij wegens ziekte zijn plaats aan Heinrichs afstaan.[2]

J.L. Heinrichs (NM)

Het jaar 1865 vormt een keerpunt in de geschiedenis van de zangvereniging. Geruggesteund door het beschermheerschap van een prominent stadgenoot als het Tweede Kamerlid mr. C.J.A. Heydenrijck - ijveraar voor het opheffen van de vestigingstatus van de Waalstad en haar aansluiting op het spoorwegnet - wordt het eenmaal uit de achterkamers getreden gezelschap een steeds minder

te verwaarlozen factor in het stedelijk muziekleven en raken de hoogtepunten uit zijn geschiedenis meer en meer verweven met de hoogtepunten uit de Nijmeegse historie. Op 8 augustus gaf het koor voor het eerst acte de présence op een voor de stad belangrijke dag. Nijmegen werd op die datum, tot grote opluchting van het stedelijk patriciaat, na jaren van strijd en voorbereiding met het Europese spoorwegnet verbonden. Nadat eerdere pogingen van het gemeentebestuur en de Kamer van Koophandel om aansluiting te verkrijgen op de Nederlandse spoorwegen mislukt waren, gelukte het de directie van de Nijmeegse Spoorweg - maatschappij met de Rheinische Eisenbahn-Gesellschaft een spoorwegverbinding tussen de Waalstad en het Pruisische Kleef tot stand te brengen.

De opening van de spoorlijn, die het zo langzamerhand tot een *ville morte* bestempelde Nijmegen in direct contact met de geïndustrialiseerde Rijnprovincie bracht en die, naar verwachting, een stevige impuls voor de stedelijke economie betekende, gaf reden tot feestviering. Na ontbinding van de optocht, waarin het Stedelijk Muziekkorps Concordia, kapelmeester J.H. Götz, het in Nijmegen in garnizoen verblijvende muziekkorps van het Iste Regiment Infanterie, kapelmeester Botel, en anderen meegemarcheerd hadden, werden de feestelijkheden voortgezet in kasteel Bat-Ouwe-Zate. Tot ieders verbazing maakte daar, tussen de nummers van Botels kapel, Nijmeegs Mannenkoor zijn opwachting met, onder andere, het lied “Aan Nijmegen. Opgedragen aan de Direktie en deelhebbers der Nijmeegsche Spoorweg-Maatschappij, bij opening van den spoorweg Cleve-Nijmegen, op 8 augustus 1865”. De in sociëteit “Concordia” verzamelde aanwezigen - spoorwegdirectie incluis - lieten zich “de voortreffelijke uitvoering” met bijzonder genoegen welgevallen. Eén dag later kreeg het mannenkoor ook van de toonaangevende *Provinciale Geldersche en Nijmeegsche Courant* (in de wandeling kortweg *Nijmeegsche Courant* genoemd) een dubbel compliment. Enerzijds oordeelde de verslaggever de zangers als “zeer verdienstelijk”, anderzijds betreurde hij het, dat Nijmeegs Mannenkoor niet te horen zou zijn op het van 11 tot en met 14 augustus te houden “Zevende Nederlandsch-Nationaal Zangersfeest, onder beschermheerschap van Zijne Majesteit den Koning ... In het Feestgebouw op het Valkhof te Nijmegen”.[3]

De oorzaak van dit opnieuw buiten een zangersfeest blijven, is gelegen in het feit, dat de jonge zangvereniging nog geen lid van

het Nederlands Nationaal Zangersverbond was. Daar kwam echter door toedoen van Heinrichs verandering in. Hij achtte, na de gunstig ontvangen uitvoeringen van 1865, zijn koor rijp voor aanmelding. Op dezelfde dag dat Caecilia en de vijftien overige aanwezige liedertafels onder leiding van “feestdirecteuren” Anth. J. van Schaick (Utrecht) en H.A. Meyroos (Arnhem) de tent op het Valkhof van mannenzang deden bol staan, beslisten in kasteel *Bat-Ouwe-Zate* de “Heeren Feestgedeputeerden”, dat Nijmeegs Mannenkoor, samen met drie andere liedertafels, als lid van het Zangersverbond kon worden toegelaten. Vanaf dat moment telde Nijmegen twee bij het verbond aangesloten mannenkoren, een situatie die alleen in Amsterdam en Utrecht voorkwam. Voor dit voorrecht werd wel ogenblikkelijk een financieel beroep op de koorleden gedaan. Want op de bewuste vergadering in het kasteel van 13 augustus besloot het Nederlands Zangersverbond ieder lid afzonderlijk jaarlijks vijftig cent contributie te laten betalen. Dit ter bestrijding van de grote onkosten van de zangersfeesten.[4]

In de ogen van het bestuur van Nijmeegs Mannenkoor moest er, nu men bij het verbond aangesloten was, verandering komen in een ergernis verwekkend, niet met de verworven status overeenkomend euvel. Mede gezien de morele verplichting jegens het verbond en de stad Nijmegen, waarvoor Nijmeegs Mannenkoor met Caecilia de eer hoog diende te houden, maar vooral, in het verlengde hiervan, met het oog op toekomstig te boeken resultaten op zangersfeesten en -wedstrijden werd besloten pogingen in het werk te stellen andere repetitieruimte te vinden.

Via de Nieuwe Stadsherberg en “de Cirkel de Ooij” (het geërfdenhuis van de Ooypolder, aan de Voerweg) was men bij “Mejuffrouw de Weduwe Huibers” (eigenaresse van het koffiehuis Amicitia in de Jodengas) aangeland. Hoewel de repetitiezaal zelfs voor een enkele uitvoering benut werd - de beperkte financiële middelen stonden dure zaalhuur elders niet toe - wilde het bestuur dolgraag deze ruimte voor een betere inruilen. Secretaris W. Pilgram deed in zijn op 21 juni 1866 gedateerde brief aan burgemeester F .P .Bijleveld en zijn wethouders de directe reden van dit verlangen uit de doeken. Wanneer het inmiddels tot 43 leden uitgegroeide koor op de zondagmiddag of -avond (afhankelijk van het seizoen) met zijn oefeningen begon, kwam het herhaaldelijk voor, dat bezoekers van de belendende cafélokalen - al of niet nuchter - “mede koor [kwamen] maken”. Dergelijk gebral en gelal

was voor een even serieuze als ambitieuze dirigent als Jan Leonard Heinrichs en de zangers, wier "ijver . . . niets te wenschen over" liet, natuurlijk "zeer hinderlijk". Wilde men naar het oordeel van het bestuur "eerlang zich onder de goede liedertafels van Nederland . . . kunnen rangschikken", dan moest aan de huidige situatie een einde komen.

Pilgram verzocht dan ook kosteloos gebruik van "de groote zaal van Nut en vergenoegen [sic], des Zomers van 1 tot 3 en des Winters van 7 tot 10 uren". Ondanks de uitdrukkelijke verwijzing naar het nuttige werk van de vereniging, die de jongelui ervan weerhield hun tijd "op minder voor hen doelmatige plaatsen" door te brengen, werd dit eerste verzoek aan de stadsbestuurders niet gehonoreerd. Toen bleek dat de Schouwburgzaal aan het Kelfkensbos niet zou worden afgestaan, besloot Mannenkoor Amicitia te laten voor wat het was en terug te keren naar het geërfdenhuis aan de Voerweg.[5]

Om een *waardig* lid van het Zangersverbond te worden, was vanzelfsprekend meer nodig dan een geschikt repetitielokaal, ambitie en ijver. In de eerste plaats diende Nijmeegs Mannenkoor de sympathie van de inwoners van de Waalstad te verwerven. Het geven van goed in de smaak vallende concerten speelde hierbij een nogal bepalende rol. Meer nog echter de belangstelling van de zijde van het koorbestuur voor medewerking aan liefdadige doelen. Met betrekking tot het laatste kon de jonge zanggroep van zijn welwillendheid blijk geven, toen Nijmegen in 1866 door een cholera-uitbarsting getroffen werd. Voor 31 augustus van dat jaar kondigde Nijmeegs Mannenkoor een "Vocaal- en Instrumentaal Concert" aan, "ten voordeele der nagelaten betrekkingen en noodlijdende gezinnen van choleralijders", in de Concordiazaal van Bat-Ouwe-Zate. Omdat een avond met enkel mannenzang wat eentonig zou zijn, verzekerde het bestuur zich van de belangeloze medewerking van het muziekkorps van het 1ste Regiment Infanterie.[6]

In de tweede plaats was een gezonde financiële positie van het koor een vereiste. De uitbetaling van de dirigent, de huur van de repetitieruimte, de aanschaf van nieuwe muziek, het lidmaatschap van het Zangersverbond etc. vormden uitgaven die met de gewone inkomsten uit contributies niet gedekt konden worden. Geheel volgens het gebruik van die tijd stelde het bestuur daarom de Nijmegenaren in de gelegenheid hun sympathie voor de

mannenzang om te zetten in een buitengewoon lidmaatschap. Deze bijdrage tot vergroting van de levensvatbaarheid van het ensemble gaf de zogenaamde kunstlievende leden “met hunne dames” recht op vrij entree tijdens de concerten.[7]

Verzekerde het mannenkoor zich door het aanwerven van buitengewone leden van een vaste aanhang, in een stad waar al een bekend koor was, diende het aantal zanglustigen versterkt te worden, althans op peil te blijven. Om dit te bewerkstelligen opende de vereniging op 13 oktober 1867 een zangcursus “ter aankweeking van Mannenzang”. De eenvoudig gestelde toelatingsvoorwaarden boden alle Nijmegenaren met een behoorlijke stem, ouder dan 18 jaar en “onbesproken van gedrag”, de mogelijkheid tot het koor toe te treden en zich in het oefenlokaal te melden. De reeds lid zijnde, “meest allen tot den hanwerkstand [sic]” behorende koorzangers waren overigens het meer elitaire Caecilia in aantal al in 1866 voorbijgestreefd. Op het 7de Zangersfeest telde de oudste liedertafel immers nog slechts 36 leden, waaronder de dirigent, D.H. Dijkhuizen, die het koor in de winter van 1866-1867 verliet, notaris R.A.H. Courbois, majoor A.W. Mosselmans en mr. J.P. Pool.[8]

Het succes dat Heinrichs op het op 12 november 1867, in samenwerking met het Stedelijk Muziekkorps en de solisten (oud-dirigent) Van den Wollenberg (piano), Kok (viool) en Thiele (klarinet), gegeven concert in Bat-Ouwe-Zate met zijn zangers behaalde, gaf het bestuur de overtuiging, dat de kwaliteit van het mannenkoor het waard was om de zangers ook eens buiten de stad te laten optreden. Een vrij eenvoudige manier deed zich voor, toen in december een circulaire van de Amsterdamse liedertafel Euterpe bij secretaris F .A.H. Courbois in de bus rolde. Dit koor had het voornemen op 8 en 9 augustus 1868 een “Nationale en Internationale Zangwedstrijd” te organiseren. Na beraad besloot Mannenkoor de reis naar de hoofdstad te ondernemen. Als vocale bagage nam het Auferstehn, een motet van B. Klein, en Das Kirchlein van Becker mee.

Fier maakten Heinrichs en de 37 met hem meegereisde zangers hun opwachting in de Amsterdamse Parkzaal, waar zij met Zanglust, Apollo, Kunst en Vriendschap, Amstels Mannenkoor en Oefening baart kunst (liedertafels uit de hoofdstad), Amphion en Rotte’s Mannenkoor (Rotterdam), Mannenzangvereeniging (Utrecht), Zang en Vriendschap (Haarlem), Arion (Alkmaar),

Sappho (Hoorn), Orpheus (Schiedam), Euterpe (Arnhem), Gruno (Groningen), Männergesangverein (Rheydt), Les Orphonistes (Atrecht) en Le cercle des artisans Lyriques (St. Josse ten Noode) te gast waren bij het organiserende koor Euterpe, dat onder leiding stond van de bekende dirigent G.A. Heinze. Dit eerste concours waar Nijmeegs Mannenkoor aan deelnam, begon met de traditionele aanbieding van de erewijn, gevolgd door de uitreiking van de feest-insignes (onder andere toegang verschaffend tot het Koninklijk Zoologisch Genootschap Natura Artis Magistra) en de tekstboekjes. Tegen het middaguur betraden de diverse deelnemers van de Nederlandse afdeling het strijdperk. 's Avonds, even na zeven uur, was het de beurt aan Nijmeegs Mannenkoor. Wat later volgde de wedstrijd van de internationale afdeling, waarin Amstels Mannenkoor en Oefening baart kunst de Nederlandse eer verdedigden. De avond eindigde met een optreden van gastheer Euterpe, het bekendmaken van de juryuitslag, een bal in de Parkzaal en een Vauxhall in de aangrenzende tuin. Zondag 9 augustus verzamelden de zangers zich in het Paleis voor Volksvlijt, waar het feest met muziek, uitreiking van medailles, vuurwerk en Vauxhall besloten werd. Helaas prijkte bij terugkeer uit de hoofdstad geen enkele medaille aan het vaandel van de Nijmegenaren. Desondanks viel de zangvereniging bij de wedstrijdbezoekers wel degelijk in de smaak. Het "eenparig oordeel van verschillende onpartijdige oor- en ooggetuigen" luidde dan ook als volgt: "De Nijmeegsche liedertafel zong te zacht, 't was jammer, want voor de kenners die in de digte nabijheid zaten, waren hare uitvoeringen onberispelijk". In dezelfde geest schreef de *Amsterdamsche Courant.*' " Voor degenen die nabij zaten was het zingen van *das Kirchlein* van Becker en *Auferstehn* van Klein zeer zeker een genot".

Terug in Nijmegen moest Mannenkoor binnen de kortste keren voor de buitengewone leden optreden. Ditmaal bood het bestuur ook andere belangstellenden gelegenheid de concoursgangers te beluisteren. Aldus probeerde men de kring van toehoorders wat uit te breiden. Op 11 september trad Nijmeegs Mannenkoor met het Stedelijk Muziekkorps en de heren Van den Wollenberg en Thiele op in de concert-zaal van Bat-Ouwe-Zate. Niet gehinderd door een (te) grote zaal konden de zangers Das Kirchlein en Auferstehn nu wel tot hun recht laten komen. Helaas was de opzet, door flauwe publieke belangstelling, minder succesvol.[9]

Het resultaat van het “Amsterdamse avontuur” zette de liedertafel en haar dirigent weer met beide benen op de grond. Ontnuchterd, maar geenszins ontmoedigd, bleef Jan Heinrichs pogingen in het werk stellen om zijn zangers tot goede resultaten te brengen. Zijn rol in het Nijmeegs muziekleven had zich inmiddels uitgebreid tot de directie over de in 1862 opgerichte gemengde zangvereniging Erato en het enkele malen dirigeren van de concerten van de dilettantenvereniging Euphonia.[10] In de komende jaren zouden juist Nijmeegs Mannenkoor en Erato de beste overlevingskansen blijken te bezitten in de trieste situatie waarin het muziekleven in de Waalstad was komen te verkeren.

b. Interludium

Enige kanttekeningen bij het Nijmeegs muziekleven tijdens de laatste jaren voor de uitleg van de stad.

Instrumentaal musiceren in de problemen.[11]

Vanaf 1868 bevindt het muziekleven in Nijmegen zich gedeeltelijk in een neergaande spiraal. Met name voor de instrumentalisten breken slechte tijden aan. Op deze plaats zal in het kort hieraan aandacht worden besteed, mede omdat Nijmeegs Mannenkoor bij het organiseren van concerten afhankelijk was van instrumentale kunstbroeders.

De malaise begon toen een garnizoenswisseling het, in het sociëteits- en uitgaansleven een voorname plaats innemende muziekkorps van het 1ste Regiment Infanterie aan Nijmegen onttrok. Na jarenlang op deze militaire kapel een beroep te hebben gedaan stond de Waalstad in april 1868 opeens zonder een representatief orkest. Nijmegen telde weliswaar onder zijn talrijke verenigingen drie muziekkapellen: het Stedelijk Muziekkorps Concordia, het muziekgezelschap Sempre Crescendo (onder de gemeenschappelijke leiding van Jan Hendrik Götz) en de muziekvereniging Euphonia (samengesteld uit dilettanten), maar deze konden om uiteenlopende redenen niet in de ontstane leemte voorzien.

Het eerste ensemble, een harmonieorkest toegevoegd aan de dienstdoende schutterij, verspeelde, na enkele decennia van actieve dienst, in de zestiger jaren de sympathie van de bevolking. De kwaliteit van het lange tijd in de schaduw van de infanteriemuziek

opererende orkest was dusdanig aangetast door financiële problemen, dat ook het vertrek van de militaire kapel de kansen niet keerde. Tevergeefs poogde Götz zijn muziekkorps nog te redden. Maar na enige publiciteit in de afwijzend tegenover het orkest staande *Nijmeegsche Courant* kwam de toekomst van het Stedelijk Muziekkorps in de gemeenteraad aan de orde. De stadsbestuurders, met één van de officieren van de schutterij aan het hoofd, besloten op 20 november 1868 - tegen de zin van de burgemeester - de subsidies aan zowel het korps van Götz als diens muziekschool voor “mingegoeden” in te trekken. Het besluit resulteerde vrijwel onmiddellijk in het ontslag van de muzikanten. Het in januari 1869 door Götz opgerichte “Harmonie-Gezelschap Concordia”, dat nu buiten schutterijverband zijn activiteiten moest ontplooien, had, gezien de voorgeschiedenis, onvoldoende levenskansen. Na 1877 verdwijnt het dan ook, na een kwijnend bestaan geleid te hebben, uit het muziekleven. Ook Sempre Crescendo werd in de malaise meegesleept. Het gebrek aan medewerking dat Götz ondervond, deed zich hier eveneens voelen.

De muziekvereniging Euphonia, bestaande uit amateurviolisten, -altisten en -cellisten uit de gegoede burgerij, streefde wel naar het ideaal van een eigen Nijmeegs dilettantensymfonieorkest, maar negeerde in haar praktisch beleid de in de Waalstad aanwezige blazers. Zij zocht liever haar toevlucht tot het Pruisische Krefeld. Daar vond Euphonia een dirigent, strijkers en blazers. Uiteraard kon de vereniging in deze opzet niet als Stedelijk Muziekkorps fungeren. Ter opluistering van Nijmeegse evenementen was in de eerste plaats (militaire) blaasmuziek vereist.

Het tekortschieten van Concordia, Sempre Crescendo en Euphonia in het leveren van adequate blaas- en strijkmuziek vindt zijn oorzaak voornamelijk in de verdeeldheid van het openbare stedelijk leven. Het door godsdienstige en sociale verschillen en daarmee samenhangende belangengroepen met obligaat gekonkel gespleten Nijmegen kende een veelheid van muziek- en andere verenigingen. Omdat deze elk afzonderlijk binnen haar eigen afgebakende kader opereerden, waren de bestaans- en toekomstmogelijkheden binnen het kleine Nijmeegse wereldje onvoldoende. Het gebrek aan onderlinge samenwerking, de te geringe uitvoeringsmogelijkheden en de te kleine achterban immers resulteerden bijna overal in nadelige saldi op de balansen. De wellicht enig soelaas geboden hebbende idee om een gemeentelijke

muziekschool op te richten ten behoeve van een later eventueel gezamenlijk optredend burgersymfonieorkest en paramilitair schutterijorkest kreeg in deze sfeer geen kans. De aangewezen man om dat te realiseren was Götz. Maar deze ontving voor bijna al zijn initiatieven weinig steun meer. De door hem in 1869 opgerichte vioolcursus, die vioolspelend Nijmegen probeerde te verenigen, werd in 1875 weer opgeheven. Dijkhuizen, via Caecilia en Erato bij Euphonia terechtgekomen, zag de dilettantenvereniging in hetzelfde jaar schipbreuk lijden. Meer en meer was de Waalstad voor instrumentale muziek op uitheemse krachten aangewezen.

Te midden van de deprimerende toestand onder de Nijmeegse instrumentalisten valt de rooskleurige situatie van Nijmeegs Mannenkoor, Erato en, in mindere mate, van Caecilia op. In goede harmonie bouwden de eerste twee koren aan hun toekomst. Tot 1874 gebeurde dit onder de leiding van J.L. Heinrichs. Ook deze verenigingen hadden haar eigen - beperkte - aanhang, maar waren voor haar inkomsten in het geheel niet afhankelijk van de vraag naar muziek van de zijde van de sociëteiten. De uitgaven konden bovendien niet vergeleken worden met de onkosten van de orkesten voor tractementen, instrumenten etc.

c. De eerste contacten met Arnhemse orkesten

Weinig heil ziend in een engageren van de versnipperde lokale krachten keek het bestuur van de zangvereniging uit naar een samenwerkingsverband met een orkest van buitenaf. De blik werd naar Arnhem gewend. In deze stad waren maar liefst twee militaire kapellen werkzaam, te weten: het muziekkorps van het Regiment Veldartillerie en de kapel van het 8ste Regiment Infanterie. Bovendien bezat zij een schutterijorkest. De keuze van Nijmeegs Mannenkoor viel allereerst op het strijkorkest van de Veldartillerie, onder leiding van F. Ruedersdorff. Deze kapel had zich eerder, in de zomer van 1868, aan de Nijmegenaren laten horen. Het eerste optreden met het strijkorkest werd op 27 november 1868 bepaald. Behalve door dit ensemble wist de zangvereniging zich voor het ten bate van de “algemene” armen in Bat-Ouwe-Zate te geven concert ook gesteund door de medewerking van enkele dilettanten. Uit de recensie van de avond blijkt niet of de Arnhemse strijkers de Nijmeegse zangers ook werkelijk begeleidden. Vermoedelijk werkte Nijmeegs Mannenkoor zijn diverse nummers, waaronder Neerlands Taal van Worp, De Geboortegrond van Dupont en De Kabels los van

Hol, met pianobegeleiding af en speelden de veldartilleristen “met kracht en juistheid” hun twee ouvertures, twee potpourri’s en solo’s voor trombone en piston als omlijsting. Naar de mening van de *Nijmeegsche Courant* was bij het koor

> “Een voortdurend streven naar vooruitgang en een naauwgezette studie vooral in het observeren der piano’s en forto’s, waardoor kleur en leven in de voordragt zelfs van het eenvoudigste lied gebragt wordt....duidelijk merkbaar”.

Volgens het blad kon Mannenkoor “spoedig met de beste zangvereenigingen op eene lijn ...geplaatst worden”. Behalve van een artistiek succes was er ook sprake van een financieel welslagen. De grote opkomst in de Concordiazaal stelde het koorbestuur in de gelegenheid het Burgerlijk Armbestuur, na aftrek van de gemaakte kosten, ruim 200 gulden te overhandigen.[12]

Gedurende 1869 en 1870 gaf Nijmeegs Mannenkoor concerten in samenwerking met Euphonia, de pianist Van den Wollenberg en de kapel van Rüdersdorff. Met het Arnhemse orkest werd op 23 november 1870 in de achterzaal van “De Harmonie” aan de Oude Stadsgracht - één van de oudere stadssociëteiten - een “armenconcert” georganiseerd met het volgende programma:

Dupont	Le Retour du Soldat, Grande marche (actueel in de tijd van de Frans-Duitse oorlog)	1
Reissiger	Ouverture Die Felsenmühle	2
Mozart	a. Stille (koor)	3
de Roeij	b. Vliegslied (koor)	
J.P. van den Wollenberg-Smith	Paraphrase de concert pour Piano (Sonnentraum)	4
Bach	Chor und Duett aus Alberga (klarinet-obligaat)	5
Hol	Krijgslied (koor en strijkorkest)	6
Esser	Fest-Ouvertüre	7
V. Meijst	a. Verplanting (baritonsolo en koor)	8
Kreutzer	b. Zauber der Nacht (baritonsolo en koor)	
Neumann	Arie für Trompete	9
Beethoven	Glockentöne (koor)	10
Verdi	Fantaisie Il Trovatore	11
Klein	Herrlich ist Gott (koor en harmonieorkest)	12

Dit minder druk bezochte concert was het eerste uit een lange rij in "De Harmonie" te geven zanguitvoeringen. Van optredens in de Concordiazaal moest node worden afgezien toen in de loop van 1870 duidelijk werd, dat kasteel Bat-Ouwe-Zate geveild ging worden. De uiteindelijke verkoop van het gebouwencomplex aan de Lindenberg in 1871 deed de concertzaal voor verdere muzikale evenementen verloren gaan.[13]

In laatstgenoemd jaar beproefde Nijmeegs Mannenkoor opnieuw zijn geluk op een zangersfeest. Samen met de liedertafel Caecilia ondernamen de zangers van Heinrichs de reis naar Arnhem, waar van 4 tot en met 7 augustus het 10de Nederlands Nationaal Zangersfeest werd gehouden. Ook ditmaal kwam het koor met Auferstehn van Klein (met zeven zangers minder als in Amsterdam, maar wel met een verder geopende mond gezongen). De aanwezigen in Musis Sacrum kregen op 6 augustus bovendien Zauber der Nacht van Kreutzer te horen. Wanneer we de recensenten van het *Handelsblad* en de *Nieuwe Arnhemsche Courant* mogen geloven, sloegen de weliswaar buiten de prijzen vallende Nijmeegse zangers bepaald geen slecht figuur. Volgens de eerste krant gaf Nijmeegs Mannenkoor "blijken van degelijke studie door eene fraaije, genuanceerde voordragt". De tweede ging nog een stapje verder. Het Arnhemse blad gaf, overigens tot zijn eigen verbazing (" wij [hadden] niet kunnen vermoeden dat Nijmeeg's Mannenkoor zoo iets voortreffelijks zoude leveren"), de voorkeur aan de Nijmeegse liedertafel boven de op dezelfde avond opgetreden zangverenigingen Apollo en Amstels Mannenkoor uit Amsterdam, Amphion uit Rotterdam en Oefening en Uitspanning uit 's-Hertogenbosch. Deze lof dankten de Nijmegenaren met name aan de uitvoering van de enige gezongen "oude classieke compositie ...dat wonderschoone Motette van B. Klein. Kunstrijk in compositie, kunstrijk in uitvoering". Het enthousiasme van de *Nieuwe Arnhemsche Courant* staat wel in schril contrast met ingezonden stukken in de *Nijmeegsche Courant*, enkele maanden vóór de zangwedstrijd. Daarin benadrukte de schrijver zowel de noodzaak van "een groote schifting ...wil men er eenig resultaat van zien", als de middelmatigheid van het mannenkoor.[14]

Na de reis naar Arnhem eindigde (voorlopig) de samenwerking tussen Nijmeegs Mannenkoor en het orkest van het Regiment Veldartillerie. Afgezien nog van de kosten die aan het engageren van een buiten de stad gelegerd muziekkorps verbonden waren,

werd een dergelijke stap min of meer gerechtvaardigd door een bescheiden lichtpuntje in het versnipperde Nijmeegse instrumentale wereldje. In de zomer van 1871 richtten officieren van de dienstdoende schutterij, als alternatief voor het afgeschafte Stedelijk Muziekkorps, een fanfarekorpsje op. Hoewel dit ensemble in de aanvangstijd op basis van zeer bescheiden financiële en artistieke middelen moest opereren, wist het zich, mede dankzij de morele steun van de *Nijmeegsche Courant*, in enkele maanden tijd een plaats in het Nijmeegs muziekleven te verschaffen. De leden van het opgeheven Stedelijk Muziekkorps, die als harmonie Concordia hun toon (*poco a poco diminuendo*) nog steeds meebliezen/streken, zagen dit met lede ogen aan. Voor hen was de belangstelling voor de nieuwe fanfare pijnlijk groot. Uit de geestdrift en de bereidheid om dit korps een serieuze kans te geven, bleek opnieuw hoeveel "goodwill" zijzelf verspeeld hadden.

Nijmeegs Mannenkoor - blijkbaar vol vertrouwen - trad vrijwel onmiddellijk na het eerste openbare optreden van de fanfare onder kapelmeester Paul Steffen op het Valkhof (10 september 1871) met de nieuwelingen in contact. Besprekingen leidden tot een samenwerkingsverband, dat jaren zou standhouden. Paul Steffen en Jan Heinrichs kwamen overeen jaarlijks vier gezamenlijke concerten te geven. Tegen betaling van drie gulden konden Nijmegenaren als buitengewoon lid van de zangvereniging met hun dames deze uitvoeringen bijwonen. Voor- en tegenstanders van Nijmeegs Mannenkoor en/of de blazers van Steffen spitsten hun oren toen de beide verenigingen op 17 november 1871 hun eerste concert in de Stadsschouwburg bij het Kelfkensbos gaven. Vanzelfsprekend stonden Zauber der Nacht en Auferstehn als "succesnummers" op het programma. De *Nijmeegsche Courant* was, ondanks het feit dat andere zangstukken minder voldeden en een vioolsolo van Steffen niet om aan te horen was, zeer over de uitvoering te spreken. In fel contrast hiermee stond de opvatting van de *Nijmeegsche Nieuwsbode*, een concurrerend blad, dat zich stelselmatig tegen de *Courant* afzette. De schrijver van de *Nieuwsbode* vond het aandeel van de schutterijkapel" wind verspillen en gehoor kwellen". Hij gaf de dirigent dan ook het advies "zijne sujetten liever van strijkinstrumenten te voorzien". Soortgelijke opmerkingen, verondersteld te komen van symphatisanten van Götz, lieten de ‚jeugdige en talentvolle" verenigingen maar over zich heen komen. Op 3 februari, 20

september en 14 november 1872 volgden de resterende abonnementsconcerten.

Het afsluitende, eveneens in de Stadsschouwburg gegeven “Groot Vocaal en Instrumentaal Concert” vormde een eerste hoogtepunt in het gezamenlijke optreden van Nijmeegs Mannenkoor en de schutterijfanfare. Voor deze gelegenheid hadden Heinrichs en Steffen zich verzekerd van de medewerking van “eenige liefhebbers” en “flinke sujetten van het muziekkorps van Knol” (= het orkest van het 8ste Regiment Infanterie uit Arnhem). Zangers en instrumentalisten realiseerden met succes uitvoeringen van onder andere Hollands Glorie en Krijgslied, composities van de Utrechtse componist Richard Hol. Het welslagen van deze avond liet over een voortzetting van de concerten geen twijfel bestaan. Toch trok de eerstvolgende soirée in 1873 weinig publiek. Mogelijk deed zich op dat moment enige concurrentie gevoelen van het pas opgerichte dilettantenkoor onder leiding van Jacques van den Wollenberg. Al op 20 februari van dat jaar zongen deze heren op een Vincentiusconcert in “De Harmonie”. Samen met bekende solisten, als de tenor Joseph Wolff uit Keulen en de bariton Willem Deckers uit ‘s-Hertogenbosch, en het strijkorkest van het 8ste Regiment Infanterie onder J. Knoll gaven zij daar een indrukwekkend programma ten beste, waarvan Nijmeegs Mannenkoor met argusogen zal hebben kennisgenomen. Het vermeldde onder meer ouvertures van Von Suppé en Reinecke, aria’s uit de oratoria Paulus en Elias van Mendelssohn-Bartholdy en koorwerken van Kreutzer (Frühlingsandacht), Fischer (Meeresstille und glückliche Fahrt) en Van Bijken (Thürmerlied).[15]

Schouwburg te Nijmeg

VIERDE

GROOT VOCAAL- & INSTRUM

CONCERT

TE GEVEN DOOR

DE LIEDERTAFEL „NIJMEEG'S MANN

EN

DE KAPEL DER SCHUTTER

ONDER DE LEIDING VAN DE HEEREN

J. L. HEINRICHS & P. STEF

op Donderdag den 14 November 187

's avonds ten 7½ uur.

PROGRAMMA

1. Marcia Maestoso . . . .

2. *a.* Abendlied . . . .

b. Geboortegrond . . . .

3. Ständchen (Solo voor Tenor-hoorn) . . . .

4. Bas Solo en Koor a. d. Zauberflöte . . . .

5. Krijgslied (Koor met orchest) . . . . .

PAUZE.

1. Ouverture die lustigen Weiber v. Windsor .

2. Des Heeren Huis . . . .

3. Duet a. d. Oper. Lucretia Borgia . . . .

4. Wer weiss ob wir uns wiederseh'n? (Piston Solo

5. Holland's Glorie (Koor met fanfare) . . .

NB. HH. Leden worden beleefdelijk ver

diploma's te toonen.

Programma van één van de Schouwburgconcerten van Nijmeegs Mannenkoo
(Gemeentemuseum 's-Gravenhage)

II Grootsteedse allures

> “Het eenige wat nog met eer en met roem stand houdt,
> is de zangvereeniging “Nijmeeg’s Mannenkoor”
> (anonieme schrijver in de Nijmeegsche Courant, 2 april 1876)

a. Veelbelovende jaren

De opening van de spoorlijn Kleef-Nijmegen in 1865 had wel het Duitse achterland beter toegankelijk gemaakt, maar veranderde weinig of niets aan de relatie tussen de Waalstad en de rest van Nederland. Nijmegen bleef “een achtergebleven uithoek van het koninkrijk”. Eerst acht jaar later kwam daar door het besluit van het parlement om de spoorlijn Arnhem - Nijmegen aan te leggen verandering in. Belangrijker echter was het aannemen van de Vestingwet door de volksvertegenwoordiging in 1874. De opheffing van de vesting Nijmegen bood de stadsbestuurders ongekende mogelijkheden. Eindelijk kon men zich gaan ontdoen van de als knellend en kluisterend ervaren verdedigingswerken, die al te lang de expansie belemmerden. Was het voorheen om militaire redenen onmogelijk geweest buiten de wallen en poorten te bouwen, thans kon de stad, met alle middelen die haar ten dienste stonden, met de “uitleg” een aanvang nemen. Met het slopen van de Hezelpoort in 1876 - en niet, zoals foutief in mijn Numaga-artikel vermeld, in 1878 - begon een metamorfose, die Nijmegen in een enkel decennium veranderde van een onaanzienlijke, bekrompen, binnen de laatmiddeleeuwse muren volgepropte vestingstad in een aantrekkelijke, naar de eisen des tijds, groot opgezette “tuinstad” met parken en ruim aangelegde, van villa’s voorziene singels. In hoog tempo werd ook de zogenaamde bovenstad binnen de wallen gemoderniseerd en een grootsteeds allure gegeven. Voor Nijmegen brak een periode van (economische) bloei aan die een einde maakte aan “den kwijnenden toestand in vele handelstakken”.[16]

Hoewel de Nijmegenaren nauwelijks konden overzien wat de opheffing van de vestingstatus uiteindelijk te weeg zou brengen, was er aanleiding genoeg om, na het bekend worden van het nieuws uit de residentie, op 16 april 1874 goed feest te vieren. Nog

geen maand later was daar opnieuw reden voor. Op 11 en 12 mei herdacht Nederland het zilveren kroningsjubileum van koning Willem III. Nijmegen vierde dit evenement met het engageren van twee Pruisische muziekkorpsen, een optocht, illuminaties en het ontsteken van Bengaals en Grieks vuur. Aan de op 12 mei georganiseerde optocht namen Nijmeegs Mannenkoor - eerder die dag op de Markt met Hollands Glorie te horen -, Caecilia, de rederijkerskamer Excelsior, de muziekkapel Concordia en vele andere deel. Een dag later kwamen Heinrichs en zijn mannen weer in de publiciteit.

Met het muziekkorps van de schutterij brachten zij wethouder mr. W. Francken NGz - in de komende jaren als voorzitter van de raadscommissie voor de uitleg van de stad een sleutelfiguur in de Nijmeegse expansie- politiek - “een serenade met fakkellicht” bij gelegenheid van diens benoeming tot ridder in de Orde van de Nederlandsche Leeuw.[17]

Terwijl de stad nog in een feestroes was, maakte Heinrichs zich op om met zijn zangers naar het op 12 en 13 juli te houden internationaal zangersconcours in het Belgische Gent te gaan. Door de financiële medewerking van de gemeente daartoe in staat gesteld had hij de grote stap, die de acceptatie van de Belgische uitnodiging ongetwijfeld was, durven nemen. Eindelijk leverde nu een deelname aan een zangwedstrijd meer op dan ervaring alleen. Toen Nijmeegs Mannenkoor - tot Tiel door een groep buitengewone leden tegemoet gereisd - onder de tonen van de schutterijmuziek per stoomboot in Nijmegen terugkeerde, was het op de Waalkade verzamelde publiek al op de hoogte van het bereikte resultaat. Trots toonden de zangers de gewonnen “ Verguld Zilveren Medaille” en “Nikkelen Medaille” verbonden aan de behaalde tweede prijs. Helaas was hen de binnen het bereik zijnde eerste prijs door loting ontglipt. De vreugde was er evenwel niet minder om. In gezelschap van musicerende schutters en collega-zangers trokken de koorleden de stad door, richting Stadsschouwburg. Daar wachtte hen een officiële ontvangst door mr. J.C.J. Riveaux, sedert 1872 beschermheer van Mannenkoor. Nadat in de “Komedie” de nodige lofredenen waren afgestoken en de zangers waren toegeklonken, begaven de heren zich naar het repetitielokaal aan de Voerweg, waar, in kleinere kring, “den avond genoegelijk” werd voortgezet.[18]

Op 30 juli 1875 stapte Mannenkoor opnieuw op de boot. Ditmaal ging de reis naar het 12de Nederlands Nationaal

Zangersfeest te Rotterdam. Onderweg werd Gorinchem aangedaan waar het aspirant-lid van het Zangersverbond, de liedertafel Gorcums Mannenkoor Caecilia, aan de Waterpoort al klaar stond om ook scheep te gaan. De instappende zangers waren nogal verheugd over de aanwezigheid van "de zeer groote liedertafel Nymeeg's Mannenkoor" [54 leden] aan boord. Mannenkoor vergrootte de "niet geringen vreugde" door de kunstbroeders toe te zingen met "een stuk ...der te Rotterdam uit te voeren zangstukken". Eenmaal kennisgemaakt "met deze vrolyke nymeeg's musezonen" kon de stemming bij de Gorkummers niet meer stuk. Caecilia amuseerde zich verder prima met de zangers uit de Waalstad. De gelegde contacten resulteerden dan ook in een jarenlange vriendschap.

Bij hun aankomst in de Maasstad opgevangen door leden van het mannenkoor Amphion begaven de zangers zich na hun inkwartiering naar het feestgebouw, waar erevoorzitter/ burgemeester Van Vollenhoven "een toepasselyke rede ... hield". Een trompetsignaal riep daarna op tot repetitie. Ook op de morgen van de 31ste juli vond nog "obligaat" inzingen plaats. Nadat dit "tot een goed einde [was] gebracht" verzamelden de uit heel Nederland afkomstige liedertafels zich bij de Rotterdamse beurs. Van de beurs ging het in optocht naar het feestgebouw voor de grote gezamenlijke uitvoering. In aanwezigheid van onder anderen prins Hendrik - broer van Willem III - en beschermheer van Amphion - die herhaaldelijk waardering voor het gebodene opbracht, voerden Nijmeegs Mannenkoor en de andere liedertafels achtereenvolgens: Morgenhymne, Lentebede, Soldatenkoor, Elegie (sopraansolo), Das Thal des Espingo, Banierzang, Euterpe, Weemoed, Sta pal myn dierbaar vaderland, Willem de Eerste voor Damiate (baritonsolo) en het volkslied (Wien Neêrlandsch Bloed) uit. Met succes, want "By elk einde van een nommer daverde de zaal van applaus". Heinrichs presenteerde zijn zangers tijdens de afzonderlijke optredens met een vertolking van Saul's Lierzang, een compositie van de Belgische toondichter F .A. Gevaert, die ook door Rotterdamsche Liedertafel ten gehore werd gebracht. Op 3 augustus kwam de Nijmeegse stoomboot weer voorbij Gorinchem. Leden van Gorcums Mannenkoor Caecilia, inmiddels opgenomen in het Zangersverbond en al eerder teruggekeerd, stonden ter begroeting op de kade. Ondanks het ontbreken van prijzen in de bagage had de stemming van "de vrolyke nymegenaars" weinig geleden. Met zang en "een

daverend lang leve de Gorcommers" namen zij, alvorens de reis naar Nijmegen voort te zetten, hartelijk afscheid van de nieuwe vrienden.[19]

De al dan niet succesvolle reizen naar zangersfeesten vormden een welkome afwisseling in de rij verplichte uitvoeringen voor de Nijmeegse achterban: de bescheiden "Heeren-Soirees" en de wat groter opgezette concerten waarop ook de dames toegang hadden. Met name de laatstgenoemde uitvoeringen trokken de belangstelling van uitgaand Nijmegen. Op 23 februari 1876 besloot het bestuur weer een dergelijk "groot Vocaal- en Instrumentaal Concert" te geven. In grote getalen kwamen leden en niet-leden naar de achterzaal van "De Harmonie" om daar onder meer Nijmeegs Mannenkoor de concours-nummers van G.A. Heinze Euterpe en Willem van Damiate [sic] te horen zingen. Mede door het optreden van het muziekkorps van het Regiment Veldartillerie onder leiding van A. Gründ en de sopraan L. van Kerkoerle uit Breda, die ook de geliefde "Mélodie religieuse" van Ch. Gounod - de nu nog steeds populaire "Einlage" voor Huwelijksmissen - zong, was de avond zo succesvol, dat de *Nijmeegsche Courant*het nodig vond het volgende in de recensie op te nemen:

> "Algemeen was de wensch dat Nijmeeg's Mannenkoor ons nog dikwijls op dergelijke degelijke Concerten moge vergasten".[20]

De zangers konden zo langzamerhand de Harmoniezaal wel als hun zaal beschouwen. Zij gaven er regelmatig concerten - zoals dat van eind maart met de schut-terijkapel, met wie ze ruim 200 gulden bij elkaar zongen/speelden "ten voordeele van de noodlijdenden door den jongsten watersnood" rond Nijmegen - en repeteerden daar. De tocht vanuit de Nieuwe Stadsherberg, langs het Geërfdenhuis, de weduwe Huibers, weer terug naar de Voerweg, voorlopig eindigend in "De Harmonie", had niet alleen gelijke tred gehouden met het verworven aanzien in het plaatselijk muziekgebeuren, maar vormde ook een afspiegeling van de stijgende artistieke prestaties en de allures in de geest van de "grootsteedse" mannenkoren.

In de zomermaanden van het jaar 1876 was aller aanwezigheid op de repetities dringend vereist. Het bestuur had gehoor gegeven aan de uitnodiging van Amstels Mannenkoor, dat ter gelegenheid van zijn zilveren jubileum van 23 tot en met 27 september een grote zangwedstrijd in de Parkzaal en het Paleis voor Volksvlijt

organiseerde. Een keur van mannenkoren en “voorname Toonkunstenaren uit Europa” ondernam de reis naar de hoofdstad. Uit Parijs maakte Choral de la Vilette zijn opwachting. België liet zich vertegenwoordigen door zangers uit Brussel, Antwerpen, Gent, Laeken, St. losse ten Noode en Ledeberg. Het Duitse Rijk gaf *acte de présence* met heren uit Dresden, Neuss, So-lingen, Huls, Barmen en Kleef. Maar liefst vijf Amsterdamse koren schaarden zich on-der de genodigden, waaronder zich bovendien nog veertien andere Nederlandse mannen-koren bevonden. Op de laatste in Nijmegen gehouden oefeningen klonken de paradestukken van Mannenkoor Saul’s Lierzang en Omhoog (Heinze) reeds “in eene perfectie ... hier ... nog zelden” gehoord. Thans, acht jaar na het ten dele mislukte optreden in de Parkzaal, hield het koor zich ook tijdens de uitvoering staande. In een luisterrijke entourage - zelfs Willem III bezocht het feesten ten overstaan van de *crème de la crème* van het Nederlandse muziekleven, kwam het tot vertolkingen die de in het Paleis voor Volksvlijt aanwezige componisten alleszins eer aan deden. Volgens Gotz, die met Heinrichs was meegereisd, lieten “Nuanceering, schakeering, aplomb, en vooral zuiverheid en goede uitspraak ...niets te wenschen over”. Verbazing over en lof voor de belangrijke vooruitgang bij de Nijmegenaren werden door de jury omgezet in een derde prijs. Na afloop van de festiviteiten keerden de 58 zangers in het bezit van een gouden medaille en 100 gulden terug naar de Waalstad, waar het bestuur zijn hoofd alweer had staan naar een volgend belangrijk evenement.[21]

b. Mannenkoor als gastheer: het zangersfeest van 1877

Der letzte Sängerkrieg auf Fürstentumsburg

Hiervóór is reeds enkele malen een zangersfeest ter sprake gebracht. Het besluit van het Nederlands Nationaal Zangersverbond Nijmegen uit te kiezen voor het houden van het 13de zangersfeest en de viering van zijn zilveren jubileum biedt ons de mogelijkheid het reilen en zeilen van een dergelijk evenement wat nader te bezien.

Al op 28 mei 1876 riep het feestcomité onder voorzitterschap van mr. J.C.J. Riveaux, geruggesteund door een gemeentelijke garantie van ƒ 2500,- in een eventueel tekort, de Nijmegenaren op tot het geven van een renteloos voorschot in de vorm van een afname van aandelen ter waarde van ƒ 10,-. De organisatoren

benaderden in een volgend stadium de gemeenteraad opnieuw. Ditmaal om verlof te vragen voor de plaatsing van een tent op de "stadswandelplaats" en het afsluiten voor het publiek van dat terrein gedurende de vijf feestdagen. Gezien de eerdere garantstelling en de economisch/financiële voordelen die het publiek en publiciteit trekkende zangersfeest de Waalstad bood, is het niet verwonderlijk dat de stadsbestuurders na kort beraad positief beslisten. Op 27 maart 1877 volgde de aanbesteding van de benodigde "houten" tent, reüniezaal en honderd tafels door de "Commissie voor de Muzijk-Tent". De toen aangewezen uitvoerder nam ruimschoots de tijd voor de bouw. Tot hun grote ergernis constateerden de heren Dobbelmann en Francken in de raadsvergadering van 13 juni dat de werkzaamheden al begonnen waren. De laatstgenoemde merkte ijzig op: "toch eene les, om het Valkhof niet meer af te staan". Begrijpelijke verontwaardiging: het feestgebouw werd tegen de Barbarossa-ruïne aangebouwd.[22]

Nijmegen zou (zeker in die tijd) Nijmegen niet zijn zonder gekissebis. Zelfs bij een "nationaal" feest voerden plaatselijke lange tenen tot onverkwikkelijkheden. Een en ander spitste zich toe in de pers. De *Nijmeegsche Courant*, zichzelf bestempelend als de tolk van de aandeelhouders in het waarborgfonds, constateerde geïrriteerd dat het nieuws betreffende het definitief doorgaan van het zangersfeest in alle bladen te lezen was behalve in de Nijmeegse stadskranten. De feestcommissie had niet eens de moeite genomen hiervan een kennisgeving of programma te sturen. De *Courant* drukte daarom op 6 juli ten behoeve van de lezers een door haar kille toon komisch werkende samenvatting van de activiteiten af. Vijf dagen later verscheen een meer uitgebreide "eigen" bijdrage. Nu ja, dat "eigene" werd juist door de uitgever van de *Nijmeegsche Nieuwsbode*, Thieme - en met hem door het feestcomité - bestreden. Volgens hem had de *Nijmeegsche Courant* van de aanwezige mogelijkheid tot inzage in het programma op een slinkse manier gebruik gemaakt. En dat terwijl *hij* het copyrecht bezat. De eigenaar van de *Nijmeegsche Courant*, Vieweg, beriep zich echter, mede in het belang van de waarborgfonds-intekenaars, op de noodzaak van een zo groot mogelijke publiciteit.

De speldeprikken over en weer in de plaatselijke pers, die geen tijd overlieten ook nog eens het gedetailleerde feestprogramma af te drukken, ontnamen aanvankelijk het publiek de lust tot het kopen van abonnementskaarten. In de laatste dagen voor het feest kwam

daar alsnog verandering in. Toen duidelijk werd wat het zangersfeest te bieden had, werd ook de interesse groter.

In tegenstelling tot het voorafgaande was de uiteindelijke realisatie van het zangersfeest werkelijk groots te noemen. Tallozen wisten de weg naar Nijmegen te vinden, de stad, die zich aan de vooravond van haar uitleg (op haar onvoordeligst) bevond. Behalve de 27 aanwezige liedertafels (800 zangers) fungeerden de beide geëngageerde “toporkesten”: het Parkorkest uit de hoofdstad en de Koninklijke Militaire Kapel van het Regiment Grenadiers en Jagers uit de residentie, en de drie vocale solisten als voornaamste trekpleisters. De komst van Richard Hol, die samen met Jan Leonard Heinrichs de artistieke leiding op zich had genomen, garandeerde het welslagen van het muzikale gedeelte.

Het 13de Nederlands Nationaal Zangersfeest begon op 3 augustus met de ontvangst van de koren in het “sierlijk met vlaggen, wapens, groen en toepasselijke schilden” getooide feestgebouwen de eerste algemene repetitie. De volgende dag werd gevuld met een tweede gezamenlijke repetitie, een matinee op het terrein van de voormalige Vorstendomsburcht door het Parkorkest, een optocht van de liedertafels door de stad - en uitstekende gelegenheid voor Nijmeegs Mannenkoor om met zijn gloednieuw vaandel te pronken - en de eerste grote uitvoering, waarop onder andere de Vondel-cantate en de “Jubelklanken bij het Zilveren feest van het Nederlandsch NationaaI Zangersverbond” (door Caecilia en Nijmeegs Mannenkoor) van Hol onder leiding van de componist gezongen werden. Zondag 5 augustus verzamelden de afgevaardigden van de liedertafels zich voor de algemene vergadering in “De Harmonie”. Hierna konden belangstellenden opnieuw genieten van het Parkorkest, dat ‘s middags op het Valkhof speelde. ’s Avonds vonden de afzonderlijke voordrachten plaats. Ingeleid door een ouverture van Nijmegenaar J.C. Boers trok Nijmeegs Mannenkoor aller aandacht met de door Heinrichs gecomponeerde feestgroet “ Welkom aan des Waalstrooms boorden”. De ook aanwezige nestor van het muziekleven in de Waalstad, Jan Hendrik Gotz, sprak zelfs van een verborgen talent.

Het zangersfeest werd een dag later afgesloten met een matinee en concert door de Koninklijke Militaire Kapel en vuurwerk op de rivier. Als geste tegenover degenen die om financiële redenen de festiviteiten niet hadden kunnen bijwonen, organiseerde de commissie bovendien op 7 augustus nog een volksconcert met

medewerking van Caecilia, Nijmeegs Mannenkoor en het orkest van het 8ste Regiment Infanterie uit Arnhem in het feestgebouw.

Na afloop van het meerdaagse zangfestijn was iedereen vol lof. *Sans rancune* feliciteerde ook de *Nijmeegsche Courant* Riveaux en zijn medewerkers met het behaalde succes. De aandeelhouders konden zich eveneens gelukwensen. Van het gestorte bedrag werd 93% terugbetaald. De gemeente, bedankt “voor de vele en afdoende bewijzen van belangstelling en degelijke ondersteuning”, kwam het zangersfeest derhalve op een uitgave van ƒ 175,- te staan.[23]

c. Van een Rotterdams succes naar een Amsterdamse dirigent

Zoals hieronder blijken zal, vormen de jaren tussen het 13de zangersfeest en het overlijden van Heinrichs een eerste hoogtepunt in de geschiedenis van de liedertafel Nijmeegs Mannenkoor, dat grotendeels samenvalt met de economische en culturele opbloei van Nijmegen in de periode van de uitleg. Alvorens hier op ingegaan wordt, eerst een kort woordje over een fenomeen dat nauw met zang- en andere verenigingen verbonden is: een gezamenlijk uitstapje.

Natuurlijk vormde deelname aan zangwedstrijden en -feesten voor de koorleden een welkome afwisseling in het dagelijks leven en als zodanig al een uitje op zich. Toch was er behoefte aan meer ontspannen reisactiviteiten. Op zondag 7 juli 1878 reden de rijtuigen met de Nijmeegse zangers voor een eerste uitstapje naar Arnhem en omstreken. De tocht voerde onder meer naar het landgoed Bronbeek. De zangers brachten daar voor de verzamelde oudstrijders uit Indië enkele obligate vaderlandse liederen ten gehore die nogal in de smaak vielen. Na een rondleiding door het gebouw - gegeven door de generaal-commandant - en een drankje in de eetzaal werd de tocht voortgezet in de richting van Velp en Roozendaal, waar kasteelheer baron van Pallandt ervoor zorgde dat de zangers opnieuw hun dorst konden lessen. Het park met zijn koele lover en “bedriegertjes” stond borg voor “eenige genotvolle uren”.[24]

De in het verslag, dat de *Nijmeegsche Courant* van het reisje opnam, vermelde “beste eensgezindheid” onder de zangers was er vermoedelijk mede debet aan dat de eerstvolgende concertreis een grandioos succes werd Als opmaat voor de festiviteiten rond het 20-jarig bestaan in september 18791iet het bestuur de 56 koorleden

deelnemen aan een door Rotte's Mannenkoor ter gelegenheid van zijn zilveren jubileum uitgeschreven zangwedstrijd. Van 18 tot en met 21 juli 1879 was Rotterdam gevuld met talloze zangers. Maar liefst 18 buitenlandse liedertafels gaven *acte de présence*. Na diverse festiviteiten volgde op zaterdag 19 juli in het gebouw van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in de Oppert de zang-wedstrijd voor mannenzangverenigingen uit gemeenten met maximaal 25.000 inwoners. Koren uit Valkenburg, Schiedam, Hendrik-Ido-Ambacht, Alkmaar en Monnikendam betraden samen met Nijmeegs Mannenkoor "het orkest" om gedurende twee uur naar beste kunnen hun geselecteerd repertoire te vertolken. De internationaal samengestelde jury, met bekende namen als F. Gemsheim en S. de Lange, had het er maar moeilijk mee om tot een besluit te komen. Uiteindelijk behaalde de Nijmeegse liedertafel als het op één na grootste koor in de 1ste afdeling na een verdeelde stemming de eerste prijs. "Oorverdoovende toejuichingen begroetten de uitspraak der jury". Ondanks alle vreugde - die per telegram ook naar Nijmegen werd overgeseind - dienden de winnaars echter hun hoofd koel te houden: op 20 juli immers vond in de sociëteit "De Harmonie" de wedstrijd plaats om de ereprijs, tussen de beste koren uit de drie afdelingen. In aanwezigheid van Verhulst, L.F. Brandts Buijs, Benoit, Nicolai, Heinze, Meyroos, Hiller en andere prominente juryleden kwamen de liedertafels Nijmeegse Mannenkoor, Utrechts Mannenzangvereeniging en Société Chorale uit St. Dié tegen elkaar uit. Ditmaal was het zonder meer duidelijk wie de prijs toekwam.

Tegenover het nerveuze en "minder gunstig gestemde" optreden van de Utrechtenaren en de Société Chorale plaatste Nijmeegs Mannenkoor een geslaagde uitvoering van Zauber der Nacht van Kreutzer. De jury achtte "den prijs van uitnemendheid" volkomen terecht. Voorzitter A. G .Jansen en de dirigent mochten naar voren komen om de veroverde prijzen uit de handen van de burgemeester van Rotterdam aan te nemen. De Nijmegenaren werden beloond met een gouden medaille, geschonken door de stad Rotterdam, en 200 gulden, beschikbaar gesteld door Rotte's Mannenkoor. Als ereprijs ontvingen zij

> "een hoogen zilveren beker, op het deksel prijkende met een Apollo-beeld in gedreven zilver en op de zijden versierd met een omkranste lier met gouden snaren, benevens het opschrift:

> “Rotte’s Mannenkoor - 1854-1879. - Eereprijs aangeboden door de gemeente Rotterdam”.

Het jubilerende koor zorgde er bovendien voor dat Heinrichs zelf met 200 gulden naar huis ging.

De uit Rotterdam meegebrachte zilveren beker uit 1879 na zijn restauratie. De beker behoort tot de vaste collectie van het Valkhofmuseum Nijmegen.

Op 21 juli verzamelden belangstellende stadgenoten zich in "De Harmonie" om de teruggekeerde zangers "met luid gejuich te begroeten". Toen wethouder Daames, die dirigent en koorleden lof toezwaaide en de hoop op voortzetting van de bloei "door ijver en eendracht" onderstreepte, uitgesproken was, kon het feest beginnen. Op gezette tijden, voorzien van gezellige muziek door de schutterijkapel en met een goed bevoorrade tapkast bleven de winnaars nog lange tijd in de achterzaal. Dat de behaalde prijzen herhaaldelijk de ronde deden, spreekt vanzelf. Om toch maar vooral niemand de aanblik van de prijzen te laten ontgaan, organiseerde het trotse bestuur op 27 juli zelfs een kijkmiddag in "De Harmonie".[25]

Voor de dirigent was het uitzoeken van repertoire voor het op 4 september te geven jubileumconcert nauwelijks een probleem. Natuurlijk moesten Zondag op het meer van Heinze en Saul's Lierzang van Gevaert (waarmee de eerste prijs was behaald) en het "ere-prijsnummer" ook voor het Nijmeegse publiek ten gehore worden gebracht. De lustrumviering werd vroeg in de avond geopend met een optocht vanaf "De Harmonie". Na een rondgang door de stad vond in deze sociëteit de uitvoering plaats. Tallozen vonden uit pure belangstelling voor het koor of uit nieuwsgierigheid naar de bekroonde zangnummers de weg naar de "keurig met bloemen, toepasselijke schilden en vaandels" gedecoreerde achterzaal. Volgens de recensent van de *Nijmeegsche Courant* overtrof de avond "in alle opzichten de stoutste verwachtingen". Voor Heinrichs, die jarenlang aan een acceptabel niveau van zijn zangers had gewerkt, moet het een ware voldoening geweest zijn dat na de uitvoering van Zauber der Nacht een commissie uit de kunstlievende leden onder aanvoering van burgemeester Bijleveld het podium betrad met een fraaie zilveren lauwerkrans als blijk van erkenning en waardering. Behalve de zangers en het enthousiaste publiek droeg ook de schutterijkapel met enkele orkestwerken bij tot het welslagen van de jubileumviering, die de opmerking van één van de bestuursleden over "den tegenwoordigen bloei der Vereeniging" ten volle rechtvaardigde. Op 5 september kwamen de zangers en de buitengewone leden met hun dames opnieuw naar de Oude Stadsgracht. Ditmaal niet voor een prestigieuze uitvoering maar om wervelend op de opgewekte dansmuziek van de schutterijkapel met

een vrolijk en ontspannen bal het jubileum af te sluiten.26

* * *

De vernieuwings- en expansiedrang die Nijmegen sinds het aannemen van de Vestingwet in 1874 meer en meer in zijn greep kreeg, had ook gevolgen voor het stedelijk muziekleven dat in eerste instantie een grote opbloei tegemoet ging. Het vertrouwen in de toekomst manifesteerde zich met name in de plannen van de Nijmeegse *well-to-do*.

De aanwezige accommodatie van de sociëteiten werd als onvoldoende beschouwd. Met een groeiend inwonertal en een - na de voltooiing van de spoorwegverbinding met Arnhem - toenemend aantal gasterende muziekgezelschappen in het vooruitzicht kwamen de betrokkenen tot de slotsom dat er een en ander diende te veranderen. Beschermheer Riveaux van Nijmeegs Mannenkoor zette zich samen met anderen in voor de totstandkoming van een buitensociëteit op terreinen die door het slopen van de vestingwerken zouden vrijkomen. Ruim voordat de plannen in deze richting gerealiseerd waren,namen de directieleden van “De Harmonie” eveneens een op de hoopvol ogende toekomst gericht besluit. Zij besloten in 1877 de achterzaal te verbouwen tot een heuse concertzaal met ruimte voor 850 personen.

De voorstanders van een buitensociëteit lieten zich aan de vergroting van de offici-euze stadssociëteit weinig gelegen liggen. De *haute volée* wilde per sé - met Arnhem als voorbeeld - een “Musis” bouwen. Nadat een eerder plan niet haalbaar was gebleken, resulteerden de inspanningen uiteindelijk in de gemeentelijke opdracht aan architect Bert Brouwer om voor 1 mei 1883 “een uitspanningslokaal te stichten, en ...[een] terrein van vermaak aan te leggen”. Begin 1882 verrees buiten de oude stad, nabij het station van de Kleefse spoorlijn en het nieuwe station van de Staatsspoorwegen, in korte tijd een “Feestgebouw” met park en renbaan.

Voor het bestuur van de nieuwe sociëteit “De Vereeniging”, mr. J.C.J. Riveaux voorop, was het een uitgemaakte zaak dat de nog steeds in populariteit toenemende zangvereniging Nijmeegs Mannenkoor - die inmiddels in 1880 de stedelijke eer al tot Keulen met het winnen van een derde prijs aldaar had uitgedragen - de officiële opening zou opluisteren. De schutterijkapel die, aangestoken door de culturele hausse, in 1879 was uitgebreid tot

harmonieorkest onder supervisie van de vereniging Nijmeegsche Schutterijmuziek en vanaf 1880 symfonische winterconcerten organiseerde, werd echter gepasseerd. De directie deed liever een beroep op de Utrechtse schutterijkapel onder C. Coenen. Niets was immers een betere reclame voor de kwaliteit van het in de loop van het seizoen te geven 60-tal militaire muziekuitvoeringen dan een openingsoptreden door een landelijk bekend muziekkorps. Op 28 mei 1882 verzamelden de leden van de liedertafel zich in de tuin van “De Vereeniging” voor het geven van een “Vauxhall-Concert” samen met de Utrechtenaren. Met dit inwijdingsconcert op Eerste Pinksterdag deed de buitensociëteit voor de eerste maal haar intrede in de geschiedenis van de zangvereniging. “De Vereeniging” zou tot op de dag van vandaag een rol in de geschiedenis van het koor spelen.[27]

* * *

Het optreden bij een dergelijk van stedelijk belang zijnd evenement vormde een nieuw hoogtepunt in de carrière van Jan Leonard Heinrichs, dat in 1883 gevolgd werd door het behalen van een eerste prijs op de door de liedertafel Zanglust uitgeschreven internationale zangwedstrijd te Amsterdam. Deze overwinning leverde Nijmeegs Mannenkoor een gouden medaille voor het vaandel, 250 gulden en, bij de terugkeer in de Waalstad, vrijkaartjes voor het concert van het muziekkorps der Koninklijke Guides uit Brussel in “De Vereeniging” op.[28]

De onvermoeibare inzet van de dirigent werd bekroond met de succesvolle viering van het zilveren koorjubileum. De activiteiten van 1879 leken slechts kinderspel bij hetgeen Nijmeegs Mannenkoor nu organiseerde. Om een en ander te financieren circuleerde in juni 1884 een intekenlijst onder de ingezetenen. De uit 14 leden bestaande feestcommissie werd in staat gesteld de Crefelder Kapel, de Nijmeegsche Schutterijmuziek, Antonia Kufferath uit Brussel (sopraan), J.J.. Rogmans uit Amsterdam (tenor} en Emile Blauwaert uit Brussel (bariton) voor een vijfdaags muziekfestijn te engageren. Niemand minder dan Richard Hol kwam speciaal naar Nijmegen om zijn Vondelcantate te dirigeren. Zowel de Utrechtse toonkunstenaar als Heinrichs en Latann - de pasbenoemde kapelmeester van de schutterijkapel - componeerden gelegenheidswerken voor de diverse uitvoeringen.

De feestelijkheden begonnen op 31 augustus met een optocht

van Nijmeegs Mannenkoor en de Schutterijmuziek, een matinee in de tuin van de buitensociëteit door de Crefelder Kapel en een “Groot Vocaal en Instrumentaal Concert” in de concertzaal van “De Vereeniging” door het koor, het Duitse orkest en de drie solisten. Een dag later vond er weer een dergelijk concert plaats, thans met medewerking van de Schutterijmuziek. Dit volop in bloeiende staat verkerende orkest leverde op 2 september de muziek voor het bal in de Harmoniezaal aan de Oude Stadsgracht. De laatste dag togen de 64 leden van het mannenkoor met Heinrichs aan het hoofd naar “het schitterend geïllumineerd Valkhof’ waar begeleid door de schutterijkapel aan het eind van het programma het “Wien Neêrlands Bloed met verlichting van Bengaalsch Vuur” ten gehore werd gebracht.[29]

Bijna een jaar na deze groots opgezette jubileumviering liet de doorgaans positief tegenover het koor staande *Nijmeegsche Courant* een geheel ander geluid horen. Naar aanleiding van het “Tweede Zomer-Concert op het Valkhof’, op 8 juli 1885 door Schutterijmuziek en Mannenkoor gegeven, gaf het blad een ”niet onverdeeld gunstig” oordeel over het optreden van de liedertafel. De recensent, die “de ijskoude houding van het publiek” releveerde, sprak zelfs van een “achteruitgang”. Mogelijk werd dit minder succesvol verlopen concert beïnvloed door de gezondheidstoestand van de dirigent. In de zomer van 1885 openbaarde zich bij hem een slopende kwaal die, na een ziekbed van enkele weken, de dood tot gevolg had. Terwijl Nijmegen in de ban van de kermis verkeerde, waren een koster en de assistent-wijkmeester op 16 september in het woonhuis van “den bekwamen musicus, den nederigen, behulpzamen man” aan de Ziekerstraat aanwezig op het moment dat deze voorgoed de ogen sloot. Drie dagen na het overlijden vond de uitvaart van Jan Leonard Heinrichs plaats. Onder grote belangstelling begaf de rouwstoet zich naar het kerkhof, waar de Schutterijmuziek treurmuziek speelde. Ook het koor - “geschaard om het met rouwfloers bedekte vaandel” -zong “eenige nummers als laatst vaarwel aan den dierbaren doode”. Ter nagedachtenis aan de gestorven dirigent maakte het bestuur van de liedertafel nog in september zijn voornemen kenbaar om het graf met “een blijvend gedenkteeken” te verfraaien.[30]

Vereeniging „Nijmeegsche Schutterij-Muziek".

VIJFDE ZOMER-CONCERT,

te geven door haar Harmonie-Orchest,

Directeur de Heer C. LATANN,

MET MEDEWERKING VAN

NIJMEEG'S MANNENKOOR,

Directeur de Heer J. L. HEINRICHS,

OP HET VALKHOF,

op Dinsdag 5 Augustus 1884.

PROGRAMMA.

EERSTE AFDEELING.

1. **Festmarsch** . . . . Möllendorff.
2. Ouverture zur Oper **Raymond** . . . . . Thomas.
3. **Concert Arie** für Cornet à piston . . . . Hasselmann.
(de Heer Plantfeber.)
4. a. **Stern der Liebe** . . . . Ackens.
b. **Herinnering** . . . . De Vliegh.
5. **Goede Nacht** . . . . Heijblom.

TWEEDE AFDEELING.

6. **Fest Ouverture** . . . . Latann.
7. **Das Heimweh** . . . . Hauser.
8. **'s Heeren Huis** . . . . Boers.
9. **Roeierslied** . . . . De Vliegh.
10. **Der Operngucker**, Quadrille . . . . M. Carl.

Aanvang HALF ACHT ure. **Entrée ƒ 0.25.**

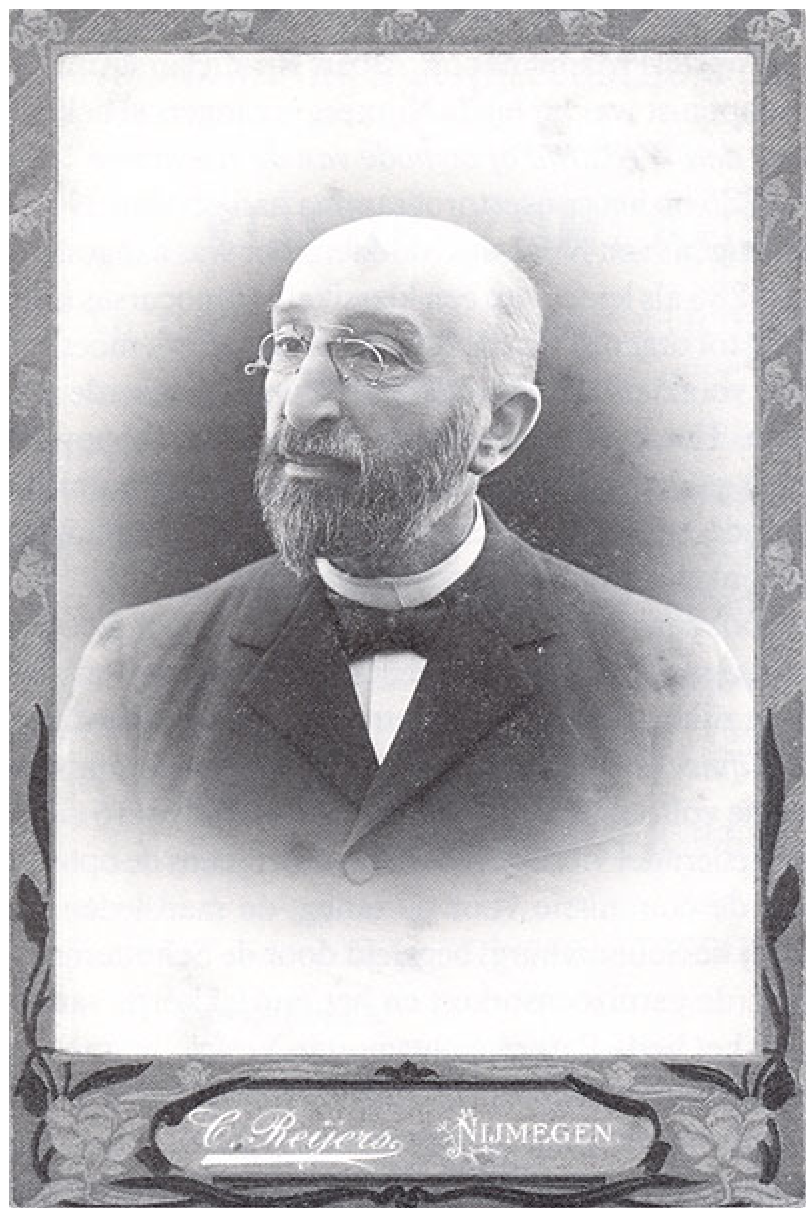
Bij ongunstig weder Woensdag 6 Augustus.

Eén van de vele door Nijmeegs Mannenkoor gegeven Valkhofconcerten (Gemeentemuseum 's-Gravenhage)

Ondanks alle geschoktheid zag de koorleiding zich genoodzaakt snel uit te zien naar een opvolger. Het belang van het koor stond een langdurig hiaat in de directie niet toe. Tot hun grote opluchting

slaagden de bestuursleden er binnen drie maanden in een nieuwe dirigent te vinden. De keuze viel op de Amsterdamse muziekhandelaar, componist, organist en onder-dirigent van Amstels Mannenkoor: Albert Roothaan (Amsterdam 1847- Nijmegen 1913). Als componist was hij bij de Nijmeegse zangers al bekend van "het humoristisch zangspel *Naar den Wedstrijd of de bode van de Harmonie"*: een van zijn werken, die op 11 februari 1885 op het concertprogramma had gestaan. Nadat hij met ingang van 17 december als dirigent van Nijmeegs Mannenkoor was aangesteld vestigde Roothaan zich op 1 januari 1886 als leider van een klassikale pianocursus in de Waalstad. Samen met zijn benoeming tot organist van de Sint-Dominicuskerk moest dit in belangrijke mate in zijn onderhoud voorzien. De *Nijmeegsche Courant* reageerde zeer positief op de komst van Roothaan. Het blad beschouwde deze als een hoopvolle gebeurtenis voor de liedertafel en het stedelijk muziekleven.[31] Juist onder Roothaans leiding evenwel kwam aan de opgaande lijn die de geschiedenis van de zangvereniging vanaf 1859 gekenmerkt had binnen enkele jaren een (voorlopig) einde.

Aanvankelijk handhaafde het koor zijn onder Heinrichs verworven roem. Evenals in het recente verleden het geval was geweest, bleef Nijmeegs Mannenkoor - als het stadskoor - bij voor de stad van belang zijnde evenementen betrokken. Albert Roothaan zat dan ook met de uitgever van de *Nijmeegsche Courant* in een van de subcommissies van het feestcomité dat het feest van de voltooiing van de uitleg van de stad op 16 en 17 augustus 1886 organiseerde. Aan de liedertafel viel de eer te beurt om, tijdens de optocht op de eerste feestdag, de leden van de commissie voor de uitleg, de raadsleden, de feestcommissie en hun echtgenotes bij de Schouwburg, begeleid door de Schutterijmuziek, het al een jaar in de stad gelegerde garnizoensorkest en het muziekkorps van de Huzaren uit Venlo, toe te zingen met het lied "Batoos eeuwenoude Veste", op muziek van Hol en tekst van een Nijmeegse gelegenheidsdichter. Ook het bekende Vlaggelied van J. Verhulst, woorden van J .P .Heije moest ten gehore gebracht worden. Vanaf half elf 's avonds werden de zangers en alle andere deelnemers aan de optocht verwacht voor een "Samenkomst" met diverse notabelen in "De Harmonie", waar de Schutterijmuziek het geheel verlevendigde.[32]

A. Roothaan (NM)

Onder Roothaan fungeerde Nijmeegs Mannenkoor opnieuw als gastheer tij-dens een zangersfeest. In 1887 maakte de stad zich op om de deelnemers aan het zangersfestijn te ontvangen. De

organisatoren stond een grandioze opzet voor ogen. Behalve een respec-tabel aantal zangers (ca.600) werden een Amerikaanse sopraan en een Duits orkest in de grote feesttent op het Kelfkensbos verwacht. Niemand minder dan de befaamde Wagnerzangeres Madame Minnie Hauk-De Wartegg was bereid haar medewerking aan de uitvoeringen te geven. Voor het instrumentale gedeelte engageerde het comité “Het beroemde Keulsche Sym-phonie-Orkest, (65 Artisten) onder leiding van ...Prof. Dr. Frz. Wüllner”, de dirigent die de premières van enkele Wagner-opera’s in München had geleid. Het was dan ook niet verwonderlijk dat zowel het “Pilgerchor en Septet uit de Tannhäuser ...Soli en Groot Duo uit de ”Lohengrin”, als de Walkürenritt en andere werken van deze componist op de programma’s van het van 12 tot en met 15 augustus te houden 17de Nederlands Zangersfeest voorkwamen. Deze oriëntatie op het buitenland, terwijl het feest toch Nederlands heette te zijn, zette met name bij de dirigent van het Nijmeegs Symfonie-Orkest - een recente samenvoeging van de Schutterijmuziek en het muziekkorps van het garnizoen - kwaad bloed. Hij achtte het noodzakelijk hiertegen in de *Nijmeegsche Courant* te fulmineren. Voor 1500 gulden was zijn orkest immers bereid geweest het zangersgebeuren - dat 2500 gulden als gemeentegarantie voor een eventueel tekort ontving - op te luisteren. In zijn verontwaardiging maakte de dirigent zich overigens nogal belachelijk door zijn opmerkingen over professor Wüllner, iets waarop het comité met Riveaux aan het hoofd gretig inhaakte.

Het Feestgebouw op het Kelfkensbos, gefotografeerd door W. Ivens (Gemeentearchief Nijmegen)

Voor Nijmeegs Mannenkoor begon het zangersfeest op 11 augustus met het brengen van een serenade met fakkellicht voor hotel Boggia (Burchtstraat), waar op moment Minnie Hauk en M.A. Caspers, voorzitter van het Nederlands Zangersverbond, aanwezig waren. Beiden logeerden evenwel "op stand" in Hotel Berg-en-Dal. Een dag later zong het koor voor de verzamelde mannen de welkomstgroet, gecomponeerd door Roothaan, als startsein voor het

festijn. De stad gonsde van de muzikale activiteiten. Terwijl op het Kelfkensbos en het Valkhof de 600 zangers en het Keulse orkest optraden, speelde het garnizoensorkest in “De Vereeniging” en de Schutterijmuziek op de Markt. Op de voorlaatste dag vond het grote concert in het feestgebouw plaats. Het verzamelde publiek kreeg daar onder andere het Keulse symfonieorkest met de ouverture Tannhäuser, Amstels Mannenkoor onder leiding van Bernard Zweers, en Minnie Hauk en J.J. Rogmans in het duet uit de derde akte van Lohengrin te horen. Na het officiële einde van het zangersfeest - vuurwerk op het Valkhof en bal in de feesttent - gaven Nijmeegs Mannenkoor en het schutterijorkest nog een volksconcert met bal op het Kelfkensbos. Met dit programma slaagde het feestcomité er niet in de begroting sluitend te krijgen. De gemeente Nijmegen moest ƒ 1472,28 bijpassen “uit den post voor de onvoorziene uitgaven, dienst 1887”.[33]

III En décadence

a. Het tij keert

Zoals uit het voorafgaande is gebleken, bestonden de activiteiten van Nijmeegs Mannenkoor behalve uit de wekelijkse repetities, de drie jaarlijkse concerten, de ledenbals, het bijwonen en organiseren van zangersfeesten en -wedstrijden, ook uit het op gezette tijden brengen van serenades, al of niet met fakkellicht. In 1888 bewees het koor deze eer aan twee prominente Nijmegenaren. Op 1 augustus zong men dr. Jan Berends (redacteur van de rooms-katholieke krant *De Gelderlander*) toe, die zijn halve eeuwfeest als geneesheer vierde. Ruim een maand later brachten de zangers een serenade aan dr. Daames bij gelegenheid van zijn 25-jarig dienstjubileum als wethouder van de stad Nijmegen.[34]

Hierna werd het stil rond Nijmeegs Mannenkoor. Had de vereniging in de eerste maanden van 1888 nog een "soirée musicale", een operette- en een liefdadigheidsuitvoering gegeven, verderop in het jaar staakten de concerten. Het bestuur zag zich - ter geruststelling van de contributiebetalende leden - genoodzaakt via de *Nijmeegsche Courant* aan te kondigen dat, hoewel er "door samenloop van omstandigheden" in de afgelopen tijd geen concerten waren geweest, in januari 1889 het "Groot concert" verwacht kon worden. De advertentie voor de uiteindelijk op 22 januari in "De Harmonie" gegeven uitvoering vermeldde de medewerking van de sopraan Bertha Post (Purmerend), de tenor B. Schmeink, de bariton P .L. Hegener (beiden uit Amsterdam) en het Nijmeegs Symfonie-Orkest (op dat moment grotendeels uit leden van de Stafmuziek bestaand). Onder leiding van Albert Roothaan zetten zij zich met het koor in voor de vertolking van werken van Hol (fragmenten uit David), Gemsheim (Salamls) en J. Brambach (Veleda). De tegen betaling van 99 cent geïntroduceerde niet-leden en de overige aanwezigen wachtte een teleurstelling: "ongenuanceerde koorzang en een sterk dominerend orkest deden afbreuk aan het concert." De opinie van de *Nijmeegsche Courant* was nog mild te noemen vergeleken met de recensie in *De Muziekbode*, die op verzoek van Roothaan (!) vlak voor het tweede concert ook

in de genoemde *Courant* terechtkwam. De anonieme correspondent uit Nijmegen liet zich als volgt uit:

> "Nijmeegs Mannenkoor is er in den laatsten tijd, zoowel wat quantiteit als wat qualiteit betreft, niet op vooruitgegaan. Haar ledental is aanmerkelijk minder dan onder haar vroegeren directeur ...Of de zangers dit verlies wilden goed maken, door hunne longen geweld aan te doen, weten wij niet, maar zeker is het, dat het menigmaal ophield zingen te zijn".

De recensent merkte bovendien op, dat de stukken er ondanks voldoende repetitietijd niet goed inzaten. Bij bepaalde passages werd zelfs helemaal niet meegezongen. Werd er wel meegezongen, dan produceerden de zangers een volume "als of men voor de muren van Jericho stond". Naar de mening van de correspondent van *De Muziekbode* had Roothaan te hoog gegrepen. Deze bestreed evenwel het oordeel van de criticus. Hij verweet de schrijver "onkunde of jalouzie".[35]

Het is niet verwonderlijk dat na dit commentaar het tweede concert op 27 februari niet druk bezocht werd. Het koor en de solisten - violist A.M. van Beuge uit Nijmegen en bariton Hegener - hadden desondanks succes. Maar de *Nijmeegsche Courant* constateerde wel een verzwakte koorsamenstelling: met name de gelederen van de eerste tenoren waren flink uitgedund. Volgens de verslaggever waren sterfgevallen hier de oorzaak van.[36]

Ondanks het initiatief van bestuur en dirigent om op 1 oktober een tweejarige zangcursus op te richten voor de bekwaming van aspirantleden - van wezenlijk belang voor de instandhouding van het koor - bleef fortuna de liedertafel in allerlei opzichten ongunstig gezind. Het concert van 15 januari 1890 werd eerst 13 dagen uitgesteld in verband met ziekte van de sopraan Gertrude Donker, daarna verplaatst naar 15 april wegens een griepepidemie onder de leden. Het uitgestelde concert riep wederom gemengde reacties op. In de "slecht bezette zaal" aan de Oude Stadsgracht weerklonken onder andere een minder goed uitgevoerd Drinklied uit Die schone Galathée van Von Suppé en een voor de sopraan (!) te hoog gegrepen Carmen-Habanera (in een lelijke Nederlandse vertaling) van Bizet. De liedertafel ondervond kritiek niet zozeer op de muzikale prestaties als wel op de repertoirekeuze. De *Nijmeegsche Courant* nam na afloop een daarop betrekkinghebbend ingezonden stuk van "J. v. G." op. Deze merkte op dat er "zulk een schat van

heerlijk mooie [Nederlandstalige] mannenkoren" bestond en schreef vervolgens:

> "De heeren zongen dien avond nog Fransch, en nog Duitsch, - maar - Hollandsch.....geen woord meer! Kan het dwazer?"

Roothaan voelde zich danig in zijn eer aangetast. Het debat in de krant werd afgesloten met diens verzekering dat Nijmeegs Mannenkoor het Nederlands hooghield.[37]

In hetzelfde jaar vond in Nijmegen de eerste Koninginnedag "nieuwe stijl" plaats met medewerking van onder meer Nijmeegs Mannenkoor. Ter ere van de op 2 augustus jarige koningin Emma werd na het lossen van de saluutschoten een aubade gebracht op de Grote Markt. Niet al te veel zangers en zangeressen van de diverse koren schraapten daar op de vroege morgen hun kelen voor het zingen van het Wien Neerlands Bloed en het Wilhelmus. De rest van de dag werd gevuld met concerten in de Grote Kerk en elders, volksspelen, een fakkeloptocht en een "Groot Venetiaansch waterfeest met vuurwerk".[38]

In een hernieuwde poging de oude luister te herstellen begon Roothaan in het najaar wederom met een zangcursus. Elke dinsdag- en vrijdagavond werden de deelnemers bij hem aan huis verwacht. Maar noch de tweejarige opleiding noch de privé-lessen zorgden voor aanwas bij de liedertafel. De uitvoering op 20 november van fragmenten uit Meifeest in 1874 en Ons Prinsesje van Heinze door "de kleine schare" overgebleven zangers deed de composities nauwelijks recht.[39]

De koningsgezinde stemming die uit dit programma sprak, kreeg een vervolg op 30 december toen de weinige leden van Nijmeegs Mannenkoor, samen met andere zangers in de stad, gehoor gaven aan de oproep van het kerkkoor Canternus Domino mee te werken aan een "nationaal" concert met een liefdadig doel. Dat het mannenkoor de uitnodiging grif aanvaardde, was één van de weinige positieve gevolgen van de slechte tijd die het doormaakte en die de zangers geringe mogelijkheden tot uitvoeringen gaf. Aanvankelijk wilde Canternus Domino het concert in "De Harmonie" geven, maar al spoedig bleek dat de achterzaal te klein zou zijn voor de ± 120 zangers. Daarom weken de organisatoren uit naar de ruimere concertzaal van "De Vereeniging". Op het louter uit werken van Verhulst samengestelde programma stonden het Requiem - ter nagedachtenis aan de kort

tevoren overleden koning Willern III -, het Te Deum “met groot orkest, als hulde aan H.M. de Koningin Wilhelmina” en de Kerstcantate, eveneens met uitgebreid orkest. Mede door de bezielende leiding van de dirigent van Canternus Domino kregen de toehoorders, die zo talrijk waren opgekomen dat zaal en galerij helemaal bezet waren, een fraaie uitvoering voorgeschoteld. De dankbaarheid van het publiek werd aan het eind van het concert vertolkt door de beschermheer van Nijmeegs Mannenkoor. De concertgangers hadden kunnen horen, dat “met de noodige samenwerking [ook] in Nijmegen iets grootsch tot stand te brengen” was.[40]

b. Bestuur in de problemen

De aanwezigheid van notulen van diverse algemene- en bestuursvergaderingen in het archief van Nijmeegs Mannenkoor biedt de mogelijkheid een kijkje achter de schermen van het reilen en zeilen van de liedertafel in de eerste periode van Roothaans directie te nemen. In het nu volgende gedeelte van dit hoofdstuk zal gepoogd worden met behulp van deze bron de oorzaken van de neergang nader te duiden.

Het overlijden van Heinrichs bracht het in dat soort situaties nogal gebruikelijke ledenverlies met zich mee. De vrij snelle aanstelling van Roothaan voorkwam erger. Toch noodzaakte de ledentaldaling de bestuursleden in 1886 tot het vragen aan de overgebleven zangers of zij akkoord wilden gaan met een toenadering tot de uit de groep verdwenen leden. Ten einde voor de opgestapte koorleden de terugkeer makkelijker te maken, stelde het bestuur voor, bij wijze van uitzondering, aan de procedure van examens of ballotage voorbij te gaan en hen bij acclamatie weer aan te nemen. De 14 voorgelezen namen werden allen met meerderheid van stemmen - zij het met enkele minder fraaie opmerkingen uit de zaal - geaccepteerd.[41] Of de betrokkenen na een gesprek met het bestuur over hun niet met name genoemde grieven zich weer bij de liedertafel aansloten, is niet bekend. Wel is duidelijk dat gedurende de volgende jaren de daling van het aantal zangers zich tot ergernis van de bestuursleden voortzette.

Een ander probleem waarmee het bestuur zich geconfronteerd zag, was het slechte repetitiebezoek. Wilde men op uitvoeringen “het verwend publiek dat zoo kieskeurig is” tevreden stellen, dan moest er twee maal per week intensief geoefend worden. Maar in de

achterzaal van “De Harmonie” heersten nogal wat wantoestanden. Ondanks het boetesysteem voor verzuim waren dunbezochte repetities een vertrouwd verschijnsel. Onder hen die wel de moeite namen om naar de Oude Stadsgracht te komen, kwam het bovendien weleens voor, dat vlug even de presentielijst getekend en daarna het lokaal weer verlaten werd. Het bij elkaar krijgen van de zangers was één moeilijkheid; het op tijd laten beginnen van de oefeningen een tweede. In plaats van een “Nijmeegs kwartiertje” kon er dikwijls van een dito half uurtje gesproken worden. En dat terwijl het reglement nadrukkelijk repte van een repetitietijd van anderhalf uur. De tijd die de zangers in de achterzaal doorbrachten, was overigens best gezellig te noemen. Blijkens de notulen van de ledenvergadering van 15 juni 1890 werd de helft daarvan met kaarten gevuld.[42]

Van fundamenteler gevaar voor het voortbestaan van de zangvereniging waren de financiële problemen. Vanaf het jaar dat er notulen bewaard zijn gebleven (1883), vormt de slechte situatie van de kas een belangrijk onderwerp van discussie. In 1886 was de toestand nog zodanig dat Roothaan per kwartaal kon worden uitbetaald. Drie jaar later echter kreeg de dirigent te verstaan dat de vergoeding voor repetities in het vervolg zou worden ingehouden.[43] R.H. Cools, penningmeester sinds 1868, had in 1888 zijn medebestuursleden opening van zaken gegeven. De vereniging bezat toen een forse schuld van ƒ 530,-. In 1889 was deze al opgelopen tot een bedrag van ƒ 708,25.[44] Het bestuur boog zich met een zwaar hoofd over dit tekort. Vice-president H. de Grood droeg het eerst een mogelijke oplossing aan. Hij stelde een taxatie van het goud- en zilverbezit van de liedertafel voor. Met het belenen van de zo trots naar de Waalstad gehaalde prijzen zou de schuld naar zijn mening wel gedelgd kunnen worden. In deze kwestie kwam het laatste woord toe aan de beschermheer. Tijdens zijn gesprek met De Grood gaf Riveaux te kennen, dat hij “dit [voorstel] beneden de waardigheid der Vereeniging” achtte. Hij kende niemand in de stad die in deze onderneming met het koor mee wilde gaan. Wie zou immers geldschieten in ruil voor een pand dat volgens hem die naam eigenlijk niet mocht dragen?

Maar voor het bestuur was de zaak hiermee niet afgedaan. Ook president A.G. Jansen stapte (tevergeefs) naar de beschermheer. Nog vóór het einde van 1889 waagde hij met secretaris A.H. Duurkens een tweede poging. Opnieuw sprak Riveaux zich toen uit

tegen een belening. Uit zijn woorden viel op te maken dat hij weinig vertrouwen in de toekomst van het koor had: hij wilde zijn beschikbare geld er niet als voorschot aan wagen. Het ongeduld van de schuldeisers noemde hij overdreven. Toch was de bijeenkomst niet helemaal zonder resultaat. Mr. Riveaux deed Jansen en Duurkens een alternatief aan de hand. Hij stelde voor een lening in de vorm van aandelen aan te gaan. Dit idee sprak de bestuursleden aan. Na beraad besloten zij pogingen aan te wenden aandelen van ƒ 10,- zowel onder de werkende als onder de kunstlievende leden geplaatst te krijgen.

De griepepidemie in de wintermaanden van 1890 verhinderde een snelle afwikkeling. Eind februari was de intekenlijst voor de buitengewone leden nog steeds niet verzonden. Uiteindelijk werd de stortingsdatum op 1 april bepaald. Vanaf 1891 verplichtte het koorbestuur zich jaarlijks tien aandelen uit te loten. Zelf wilde het er vijf voor zijn rekening nemen. Op 28 mei waren al 53 aandelen verkocht. Penningmeester Cools kon met de ontvangen 1470,- meteen een aantal rekeningen betalen. Nu het geld eenmaal binnenstroomde, hield het bestuur de beurs gesloten: de vijf volgens plan te kopen aandelen kwamen in het vergeetboek terecht.[45]

c. Het Boers-Concert

Op de algemene vergadering van 11 juni 1890 bleek dat, door het zuinige beleid van de penningmeester, de schuld in het afgelopen jaar met ƒ 100,- verminderd was. De weer wat hoopvoller wordende toekomstverwachtingen gaven Roothaan moed voor een gedurfd initiatief dat het begin van een wederopbloei van de liedertafel had moeten betekenen, maar dat door allerlei tegenvallers het koor nog verder in het financiële moeras liet zinken.

De in zijn Nijmeegse carrière tot dan toe weinig fortuinlijke musicus wilde een plan ten uitvoer brengen dat de glorie van Mannenkoor weer in ere moest herstellen: een “Boers-avond” voor een liefdadig doel. Een uitvoering elders in Nederland van de compositie “Radboud” voor koor, solisten en orkest, van de hand van de oud-dirigent van het koor Caecilia, de op dat moment in Delft woonachtige toonkunstenaar J.C. Boers, had hem hiertoe geïnspireerd.

Op 5 februari 1891 besprak hij dit plan met het bestuur. Ogenblikkelijk stelden de bestuursleden zich de vraag hoe Roothaans voorstel gerealiseerd kon worden. Voor een dergelijke

uitvoering waren de krachten van Nijmeegs Mannenkoor vocaal en financieel ontoereikend. Met betrekking tot het eerste dienden zoveel mogelijk "Zangers van Nijmegen" gemotiveerd te worden om onder auspiciën van de oudste liedertafel mee te werken. Zes dagen later nam het initiatief concretere vormen aan. Boers had inmiddels laten weten naar Nijmegen te zullen komen voor het dirigeren van enkele van zijn werken. Zijn zoon zou vooruit reizen om met Roothaan over het programma van gedachten te wisselen. A. G. Jansen en vice-president C. W. Zwanikken bezaten elk een lijst met namen van 100 niet-leden. Deze kregen ieder persoonlijk een door Albert Roothaan opgestelde uitnodiging. President en dirigent samen, beloofden onder meer uitgever Vieweg te benaderen voor de plaatsing van enkele "*gloeiende* artikels" in de krant. Nadat Roothaan een voorlopige kostenberekening van ƒ 400,- had overlegd en deze gezien de situatie van de kas vreemd genoeg was goedgekeurd, werd het tijd het oordeel van de leden te vragen. Zij gaven op 15 februari hun toestemming voor het Boers-concert. Het bestuur bepaalde de uitvoeringsdatum daarna op 22 april.[46]

Woensdag 25 februari kwamen Nijmeegs Mannenkoor en de collegae uit andere zangverenigingen voor het eerst bijeen voor een repetitie in "De Harmonie". De leiding van de liedertafel had toen haar eerste tegenslag al geïncasseerd. De Stafmuziek nam namelijk geen genoegen met de begrote f 100,- als honorarium. Voor dit concert verlangde de kapelmeester f 50,- meer. De noodzaak van het ter versterking over laten komen van musici uit Arnhem gold hier als motief. De bestuursleden meenden nu aan het orkest twee nieuwe voorwaarden te mogen stellen. In de eerste plaats nam Nijmeegs Mannenkoor de vrijheid ook de in de stad aanwezige dilettanten uit te nodigen en verder wenste het de aanwezigheid van de Stafmuziek op drie repetities.

Krap twee maanden vóór het concert was er nog geen enkele zekerheid over de medewerkende solisten. Thans moest blijken of Roothaans oude contacten met zangers in het westen van het land vruchtbaar waren. Vol enthousiasme begon de dirigent aan zijn "solistenspeurtocht". Op 8 maart, toen hij toch in Delft een afspraak met Boers over de uit te voeren nummers had, reisde hij meteen door naar Rotterdam, waar hij de bariton Smits benaderde. De bekende tenor Rogmans werd schriftelijk om zijn medewerking gevraagd. Op 26 maart riep Roothaan het bestuur bijeen. Noch Rogmans noch twee andere tenoren uit de hoofdstad waren bereid

op het Boers-concert op te treden. De dirigent bood aan reeds de volgende dag naar Amsterdam te reizen. In het uiterste geval wilde hij de befaamde bas Messchaert advies vragen.

Begin april waren de voorbereidingen zover gevorderd dat de *Nijmeegsche Courant* programmagegevens kon opnemen. Aan de lezers werd bericht dat 150 zangers, het versterkte Nijmeegs Symfonie-Orkest, de tenor Q. Brom en - in plaats van Smits - de bariton P. van Erven Dorens uit Amsterdam in de buitensoci teit “De Vereeniging” een uitvoering zouden geven van zeven vocale en instrumentale werken van J.C. Boers. De aankondiging van Brom bleek prematuur. Na diens terugtrekking engageerde Roothaan voor *f* 25,- meer de Amsterdamse tenor Schmeink. Over belangstelling had Nijmeegs Mannenkoor ditmaal niet te klagen. Eén week vóór het concert besloot het bestuur nog 600 entreekaarten, 1500 programma’s en 500 tekstboekjes te bestellen.[47]

Op 21 april arriveerde de “nog jonge en levenslustige componist” met zijn zoon en dochter per trein in Nijmegen. De in het leven geroepen commissie van Boers-”vereerders”, die zich tot taak had gesteld het verblijf van de toonkunstenaar in zijn vaderstad te veraangenamen, zorgde voor de ontvangst en geleidde het gezelschap naar het chique hotel Place Royale (Ridderstraat).

Natuurlijk vormde het feestconcert het hoogtepunt van Boers’ verblijf. De avond werd geopend met de ouverture Noviomagum (in manuscript), gedirigeerd door de componist. Daarna volgden composities voor mannenkoor, onder leiding van Roothaan: An die H. Cäcilia en Des Heeren Huis, onderbroken door een aantal door Schmeink gezongen liederen. Vervolgens trad de violist Van Beuge op in het Scherzo met Boers als dirigent. Het concert werd besloten met liederen voor bariton en het werk dat de feitelijke aanleiding voor de hele onderneming was geweest: Radboud, onder directie van Roothaan. Vanzelfsprekend was ook Riveaux in de zaal. Hij vertolkte de gevoelens van de aanwezigen door de grijze componist een lauwerkrans aan te bieden en benadrukte de grote, aan Nijmeegs Mannenkoor bewezen, eer. Boers op zijn beurt betoonde zijn tevredenheid over de prestaties van zangers en orkest. Het artistieke succes was éclatant. De complimenten van Boers moeten Roothaan als muziek in de oren geklonken hebben. Dit persoonlijk succes van de dirigent werd overschaduwd door de financiële kant van de zaak waarmee het bestuur na afloop van het evenement geconfronteerd werd. Het bleek dat Roothaan zich danig in zijn

berekeningen had vergist. De Boers-avond kwam Nijmeegs Mannenkoor - mede door de houding en het optreden van de ontvangstcommissie - te staan op een tekort van ƒ 109,33.[48]

d. Het einde in zicht?

Het financiële eindresultaat van Roothaans initiatief bracht de bestuursleden tot wanhoop. De crisissituatie, waarin het koor nu terecht was gekomen, leidde tot hernieuwd contact met de beschermheer, die beloofde maatregelen te treffen ter verzekering van het voortbestaan van de zangvereniging. Hij wenste een commissie te vormen voor de werving van kunstlievende leden. Het bestuur zag zich op de langgerekte ledenvergadering van 10, 14, 17 en 21 juni genoodzaakt de kleine zangersschare in te lichten over zijn dilemma. Jansen en zijn collega's stonden voor de keuze of de schuldeisers of de kunstlievende leden tekort te doen. Zij kozen voor de laatste mogelijkheid. Op de begroting werd slechts ƒ 60,- voor drie concerten uitgetrokken. Roothaan moest derhalve de komende tijd met geringe middelen proberen de naam van het koor hoog te houden. Dat het aantal buitengewone leden - ondanks de constant blijvende contributie - in deze omstandigheden bleef dalen, ligt voor de hand.[49]

De slechte financiële situatie in de hier behandelde periode had directe gevolgen voor de koorleden. Het bestuur zag zich gedwongen een aantal impopulaire maatregelen af te kondigen, waarvan sommige de neergaande spiraal alleen maar versterkten. Al in 1886 werden de wedstrijdlustige zangers geconfronteerd met het bestuursbesluit niet langer de reis- en verblijfkosten voor het bijwonen van concoursen etc. te restitueren. Tegelijkertijd begon de contributie te stijgen: in 1886 ƒ 3,-; in 1893 ƒ 7,- per jaar. In 1889 breidde het bestuur het boetesysteem uit. Ook buitengewone repetities en het telaatkomen werden boetplichtig gesteld. Tot grote teleurstelling van de zangers gaf de koorleiding een andere bestemming aan de opbrengsten uit boetes. In tegenstelling tot de gang van zaken in het verleden mochten zij niet meer over de besteding - uitstapjes! - daarvan meepraten. Het geld vloeide nu rechtstreeks in de kas. Voor het ondankbare innen kon het bestuur overigens niemand bereid vinden.

Ambitie bij de leden was ver te zoeken. Zingen in Nijmeegs Mannenkoor was een kostbare hobby geworden. Voor een dergelijk op zijn retour zijnd gezelschap vormde het lidmaatschap van het

Zangersverbond geen vanzelfsprekendheid meer. Diverse malen werd uittreding bepleit. Slechts het dreigement van Albert Roothaan aan zijn dienstverband een einde te maken, weerhield de liedertafel in 1893 van zo'n besluit. Wèl handhaafde de vereniging een gewoonte uit vorige jaren: men voerde bewust te weinig leden op (de contributie bedroeg namelijk ƒ 1,- per zanger).[50]

Wat waren de oorzaken van de financiële misère die voorspoed in tegenslagen had doen omslaan? Natuurlijk hadden de diverse concertreizen onder Heinrichs een zware belasting voor de kas gevormd en weinig speelruimte geboden. Maar de kern van de zaak lag niet bij het koor zelf. De crisis laat zich zowel locaal als nationaal verklaren. De opbloei van het culturele leven in de stad Nijmegen is er aanvankelijk medeoorzaak van geweest dat ook de liedertafel in de maalstroom werd meegezogen. Vanaf 1885 treedt dan de kentering op. De gevolgen van de uitleg van de stad en de betere verbindingen met de rest van Nederland keren zich nu tegen Nijmeegs Mannenkoor. Het bestuur gaf in 1890 de hoofdoorzaak duidelijk in eigen bewoordingen weer:

> "de snelle vermeerdering der publieke vermakelykheden in onze stad, tengevolge waarvan ook onze Vereeniging kostbaarder Concerten moest geven, om niet geheel op den achtergrond te geraken".[51]

Maar de problemen waarin Nijmeegs Mannenkoor verkeerde, zijn niet specifiek Nijmeegs te noemen. Het Nijmeegse beeld past in het landelijke. In heel Nederland verkeerde de mannenzang in de laatste jaren van de vorige eeuw in een crisis. Overal daalde het aantal kunstlievende en werkende leden. Op deze wijze werd het niveau van de uitvoeringen verlaagd. Mede daardoor, doch ook vanwege het feit dat het publiek uitgeluisterd was op het beperkte repertoire, dat slechts zelden op een artistieke manier werd uitgebreid, wendde de smaak van de concertgangers zich af van de liedertafelzang. In 1903 citeerde de *Nijmeegsche Courant* een veelzeggend ingezonden stuk, dat een en ander nog eens onder woorden brengt:

> "Ik haat het zoogenaamde mannengezang. Het is voor mij het vervelendste en onartistiekste wat ik mij kan voorstellen. Om deze reden bezoek ik ook uit beginsel geen concerten van zangvereenigingen".[52]

In deze voor liedertafels kritieke periode wist Nijmeegs Mannenkoor zich toch, in tegenstelling tot andere zangverenigingen van naam, als Oefening en Uitspanning uit ‘s-Hertogenbosch, te handhaven om redenen die in het volgende hoofdstuk worden aangeduid.[53]

IV In koninklijke vorm

a. Uit het dal

Het is voor de beoefening van de toonkunst in Nijmegen een geluk te noemen, dat de zeven "magere" jaren Roothaan er niet toe gebracht hebben te bedanken voor de liedertafel en de Waalstad de rug toe te keren. In het besef dat Nijmeegs Mannenkoor niet het ideale medium tot verwezenlijking van zijn ambities was, zocht Albert Roothaan naar andere mogelijkheden.

In 1894 slaagde hij erin zijn voor de Waalstad zo belangrijke plan tot (hernieuwde) oprichting van een afdeling Nijmegen en omstreken van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst te realiseren. Eigen belang speelde een voorname rol bij de dirigent. Zijn piano- en zangschool werd "verheven" tot Toonkunstmuziekschool. Bovendien lukte het hem nog in 1894 een grote zangafdeling op te richten. Al op 23 februari 1895 gaf dit gemengd Toonkunstkoor , samen met de Arnhemse Orkestvereniging, onder zijn leiding een uitvoering van het oratorium Die Schöpfung van F.J. Haydn. Kort daarvoor was Albert Roothaan aangesteld als pianoleraar aan de muziekschool, die onder directie van Léon C. Bouman ('s-Hertogenbosch 1852 - Nijmegen 1919) was komen staan.[54]

Naast zijn vele werkzaamheden voor Toonkunst zette Roothaan ook de activiteiten ten behoeve van de liedertafel voort. Aan hem in de eerste plaats kwam de verdienste toe dat het koor niet roemloos uit het Nijmeegse concertleven verdween. Hoewel het bestuur één jaar voor de oprichting van de Toonkunstafdeling uit financiële overwegingen besloot geen geld meer voor concerten te reserveren, wist Albert Roothaan, met de weinige middelen die hem ter beschikking stonden, toch acceptabele uitvoeringen te geven. Daarmee toonde hij de levensvatbaarheid van het gezelschap aan. Hij schroomde zelfs niet de zangersgroep nieuwe werken in te studeren en in 1893 naar Groningen te "dirigeren", waar met Gerechtigheid van Hol en Lentelied van Verhulst aan de zangwedstrijd tussen Nederlandse en Oostfriese koren werd deelgenomen. De meegebrachte "verguld zilveren medaille" en de

daaraan verbonden 100 gulden waren aanleiding voor een feestelijke optocht op 12 juni. Onder andere vergezeld door de pas opgerichte "Nijmeegsche Orchest Vereeniging" wandelden de zangers van de buitensociëteit naar de Harmoniezaal, waar enkele stadgenoten hen "een gezellig samenzijn" aanboden. Ook op een ander terrein boekte men vooruitgang. De maatregelen van het bestuur zorgden langzaam maar zeker voor een verbetering van de financiële positie. In 1894 was de schuldenlast met 125 gulden tot iets minder dan 500 gulden gedaald.[55]

Twee jaar later voelde Nijmeegs Mannenkoor zich weer in staat zelf een zangersfeest te organiseren. Op 7, 8 en 9 augustus 1896 werden 250 zangers in "De Vereeniging" - steeds meer het "werkterrein" van de liedertafel - verwacht. Van de zes medewerkende koren stonden er twee (Aurora uit Arnhem en Oefening en Uitspanning uit 's-Hertogenbosch) onder leiding van de directeur van de Nijmeegse Toonkunstmuziekschool, Léon C. Bouman. Samen met Albert Roothaan had hij de supervisie over het hele gebeuren. Zij wisten zich voor de uitvoering van onder meer fragmenten uit Wagners Tannhäuser verzekerd van de medewerking van de Amsterdamse Orkestvereniging. De vergeleken met vroegere zangersfeesten nogal bescheiden opzet was er debet aan dat ditmaal de uitgaven ver onder de inkomsten bleven.[56]

J.W.B. Hage (NM)

Vermoedelijk kreeg de liedertafel nieuwe stimulerende impulsen nadat Roothaan per 1 juli 1898 voor het Toonkunstkoor bedankt had. In de herfst van dat jaar is er sprake van een opleven van de zangvereniging. Een frisse wind waaide door de organisatie van het koor. Een nieuw bestuur, onder voorzitterschap van J.W.B. Hage (Bergharen 1861 - Nijmegen 1933), hoofd van het Zander-

Instituut (het zogenaamde “zere benenhuis”), spande zich - met het naderende jubileum in zicht - in voor het herwinnen van de oude glorie. Het oude, fors uitgedijde reglement werd meteen afgeschaft. Nieuwe aanwas zorgde voor een 60-tal zangers. Het koor, dat met enige trots zijn eerste uitvoering op 25 januari 1899 aankondigde, deed ook een beroep op de Nijmegenaren om kunstlievend lid te worden. Net als vroeger kregen buitengewone leden voor 4 gulden met twee dames toegang tot minstens drie uitvoeringen per jaar. Dames of heren alleen betaalden f 2,50. Voor werkende leden daalde de contributie weer tot drie gulden. Voor dit luttele bedrag kon men

> “de aardsche zorgen voor een wijle ...vergeten en zich ...opheffen tot eene hoogere sfeer, waarin een gevoel van rust, vrede, eensgezindheid en harmonisch samengaan, de overspannen zenuwen weer tot kalmte brengt”.

De muziekrecensent van de *Courant* zag het eerste concert van de verjongde zangvereniging als een eerste stap in de richting van “den voormaligen roem”. De “nieuwe cohorten met een zeer te waardeeren oude kern” presenteerden zich die avond, begeleid door de Arnhemse Orkestvereniging, met Leidens Ontzet van Hol, het Magnificat van Riga en de Kroningscantate van Zweers.[57]

b. Festiviteiten van rond de eeuwwisseling.

Auf liebe Sänger, greifet in die Saiten

De positieve ontvangst van het “nieuwe” koor (waaraan inmiddels 20 leerlingen verbonden waren - en de verbeterde financiële positie droegen er toe bij, dat het bestuur, in tegenstelling tot 1889, werk ging maken van het aanstaande jubileum. Een groots feest moest de Nederlandse zangerswereld overtuigen dat Nijmeegs Mannenkoor nog toekomst had. De gedachten van het bestuur gingen hierbij uit naar een nationaal zangersfeest in “De Vereeniging”. Als juryleden benaderde Hage landelijk bekende toonkunstenaars als L.F. Brandts Buijs (Rotterdam), G.A. Heinze (Muiderberg), R. Hol (‘s-Gravenhage), A.B.H. Verheij (Rotterdam), N.A. Bouwman (’s-Gravenhage), C.H. Coster (Arnhem), W. Robert (Haarlem), Fred. J. Roeske (Amsterdam) en Henri Tijssen (Roermond). Vanzelfsprekend bevond ook Roothaan zich in dit gezelschap.[58]

Meer dan 1000 zangers uit het hele land gaven aan de oproep de wedstrijd op 19 en 20 augustus 1899 bij te wonen gehoor. De

crème de la crème werd gevormd door de Koninklijke Liedertafel Zang en Vriendschap uit Haarlem, Roermonds Mannenkoor en Zanglust uit Amsterdam, die met 331 leden uitkwamen in de eerste afdeling (koren met meer dan 100 zangers). Voor hen schreef Brandts Buijs het koor Deus est nostra lux. Een ander prominent jurylid, Hol, componeerde het verplichte werk Strijd en Vrede voor de tweede afdeling (koren met tussen de 40 en 80 zangers). Behalve deze twee categorieën dong ook nog een derde afdeling (koren met minder dan 40 zangers) naar de prijzen. Haar aantal deelnemers was zo groot dat de wedstrijd ten dele naar "De Harmonie" verplaatst werd. De enorme opkomst noopte Henri C. Dupont, secretaris van de feestcommissie, op 16 augustus tot een verzoek om logies voor de zangers in de *Nijmeegsche Courant*. Desondanks brachten 3 à 400 zangers de nacht van 19 op 20 augustus in de openlucht door. Maar dat was een gevolg van het feit dat velen pas op het laatste nippertje definitief besloten naar Nijmegen te reizen.

De ruime perspubliciteit zorgde ervoor dat de belangstelling voor de jubileumviering, zowel van de zijde van de Nijmegenaren als van de bezoekers, aanzienlijk was. Het programma, afgedrukt in een 100 pagina's tellende feestgids, verdiende een dergelijke opkomst dan ook ten volle. Het bestuur had voor deze gelegenheid één van de beste Nederlandse orkesten geëngageerd. Het symfonieorkest van de "Harmonie" uit Groningen, onder leiding van M.H. van 't Kruijs viel de eer te beurt op 18 augustus de feestelijkheden te mogen openen met een matinee en een concert. De middaguitvoering in de tuin van de buitensociëteit omvatte meesterwerken als de Zesde Symfonie van Tschaikowski, de tweede Peer Gynt-suite van Grieg en de Scenes Alsaciennes van Massenet. Gelukkig voor het publiek, dat door de harde wind veel van de muziek miste, herhaalde Van 't Kruijs de symfonie tijdens het feestconcert 's avonds in de zaal van "De Vereeniging", waar Von Webers Jubelouverture de stemming onderstreepte.

De feestvierende liedertafel had slechts een bescheiden muzikaal aandeel in de jubileumuitvoering. Onder leiding van Albert Roothaan hief Nijmeegs Mannenkoor het Zangerslied van Van Beuge en het Laetare Jerusalem van de dirigent aan. Na de laatste klanken van Roothaans compositie trad wethouder Berkhoff (vervanger van burgemeester Van Schaeck Mathon) naar voren om een rede af te steken. Hij werd gevolgd door de secretaris van de Haarlemse liedertafel, die namens 29 zangverenigingen een zilveren

lauwerkrans en een oorkonde (van Grevenstuk) aanbood. Roothaan ontving een groene lauwerkrans met de toevoeging dat de kleur groen de hoop symboliseerde. Ook beschermheer Riveaux - waar Mannenkoor volgens de *Courant* veel aan te danken had - voerde het woord. Toen de "kransenregen" voorbij was, verplaatste het feesttoneel zich naar de tuin van de sociëteit. Van 't Kruijs liet daar zijn orkestleden in harmoniebezetting onder andere de Aufforderung zum Tanz van Von Weber spelen. De verslaggever van de genoemde krant kon aan het einde van de avond alleen maar opmerken dat het feest

> "eene manifestatie [was] die een aangenamen indruk maakte en die in de geschiedboeken van Nijmeeg's Mannenkoor zeker met gulden letteren zal worden nedergeschreven."

Na deze geslaagde opmaat konden op 19 augustus de wedstrijden beginnen. Begeleid door de muziek van de Koloniale Reserve stapten de van heinde en verre gekomen zangers de sociëteitstuin binnen, waar menigeen een vriend of kennis van vorige feesten de hand drukte. Rond het middaguur begon de wedstrijd voor de derde afdeling. De tweede afdeling werd om zeven uur verwacht. Na afloop verzorgden de Koloniale Reservisten een Vauxhall met voor de liefhebbers een bal champêtre. De hele stad verkeerde in een feestroes. In de avonduren werd zelfs een quadrille om de grote lantaarn voor het Waaggebouw gedanst. Gezang van groepjes zangers zorgde ervoor, dat de nacht van zaterdag op zondag voor de meeste Nijmegenaren maar heel kort was.

Op zondag 20 augustus waren de koren van de eerste afdeling aan de beurt. De winnaars uit de diverse afdelingen moesten later op die dag bovendien nog strijden om de ereprijs. Richard Hol deelde 's avonds de uitslag van de jury mede. Zang en Vriendschap onder W. Robert kwam als winnaar van de eerste prijs (een gouden medaille met 800 gulden) en de ereprijs (onder andere een zilveren medaille geschonken door koningin Wilhelmina) uit de bus. Voor de abonnementhouders was er op dezelfde avond in de tuin een "Groot dubbel concert door de Wiener Elite-Solisten-Kapelle, dir. S. Wollmann" en de Koloniale Reserve. Het officiële feest werd besloten met een opzienbarend vuurwerk en een bal champêtre.

Traditiegetrouw gaf Nijmeegs Mannenkoor ook "een klein nafuifje". Op 21 augustus traden de zangvereniging en het

muziekkorps van de Koloniale Reserve nog eens extra op voor de minder goed gesitueerden. Voor een kwartje entree waren ongeveer 1000 mensen getuigen van het volksconcert, waarop Nijmeegs Mannenkoor de standaardnummers uit zijn repertoire: Hollands Glorie, Laetare Jerusalem, Vlaggelied en het bij dergelijke gelegenheden onmisbare Wilhelmus (in een zetting van Roothaan), uit volle borst de tuin in zong. Hierna konden de danseurs onder leiding van vier koorzangers tot na middernacht rondzwieren op de tonen van het blaasorkest, dat met opgewekte melodieën het feest beëindigde.[59]

De stijgende lijn, die zich voor het jubileum voorzichtig aftekende, zette door. Op de ledenvergadering van 20 september bleek dat het merendeel van de inmiddels tot 86 zangers uitgegroeide liedertafel ook actief in het verenigingsleven geïnteresseerd was. Voor het eerste op 20 december geplande concert werd besloten, met medewerking van de Arnhemse Orkestvereniging, de Vondelcantate van Hol weer eens uit te voeren.

Het koor handhaafde zich in een tijd die mannenzang ongunstig gezind was. Toen de ijver van de zangers echter wederom te wensen over dreigde te laten, kwam de koorleiding met een nieuw initiatief. Ter stimulering van de individuele zangontwikkeling van de leden schreef zij op 9 augustus 1903 een kwartetwedstrijd in de zaal van “De Vereeniging” uit. Zes kwartetten meldden zich aan. Elk ensemble diende het verplichte nummer Maat en Toon van Roothaan, op tekst van Nic. Heets, en een keuzewerk uit te voeren. Na een gezamenlijke uitvoering van het pelgrimskoor van Wagner, Psalm VII van Hol en Ons Hollandsch van Zweers betraden „’t Zangerke”, “Albert Roothaan”, “Excelsior”, “Crescendo”, “Eendracht” en “Onderling Kunstgenot” het podium om de aanwezige juryleden proeven van hun kunnen te geven. De jury, bestaande uit A.M. van Heuge (erelid van Nijmeegs Mannenkoor en bekend muziekleraar in de stad), Henri C. Dupont (bestuurslid en muziekhandelaar), H. de Groot (oud-directeur van het mannenkoor Gruno uit Groningen), A. Nolet (concertzanger in Nijmegen) en Albert Roothaan, kende aan “Onderling Kunstgenot” de eerste prijs toe. De enerverende dag werd bij hotel Promenade te Ubbergen besloten met een gezellig samenzijn “genietende van een schoonen nacht, van zilveren maneschijn en fonkelenden sterrenglans!”[60]

c. Een niet-ingeloste belofte

Het duurde niet lang of er kwam een einde aan deze “maneschijn”. In 1904 aanvaardde Albert Roothaan een benoeming tot dirigent van het Orpheus Deventer Mannenkoor. Blijkbaar was de leider van Nijmeegs Mannenkoor toe aan het inslaan van nieuwe wegen. Spoedig daarna (21 december) stelde hij zijn functie bij de zangvereniging ter beschikking. Hier bleef het echter niet bij. Albert Roothaan stapte niet alleen op: samen met de hem getrouwe zangers richtte hij begin 1905 een nieuw mannenkoor op, dat als directe concurrent van Nijmeegs Mannenkoor op 8 maart van dat jaar met repeteren begon. Op 22 februari, tijdens een bijeenkomst in café Suisse aan de Burchtstraat, kreeg het gezelschap de naam “Mannenkoor Noviomagum”. Veertien dagen eerder had de buitengewone ledenvergadering van Nijmeegs Mannenkoor bijna unaniem met het bestuursvoorstel inzake Roothaans opvolging ingestemd. Voor de zangers was het een uitgemaakte zaak wie de volgende dirigent werd. Zij hadden meteen de candidatuur van Léon C. Bouman op de voorgrond geschoven. Diens niet al te beste gezondheid vormde in hun ogen geen enkel beletsel. Bouman zelf immers kondigde aan in maart de onderbroken repetities weer te willen gaan leiden.[61]

De *Nijmeegsche Courant* voorspelde de liedertafel onder de nieuwe dirigent “een schoone toekomst”. Boumans indrukwekkende muzikale staat van dienst was daar dan ook wel naar. In feite was hij de eerste leider van het koor die al voor zijn Nijmeegse benoeming carrière had gemaakt. Van 1884 tot 1897 was hij actief geweest als dirigent van koren in ‘s-Hertogenbosch. In 1893 werd hij benoemd tot directeur van de Arnhemse liedertafel Aurora. Een jaar later richtte hij in de Rijnstad een a capellakoor op. In 1901 werd hij dirigent van het Toonkunstkoor aldaar. Zoals eerder vermeld stond Bouman in Nijmegen - waar hij zich mei 1894 gevestigd had als leraar aan de Rijkskweekschool - aan het hoofd van de Toonkunstmuziekschool. In vrij korte tijd ontwikkelde hij zich ook in de Waalstad tot één van de leidinggevende muzikale figuren. Hij was bekend door zijn geavanceerde smaak op koorrepertoiregebied. Als dirigent van het koor Cantemus Domini voerde hij de nieuwste werken van de Nijmegenaar Heijdt uit. Eenmaal benoemd tot opvolger van Roothaan als leider van het Toonkunstkoor (1898) presenteerde Bouman het Nijmeegse publiek

premières als het Requiem van Verdi en La Damnation de Faust van Berlioz. Onder zijn leiding kwamen zelfs groot opgezette coproducties tussen Toonkunst Arnhem (vergezeld van de Orkestvereniging) en Nijmegen tot stand. Al deze intensieve activiteiten veroorzaakten problemen met de gezondheid. De formidabele inspanningen resulteerden in een langdurige ziekte (november 1904 - februari 1905). Zijn lichamelijke conditie noopte hem het levensritme aan te passen. In 1905, het jaar waarin Bouman aan het hoofd van Nijmeegs Mannenkoor kwam te staan, bedankte hij als dirigent voor de Arnhemse koren Aurora en Toonkunst.

L.C. Bouman (NM)

Vol ijver en enthousiasme gingen de zangers onder Boumans leiding weer aan het werk. Op 29 juni zongen zij maar liefst vier vocale Nijmeegse premières in “De Vereeniging”. De krachtenbundeling, die Léon C. Bouman binnen het stedelijk muziekleven voor ogen stond, kreeg gestalte in het decemberconcert van Toonkunst. De afdeling Nijmegen van deze maatschappij deed in het najaar van 1905 een niet tevergeefs beroep op het mannenkoorbestuur voor samenwerking. Voor een uitvoering van La Vita Nuova en L’an Mil

van G. Pierné had Toonkunst immers meer tenoren en bassen nodig dan zij rijk was. Met Nijmeegs Mannenkoor en de Arnhemse Orkestvereniging werd het een geslaagd concert.[62]

Dit "Leentjebuur spelen" vanwege ontoereikende krachten toont de muzikale situatie aan. Het aantal zangers en zangeressen - om bij de vocale toonkunst te blijven - was zeker niet geringer als in de zeventiger jaren. Maar de voornaamste handicap werd gevormd door het feit dat er relatief te veel zangverenigingen bestonden. In plaats van één massale, werkelijk Nijmeegs Mannenkoor te noemen zangvereniging traden in de Waalstad: Nijmeegs Mannenkoor, Mannenkoor Nijmegen (Noviomagum) en Aurora op (om maar de voornaamste verenigingen te noemen). Daarnaast bestonden er koren waarin de dames meezongen, bijvoorbeeld Toonkunst en Erato. In de onderlinge concurrentie - natuurlijk vooral met Noviomagum, dat in 1906 al medailles begon te winnen - moest het oudste koor zich staande zien te houden.

Voor de zoveelste keer besloot voorzitter Hage maar weer eens het beproefde recept van een zangcursus ter hand te nemen. Op 11 oktober 1905 liet het bestuur een advertentie en een begeleidend schrijven in de *Courant* plaatsen, gericht op

> "jongelui, die zich gaarne ter beoefening van de zangkunst bij bovengenoemde vereeniging zouden aansluiten, doch daarvan worden teruggehouden, wijl zij niet de vereischte bekwaamheid bezitten".

Het "groote nut" behoefde geen nadere explicatie. Voor de ontwikkeling van de jongemannen droeg een dergelijke met geringe kosten gepaard gaande opleiding alleen maar "goede vruchten" en de vereniging kweekte op deze wijze een nieuwe "goed geschoolde" zangersgeneratie, die het koor in de toekomst kon versterken. Ruim veertien dagen na het plaatsen van de advertentie zond het bestuur de *Courant* een verheugend bericht. In het korte tijdsbestek hadden zich reeds 15 1iefhebbers aangemeld. Eén van de leraren van Boumans muziekschool, Johan Broek (echtgenoot van concertzangeres en zangpedagoge Jeanne Landré) begon op 30 oktober met zijn lessen. De professionele opzet (met als attractief voordeel gratis toegang voor de aspiranten tot de uitvoeringen van Toonkunst en Mannenkoor) bleek succesvol. Op 1 februari 1906 stonden bij secretaris Dupont 35 zangleerlingen ingeschreven.[63]

Helaas was het Léon Bouman niet gegeven langere tijd voor

Nijmeegs Mannenkoor te staan. Zijn slechte gezondheid speelde hem zodanig parten, dat hij op 15 mei 1907 afscheid moest nemen. Tijdens zijn ziekte had Jeanne Landré (zuster van de bekende toonkunstenaar Willem Landré), de repetities geleid. Zonder aan haar verdiensten enige afbreuk te willen doen, moet geconstateerd worden dat de oefeningen onder haar leiding slechts een geringe afspiegeling vormden van hetgeen Bouman presteerde. Een ingezonden stuk in de *Courant* citeerde in dit verband uitspraken van enkele "zangveteranen", die getuigden "dat zulke repetitiën, zelfs onder den verdienstelijken Heinrichs, nooit gehouden" waren. In deze korte maar krachtige periode had Léon C. Bouman naam gemaakt als "de man, die ontegenzeggelijk "N.M.", weder groot had gemaakt en onder wiens leiding goede zangers werden gevormd en goede zangers nog werden verbeterd". Voor het bestuur was dit alles aanleiding hem tot eredirigent te benoemen.

d. Het bekroonde gouden jubileum

Het heengaan van Bouman betekende niet het doven van het f*eu sacré* bij de zangers. Zoals in de komende jaren zou blijken garandeerde de vakbekwaamheid van zijn opvolger, Willem F. Kerper (Gouda 1879- Amsterdam 1946), "de voortstuwende kracht eener nieuw herboren vereeniging". De verdiensten van de net 28-jarige dirigent in de voorafgaande jaren waren dan ook niet gering te noemen. Leerling van G. Kerper, J. Bouman (broer van Léon) en Spaanderman in zijn geboorteplaats Gouda, werd hij in 1897 toegelaten tot de Koninklijke Muziekschool in de residentie, waar hij in 1901 zijn studie afsloot met het behalen van van het diploma piano, solozang en compositie (Nicolaïprijs). Terug in Gouda aanvaardde hij een aanstelling als leraar aan de plaatselijke muziekschool. Dit dagelijks werk wist hij al spoedig te combineren met de leiding over twee koren in de Hofstad (Euterpe en Euphonia) en de katholieke zangvereniging Arti et Religioni in zijn woonplaats. Als componist had Willem Kerper reeds van zich doen spreken met zijn concertouverture (uitgevoerd door het Berlijns Philharmonisch Orkest), een strijkkwartet, liederen en een werk voor gemengd koor, dat door de Bond van Gemengde Zangverenigingen bekroond was.[64]

W.F. Kerper ten tijde van zijn benoeming te Nijmegen (Particuliere collectie)

Nijmegen maakte in 1906 met hem kennis, toen Bouman wegens ziekte verhinderd was de Toonkunstuitvoering van Handels oratorium Josua te dirigeren. Kerpers bezielende dirigeerstijl trok op dit concert de aandacht van het bestuur van Nijmeegs Mannenkoor. Vermoedelijk zijn na afloop van het oratorium de eerste contacten betreffende Boumans opvolging gelegd. Een en ander werd eenvoudiger na Kerpers vestiging te Nijmegen in januari

van het volgende jaar in verband met zijn benoeming als leraar piano, koorzang en orkestklas aan de Toonkunstmuziekschool en zijn aanstelling als dirigent van het koor van de Nijmeegse afdeling. Vermoedelijk begon hij in het voorjaar, vooralsnog tijdelijk, Nijmeegs Mannenkoor te dirigeren. Op 15 mei 1907 werd zijn aanstelling definitief.[65]

Willem Kerper kreeg meteen een kans om de resultaten van zijn directie op nationaal niveau te presenteren. 8 September behaalde Nijmeegs Mannenkoor tijdens het concours van de Koninklijke Nationale Zangschool te 's-Gravenhage een prijs voor de beste uitspraak. Onder Kerpers leiding was er weer sprake van een echte " wedstrijdkoorts". In 1908 leverde een reis naar Haarlem een derde prijs op. Dichter bij huis boekte de zangvereniging een jaar later een nog groter succes. Op de kwartetwedstrijd te Arnhem (18 april) wonnen twee kwartetten uit Nijmeegs Mannenkoor een ere-, eerste en derde prijs. Het jubileumjaar had niet beter in kunnen zetten dan met het veroveren van de hiervoor door het koninklijk paar uitgeloofde medailles.[66]

De komst van een nieuwe Oranjetelg bood Kerper gelegenheid zijn compositorische talenten ook voor een "Nijmeegs" gebeuren aan te wenden. Twee dagen na de geboorte van kroonprinses Juliana startten in "Burgerlust" de repetities voor de uitvoering van de "Groote Princesse Cantate", een werk op tekst van mevrouw Kerper. De bedoeling van de componist, een uitvoering met zoveel mogelijk zangers en zangeressen (400 volwassenen en 600 kinderen), dreigde nog even te mislukken. Het slechte muzikale klimaat in de stad - ditmaal weer geconcretiseerd in conflicten tussen de koorleden onderling - deed zich ook bij een vaderlandslievend gebeuren voelen. Maar toch konden de door de vereniging D.E.S. (Door Eendracht Sterk) met steun van de gemeente georganiseerde evenementen doorgaan. Het groots opgezette Julianafeest op 15 mei begon met een feestelijk orgelconcert in de Sint-Steven als opmaat. Om twee uur 's middags was het de beurt aan Willem Kerper en zijn zangersschare. Als plaats van handeling was het Mariënburgplein gekozen, dat, nog wat onwennig, voor de eerste maal voor een dergelijk evenement gebruikt werd. De uitvoering van Kerpers compositie viel in de smaak, al was het wel te betreuren dat de zang in verhouding tot de begeleidende muziekkorpsen van de Koloniale Reserve en het IIde Regiment Infanterie niet krachtig genoeg klonk. Samen met de

overige concerten, optochten en andere feestelijkheden zorgde deze “monsterproductie” voor het welslagen van het Prinsessefeest.[67]

Het grootste feest voor Nijmeegs Mannenkoor moest echter nog komen. Op 4 september was het precies vijftig jaar geleden dat enkele zanglustigen het koor hadden opgericht. Hage en secretaris Dupont achtten nu de tijd rijp bij koningin Wilhelmina een verzoek in te dienen teneinde het predicaat “koninklijk” te verkrijgen. Een eerste stap hiertoe was in 1908 gezet, toen de zangvereniging bij Koninklijk Besluit d.d. 12 oktober, nr. 80 goedgekeurd was. Het bestuur zond 29 juli 1909 een schrijven naar het kabinet van de koningin, waarin het te kennen gaf, dat het koor, vanwege het aanstaande gouden jubileum en zijn aanzienlijke staat van dienst, voor de hoogste onderscheiding in aanmerking wenste te komen. Behalve een beknopt overzicht met de voornaamste wapenfeiten kreeg de koningin ook nog een “zwaar” ondersteunende brief, opgesteld door de commissie die het jubileum voorbereidde “en verdere belangstellenden”. C.A.P. Ivens (raadslid, bekend geworden door zijn jarenlang ijveren voor de bouw van een Waalbrug) en notabelen als de kantonrechter, een gepensioneerd generaal-majoor en een dito vice-president van het Hooggerechtshof betoogden daarin, dat zij Nijmeegs Mannenkoor beschouwden

> “als een corporatie, die zeer veel heeft bijgedragen tot de bevordering van de toonkunst in ‘t algemeen en van den mannenzang in ’t bijzonder; dat zij zich talrijke malen overtuigd …[hadden] hoe deze vereeniging zich bij de viering van vele nationale en plaatselijke feesten aan de spits stelde; dat nog geene dergelijke vereeniging te dezer stede deze hooge onderscheiding mocht te beurt vallen”.[68]

Voorlopig bleven “de getrouwe onderdanen” in het ongewisse over het resultaat van het schrijven. De inzet van de organisatoren van de feestelijkheden was er niet minder om. Eén van de vruchten van hun arbeid was een boekje met de beknopte geschiedenis van het koor. Kenmerkend voor de tijd van zijn ontstaan is het feit dat de gehele inleiding een rechtvaardiging van het bestaan van mannenkoren is. Een regelrechte “oratio pro domo” tegen de opvatting dat hun zang een synoniem vormde voor “mannengeblaar, …geschreeuw”. Na lezing van de uitgave constateerde de *Nijmeegsche Courant* dat de grote stimulerende kracht achter het koor gedurende de laatste jaren, Henri C. Dupont,

niet als zodanig genoemd werd. Wel gememoreerd werden de diverse dirigenten, de twee beschermheren, Heydenrijck en Riveaux (welke laatste, na zijn overlijden op 1 september 1906, voorlopig zonder opvolger bleef), voorzitter Hage en oud-penningmeester Cools (allebei met foto afgebeeld).[69]

Door de grote voorpubliciteit kon het niemand in Nijmegen ontgaan dat het oudste koor jubileerde. In het stadscentrum herinnerde de etalage van de firma Drukker en Cohen aan dit heugelijke feit. Daar werden nadrukkelijk, tussen bloemen en planten, alle medailles - spoedig aangevuld met de gewaardeerde Heinze-medaille - en andere documenten tentoongesteld. Alle voorbereidingen ten spijt, moest de *Courant* na afloop constateren, dat het enthousiasme van 1879 naar aanleiding van de glorieuze overwinning in Rotterdam (zie hiervoor) bij de stadgenoten verdwenen was. Desondanks kon het feest geslaagd genoemd worden en liet het zien dat Nijmegenaren toch nog door goede mannenzang geboeid waren.

Nijmeegs Mannenkoor aan de vooravond van zijn gouden jubileum (augustus 1909) (NM)

Het feestprogramma overziend kan men het bestuur een behoorlijke mate van originaliteit niet ontzeggen. Op het middagconcert in “De Vereeniging” op 5 september stonden als huldebetoon aan vijf van de zes dirigenten van de afgelopen halve eeuw composities van hun hand op het programma. Zij waren vertegenwoordigd met: Prière à la Reine des Cieux (Smits), In Memoriam (Heinrichs), Laetare Jerusalem (Roothaan), Ecce

Sacerdos (Houman), Ganymed en Juliana-cantate (Kerper). Voor deze uitvoering engageerde het mannenkoor de traditionele partner bij dergelijke gelegenheden, de Arnhemse Orkestvereniging, benevens de uit 's-Gravenhage afkomstige sopraan Marie Russer en de Rotterdamse bariton Thomas Denijs. Willem Kerper kon bovendien rekenen op de assistentie van zijn beide voorgangers, Albert Roothaan en Léon Bouman. In plaats van de geplande Koninginnemars van E. van Brücken Fock, opende het orkest de feestelijke matinee ter ere van de Nijmeegse "meesterzangers" met het voorspel Die Meistersinger von Nurnberg van Wagner. Na de laatste triomfantelijke tonen van dit werk trad de koorvoorzitter naar voren. Niet minder triomfantelijk richtte hij zich tot het aanwezige publiek met de mededeling dat het Hare Majesteit op 3 september had behaagd de Nijmeegse mannenzangvereniging het predicaat "koninklijk" te verlenen. Het zal duidelijk zijn dat dit bericht het enthousiasme bij zangers en toehoorders nog eens extra aanwakkerde. Nadat de feestmatinee haar apotheose had bereikt in uitvoeringen van fragmenten uit de opera De Tempeliers van M.J. Bouman en de Prinsessecantate kon worden overgegaan tot het tweede deel van de officiële viering: de receptie en de feestdis.

Een lange rij van deputaties maakte haar opwachting. Het bestuur schudde de handen van afgevaardigden van Erato, Toonkunst, Aurora, Ave Maris Stella, Caecilia (niet te verwarren met de vroegere concurrent), Zanglust en Noviomagum - waarvan de voorzitter, Walraven, het woord voerde. Daarna was het de beurt aan niet-Nijmegenaren. Als eerste kwam een vertegenwoordiger van het Zangersverbond naar voren, gevolgd door deputaties van de Koninklijke Zangvereniging Caecilia uit de Hofstad (waarvan Hage tot erelid werd benoemd), de Koninklijke Liedertafel Apollo uit de hoofdstad, De Koninklijke Zangvereniging Breda's Mannenkoor, de eveneens "koninklijke" Mastreechter Staar, de Residentie-Zangvereniging Euphonia, 's-Hertogenbosch' Mannenkoor en de Utrechtse Mannenzangvereeniging. De erewijn geschonken, nam Hage, temidden van kransen en telegrammen, het woord. Zijn aan de koningin gerichte dank en hulde werden met het zingen van het Wilhelmus beantwoord. Hierna werd het hoogste tijd voor koorleden, bestuur en genodigden zich naar hotel Mulder (Burchtstraat) te begeven. Tussen de bedrijven door zag Hage nog kans een telegram (het eerste uit een lange rij) naar koningin Wilhelmina te zenden. Toen de inwendige mens was versterkt

zorgden 26 landauers - een attentie van de verenigde Nijmeegse stalhouders - ervoor dat “de Koninklijke” ‘s avonds weer in “De Vereeniging” arriveerde. In de tuin speelde op dat moment de muziekkapel van het 8ste Regiment Infanterie onder Hantzsch. Later op de avond volgde een nieuwe attractie voor de feestelingen. In de zaal werd plaatsgemaakt voor een originele “bekende” Wiener Damenkapelle met dr. Von Macklewicz-Sepalowski “am Pult”. De recensent van de *Courant* liet zich daar als volgt over uit:

> “De officieele feestviering was ten einde en nu was het oogenblik daar, dat men ongedwongen mocht lachen en schertsen om de “dames” van dit strijkje, die ondanks de gefingeerde lieftalligheid toch allen een groote overeenkomst met de navolgelingen van Adam aan den dag legden”.[70]

V Nijmeegs (Mannen-) Glorie na 1909

LIEDERTAFELTRADITIE IN DE EERSTE HELFT VAN DE TWINTIGSTE EEUW

a. Nieuwe stijl

Feesten als in 1909 gegeven droegen het hunne bij tot de instandhouding van het koor in de eerste decennia van deze eeuw. Maar zoals reeds eerder is opgemerkt, had de Nijmeegse zangvereniging, evenals de vele andere mannenkoren in Nederland, de tijd niet mee. Het jachtige, steeds sneller wordende leven, de prille concurrentie van de grammofoonplaat, de opbloei van de instrumentale muziekbeoefening en de grote belangstelling daarvoor, en vooral de enorme vlucht van de sportbeoefening, als geheel resulterend in een verflauwing van de algemene belangstelling voor *met name* de mannenzang, waren factoren waar een koorbestuur rekening mee diende te houden. Van verschillende zijden was er bovendien kritiek op het fenomeen als zodanig.

Het Zangersverbond nam een deel van die kritiek ter harte. De op 13 juni 1909 ingevoerde hervorming van het verbond had tot doel aan één van de oorzaken waardoor de mannenzang in discrediet was geraakt - knoeierijen bij zangwedstrijden - een halt toe te roepen. Een ander probleem vormde de repertoire - uitbreiding. De koren bleven de standaardwerken van Hol, Gevaert, Heinze en anderen zingen, in afwisseling met gelegenheidswerken van wisselend niveau - in dit verband vielen uitdrukkingen als “simpele sentimenteel dreinerige liedertafel-aria’s” en “Cantate fabrikanten ”. *In extremis* werd zelfs gesteld dat de “mannenzang ...welhaast zijn grootste elongatie van het centrum der zangkunst [had] bereikt.” Ook hier lag een taak voor het Zangersverbond.[71]

Het spreekt vanzelf dat J.W.H. Hage, die sedert 1908 voorzitter van het Verbond was en als zodanig als voornaam initiatiefnemer kan worden aangemerkt, de algemene beleidsvoornemens ook bij zijn eigen koor in praktijk bracht. Het door allerlei muzikale activiteiten omgeven groot internationaal concours dat Nij-meegs Mannenkoor in 1910 nog ter gelegenheid van het gouden jubileum organiseerde, was op de leest van het hervormde Zangersverbond

geschoeid. Kenmerkend is in dit verband het feit dat Willem Kerper zich bij één van de wedstrijden liet vervangen door Jeanne Broek-Landré. Hij wenste niet in de jury te zitten tijdens het optreden van de zangvereniging Euphonia uit ‘s-Gravenhage, van welk koor hij bij zijn vertrek naar Nijmegen eredirigent was geworden. Wat betreft de repertoirevergroting - het Zangersverbond zou zich daar de komende jaren dikwijls tevergeefs voor inzetten - had Nijmeegs Mannenkoor zelf twee componisten ter beschikking. Zowel Kerper als Houman waren in staat de muziekliteratuur op verantwoorde wijze uit te breiden.

Kerpers compositorisch talent bleek opnieuw tijdens het eerste concert dat Nijmeegs Mannenkoor als “Koninklijke” op 31 januari 1910 gaf. Recensent Louis Couturier, van professie vioolleraar, aarzelde niet het lied Der kranke Schneider voor solozang “de belangrijkste zangcompositie van den avond te noemen”. In schril contrast hiermee stond een door het koor gezongen werk van E. Kremser: de in 1909 nog als modern werk gereleveerde Balkanbilder. Deze componist rekende Couturier tot de verfoeide categorie

> “die - zoolang er nog wat inkt in hun potje is en zoolang er nog een stukje papier met vijflijntjes op hun schrijftafel ligt en er dan ook nog een niet al te onbehoorlijke tekst in hun kast is te vinden - werken voor koor met orkest, voor koor alleen, voor orkest of piano of welk ander soort muziek dan ook zullen schrijven”.72

Voor de Balkanbilder was er sprake geweest van “een kolossalen pot met inkt en wel tien boek muziekpapier ...”

De gewijzigde smaak van het publiek speelde een rol bij de opzet en organisatie van het jubileumconcours. De Nijmegenaren waren in de ban geraakt van de muzikale schaalvergroting die de laat-Romantiek kenmerkte. Het mannenkoor koos niet alleen, anders dan bij vorige gelegenheden, voor wedstrijden voor mannenkoren en gemengde koren, maar ook voor diverse grote evenementen, waaronder een uitvoering van Van Beethovens overweldigende laatste symfonie. Op 4 mei liet Nijmeegs Mannenkoor het indrukwekkende festiviteitenprogramma verspreiden. Achtereenvolgens kon het publiek in “De Vereeniging” uitvoeringen verwachten van: de Mastreechter Staar (op 16 mei met 230 zangers verwacht), Nijmeegs Mannenkoor, Toonkunst,

Erato en de versterkte Arnhemse Orkestvereniging (met de genoemde symfonie en Meistersinger-fragmenten op 27 mei), het muziekkorps van het 11de Regiment Infanterie (28 mei), de Nijmeegse Orkestvereniging (29 mei), het muziekkorps van het 8ste Regiment Infanterie (3 juni), 230 zangers uit de tweede afdeling (met het koorwerk Harmonie van Bouman op 5 juni) en het muziekkorps van de Koloniale Reserve (5 juni). Voor vier gulden had men toegang tot een groot gedeelte van dit fraais. Uitgezonderd waren de generale repetitie, het feestconcert op 26 mei en het volksconcert op 3 juni.73

Zingende Zuilen van Mennon. Affiche van Eugène Lücker.

Het complete pakket moest wel belangstelling trekken. Nijmeegs Mannenkoor timmerde daarvoor zelfs extra aan de weg. Met de tijd meegaand werd aandacht geschonken aan de factor reclame. De Nijmeegse kunstenaar Eugène Lücker kreeg opdracht een reclameplaat voor de wedstrijd te ontwerpen. Deze plaat "Zingende zuilen van Memnon" werd in druk uitgegeven en als reclame-briefkaart gereproduceerd. Het welslagen van de onderneming was navenant. Op Tweede Pinksterdag stroomden tallozen naar "De Vereeniging", waar de Maastrichtse zangers hun opwachting maakten met een uitgelezen programma, dat onder meer het onvermijdelijke pelgrimskoor van Wagner bevatte. Bij hun aankomst in de sociëteitstuin hadden Nijmeegse prominenten als

wethouder A.B.A. Quack en C.A.P. Ivens hun ingenomenheid met de komst van de “sterren” uit het zuiden betuigd. De laatste benadrukte *en passant*, sprekend over de verbindingen tussen Maastricht en Nijmegen, de noodzaak van een Maas- en Waalkanaal.

Zuinige Nijmegenaren, die de kat eerst uit de boom hadden gekeken, werden achteraf nog in het gelijk gesteld. Na het Staarconcert besloot de feestcommissie de resterende kaarten op drie gulden per persoon en vijf gulden voor een dame en heer te stellen. Voor tien uitvoeringen kwam dit neer op een “volksconcertprijsje”. Ook de mensen die al een passe-partout gekocht hadden, kregen nu tot *alle* evenementen toegang.

De op handen zijnde uitvoering van de Negende Symfonie - nadrukkelijk vermeld als “grootendeels instrumentaal” - stelde alle jubileumactiviteiten in de schaduw. Voor het Nijmeegs muziekleven, dat vooral door de contacten met Willem Mengelberg en het vermaarde Concertgebouworkest het provinciale stigma enigermate aan het ontgroeien was, zou zij een gebeurtenis van de eerste orde vormen. Louis Couturier wijdde er een uitgebreid artikel aan om op die manier het gemoed van de Nijmegenaar nog wat ontvankelijker te maken. De recensent maakte het feestconcert mee. Zijn ter zake kundig commentaar na afloop biedt een onthullende mogelijkheid het muzikaal niveau van de uitvoering nader te bezien. De enigen die er bij hem goed vanaf kwamen waren de vier solisten: Anna Stronck-Kappel, jonkvrouwe Repelaer van Driel (een van geboorte Nijmeegse alt), Rudolf van Schaik en Thomas Denijs. Gezien het aantal minder gunstige factoren: Kerper dirigeerde de symfonie voor de eerste maal, een orkest van provinciaal niveau, voor de gelegenheid samengestelde amateurkoren, onvoldoende repetitietijd en de voor dergelijke concerten ongeschikte zaal van “De Vereeniging” - het woord “keet” lag Nijmeegse muziekliefhebbers voor in de mond - waar de koorleden om het orkest heen moesten staan, valt het tegenvallen van de uitvoering niet verrassend te noemen. Kerper slaagde er niet in het geheel boven de middelmatigheid uit te heffen. Beter ging het met de Meistersinger-fragmenten na de pauze. Hoewel uit Couturiers woorden blijkt dat hij bepaald geen Wagneriaan was, kon hij voor deze vertolking wel grote waardering opbren-gen. Voor één van de leden van het jubilerende koor, Tobi, die de David-partij zong, lag volgens hem “de partij van Walther van Holtzing [sic] gereed”.[74]

Een dag na dit gebeuren werd het “meistersingen” opnieuw realiteit. Voor de wedstrijden hadden zich eind maart reeds 24 zangverenigingen ingeschreven. Eén artikel uit het reglement van het Zangersverbond dat uit de recente hervorming was voortgevloeid: de afschaffing van geldprijzen voor de winnaars, vormde echter een dusdanige belemmering voor een aantal koren, dat de eerste afdeling mannenkoren, de hoogste ere-afdeling mannenkoren, alsmede de internationale afdeling, wegens geringe belangstelling inmiddels van het programma waren afgevoerd. Het was de zangvereniging wederom gelukt een keur van deskundigen voor de beoordeling van de wel deelnemende zangersbenden bij elkaar te krijgen. Zowel Anton Averkamp (Arnsterdam), Hub. Cuypers (Amsterdam), J. Gielen (Maastricht), Karl Hamm (Venlo), als Henri Völlmar (‘s-Gravenhage) maakten, samen met Léon Bouman en Willem Kerper, de wedstrijden als juryleden mee. In plaats van geldprijzen waren er enkel en alleen medailles te winnen. Wel te verstaan bijzondere eretekens, geschonken door de koningin, de koningin-moeder, jonkheer Van Citters (commissaris van de koningin in Gelderland), de Nijmeegse burgemeester en gemeenteraad, de Nijmeegse Handelsvereniging, de vereniging “Nijmegen Vooruit”, de Nederlandse Hotelhoudersbond en vele anderen.75

De met veel ophef aangekondigde zangwedstrijden “volgens een nieuw systeem van beoordeelen” openden met het zingen door de diverse koren van Kerpers “Liefste”. Deelname verplichtte de koren - ondanks knorrige geluiden van zangers - tot onderwerping aan jury-uitspraken (art. 21, reglement). Hoewel herhaaldelijk opmerkingen ter herinnering aan de huishoudelijke regels geplaatst werden, kwam het toch nog tot wat kleine incidenten. In de zeer zeker gespannen te noemen sfeer kon het volgende gebeuren. Toen op zondagavond 29 mei de strijd tussen Schiedams Mannenkoor Orpheus en Kunst na Arbeid uit Amsterdam (verplicht werk: De Profundis van Kerper) in het nadeel van de eerste zangvereniging beslist was, achtte voorzitter Hage - die nogal omzichtig het belang van het zingen om de eer telkens weer ter sprake bracht - het nodig aan de tweede-prijs-medaille een hogere waarde toe te kennen dan aan de medaille die Amsterdam veroverd had. Na algemene hilariteit in de zaal zette hij uiteen waarom. De bewuste medaille was gegeven door de werkende leden van Nijmeegs Mannenkoor en had “hun bloed gekost”. De secretaris van het Schiedamse koor

antwoordde daarop, dat hij een medaille waar “arbeidersbloed aan kleeft” niet aanvaardde. Hage haastte zich duidelijk te maken dat hij het anders bedoelde. Verzekerd van de “bloedeloosheid” nam Schiedam de medaille hierna toch maar aan.[76]

Het volgende programma-onderdeel van de “Muziekfeesten” bood gelegenheid de gemoederen wat te doen bedaren. Op vrijdag 3 juni verzamelden de liefhebbers zich voor een volksconcert door het Arnhemse Infanteriemuziekkorps in de sociëteitstuin. Ter afwisseling liet Mannenkoor zich horen met het weinig toepasselijke Ecce quomodo moritur van Gallus. Na afloop gaven drie concurrenten van Koos Speenhoff een zaalvoorstelling. De gezelligheid steeg ten top toen later op de avond de leden van het regelingscomité en het complete mannenkoor, door de humoristen in de juiste stemming gebracht, in de draaimolen stapten, die samen met “schommelschuitjes” en een schiettent deel uitmaakte van de traditionele “kermesse d’été” in de tuin.

Ook bij de jubileumfeesten zat het venijn in de spreekwoordelijke staart. Op de twee laatste feestdagen (4 en 5 juni) vonden de slotwedstrijden plaats. Drie Nijmeegse mannenkoren - Noviomagum, St. Caecilia en Aurora - en het Delftse Kunst na Arbeid vochten ‘s zaterdagsavonds om de eerste prijs in de tweede afdeling. Hoewel het aanwezige publiek duidelijk zijn voorkeur liet blijken voor de 62 zangers van Roothaan, kende de jury (met onder meer Houman en Kerper achter de tafel) hen slechts de tweede prijs toe. Ivens herinnerde bij de prijsuitreiking tevergeefs aan het die avond als verplicht werk gezongen koor Harmonie van Houman, waarvan hij de titel zo graag als motto voor de toekomst van de Nijmeegse zangerswereld zag. Het appèl tot samenwerking onder één dirigent van alle Nijmeegse zangers om te komen tot een “Nijmeegsche Ster” werd wreed verstoord door het protest van Noviomagum-voorzitter Walraven, die St. Caecilia van fraude betichtte. Uit de korte polemiek in de *Courant* bleek opnieuw dat de kunst in elk geval de Nijmegenaren *niet* verdraagzaam maakte - het nogmaals, nu gezamenlijk uitvoeren van Harmonie op 5 juni ten spijt. De laatste wedstrijden voor gemengde koren gaven eveneens een discrepantie te zien tussen de mening van het publiek en de opvatting van de jury. Kerpers vroegere koor Euphonia kreeg van de deskundigen (Jeanne Landré, Averkamp en Cuypers) het meeste aantal punten.

Eindelijk kwam er ‘s zondagsavonds een einde aan alle

festiviteiten. Na een uitvoerige redevoering van Hage, gevolgd door een weerwoord van Ivens, die, geschrokken van de vorige avond, hoopte dat althans een korenfederatie mogelijk zou zijn, werden de bezoekers in staat gesteld deel te nemen aan een bal champêtre in de zaal van "De Vereeniging". Volgens de journalist die de wilde taferelen die zich in de concertzaal afspeelden meemaakte, lag er "voor Volksbond, Kruisverbond en Mariavereeniging nog een groot arbeidsveld ter bewerking" open.[77]

Behalve een bevestiging van de landelijke bekendheid, drie ereleden (Ivens, Kneppers en Dupont) en een plaquette als hulde van het Zangersverbond, leverden de muziekfeesten Nijmeegs Mannenkoor forse schulden op, die in de komende maanden gesolveerd dienden te worden. Tijdens de najaarsvergadering werden plannen voor blijvend gezonde financiën ontvouwd. Enerzijds was een aanzienlijke uitbreiding van het aantal donateurs en kunstlievende leden gewenst, anderzijds moesten de concerten en de jaarlijkse casino-(lees: gezelligheids)-avond nog aantrekkelijker worden.

De gemaakte tekorten bleven niet zoals in de tachtiger en negentiger jaren een slepende last. Nog voor het einde van 1910 lukte het met het compleet aanspreken van het waarborgfonds en financiële offers van enkele *well-to-do* uit de rode cijfers te komen. Indachtig de op de ledenvergadering naar voren gebrachte beleidsvoornemens en de verschuldigde dank jegens hh. geldschieters kondigde het bestuur een speciale - voor leden van het waarborgfonds gratis toegankelijke - uitvoering aan. Door middel van de voordrachtskunst van declamator Albert Vogel zou op 19 januari 1911 het antieke Griekenland in "De Vereeniging" opnieuw tot leven worden gebracht. De vertolking van het treurspel Koning Oedipus kreeg een extra dimensie door de invoeging van door E. Lassen gecomponeerde mannenkoren, bedoeld als publiektrekkende primeur. Hoe de concertgangers het werk van Lassen opnamen is niet bekend, maar criticus Couturier had er geen goed woord voor over. Zijn recensie zal een danige domper op de musiceervreugde van koor, dirigent, bariton Janus van Duuren (in het dagelijks leven tekenleraar te Nijmegen) en pianist mr. J.P.C. van Overstraten hebben gezet.[78]

Ten gevolge van de malaise waarin vele Nederlandse mannenkoren verkeerden was ook de uitgangspositie van het Nederlands Zangersverbond minder gunstig geworden. Met de

energieke Hage aan het hoofd wendde het verbond allerlei middelen aan om het tij te keren. Eén van deze middelen was de uitgave van een eigen contactorgaan. In zijn stadgenoot Van Overstraten vond de voorzitter een bekwaam redacteur. Onder diens leiding verscheen in de eerste helft van 1912 de eerste aflevering van *Het Zangersblad*; een professioneel te Nijmegen uitgegeven periodiek, dat mee moest helpen zoveel mogelijk koren lid van het verbond te maken en de mannenzang in het algemeen te bevorderen.

Maar niet alleen aan de top werd beseft dat er maatregelen genomen moesten worden. Op lokaal - Nijmeegs - niveau drong vaag door dat de bestaande versnippering een blokkade voor de bloei van de koorzang vormde. Tot veler verbazing presenteerden Nijmeegs Mannenkoor en Noviomagum zich op Julianadag 1912 gezamenlijk met een concert in de Grote Kerk. Couturier sloot zijn ogen al bij het toekomstbeeld van samenwerking tussen Erato, Toonkunst en beide mannenkoren. Voorlopig bleef het echter bij dit concert. Zoals onder zal blijken was een wereldoorlog nodig voor concretere samenwerking.[79]

Ondanks de eerste toenadering stelde Noviomagum prijs op het behoud van zijn eigen identiteit. Dit bleek toen Albert Roothaan op 6 januari 1913 overleed. De zangvereniging koos vrij snel een nieuwe dirigent. Als opvolger van de overledene kwam diens oud-leerling Theo J.H. Wanders (Beek 1883- Nijmegen 1959) uit de bus. Deze musicus had zich al als een zeer kundig instrumentalist laten kennen. Op jeugdige leeftijd begeleidde hij het kerkkoor van zijn leermees-ter op het orgel. Ten tijde van zijn benoeming werd hij gewaardeerd om zijn pianospel - leerling van Max van de Sandt (Keulen) - in kamermuzikale combi-naties. Zijn beschikbare tijd besteedde hij onder andere aan het componeren en het geven van pianolessen. Het dirigeren van een mannenkoor was echter nieuw voor hem. Toch accepteerde hij de benoeming. Op 5 november 1913 kreeg hij tijdens het eerste grote concert van Noviomagum de kans zijn capaciteiten te tonen. Het publiek hoorde dat het op dat moment grootste koor van Nijmegen (90 leden) “Na jaren van sukkelen” weer tot prestaties in staat was. De gekozen nummers van Wanders’ hand: Frühling en Sta Pal onderschreven een en ander. Nijmeegs Mannenkoor herdacht het heengaan van Albert Roothaan op zijn eigen wijze. Op de jaarlijkse feestavond (13 dagen na zijn overlijden) zong het gezelschap het Grablied van Cornelius. De

repertoirekeuze van het op 19 mei gegeven kerkconcert in de Sint-Steven leek ook nog bepaald door de droeve gebeurtenis. Tijdens deze uitvoering, die extra luister verkreeg door de medewerking van de bekende Hilversumse sopraan Aaltje Noordewier-Reddingius, liet Nijmeegs Mannenkoor Beati Mortui van Mendelssohn en Komm süsser Tod van Bach horen.[80]

Kerper en mevrouw Nolet in 1912. Potloodtekening door Jan Toorop (Particuliere collectie)

b. De opening van het Concertgebouw “De Vereeniging”

Freudig begrüssen wir die edle Halle

Was van de zijde van de uitvoerenden nog slechts heel wazig iets

van samenwerking te zien, anders was het bij het muziekminnend publiek. Gevoed door de kritiek van Willem Mengelberg, habitué tegen wil en dank van de ruim dertig jaar oude, in zijn ogen ondeugdelijke, concertzaal van de buitensociëteit, had onder de Nijmegenaren de opvatting postgevat, dat een stad met meer dan 60.000 inwoners een degelijk “muziekhuis” diende te bezitten. Particularistisch eigenbelang werd voor het opruimen van “die keet” terzijde geschoven. Op 27 mei 1913 waren de voorbereidingen al in een zodanig stadium, dat de *Nijmeegsche Courant* in staat was een getekende impressie van het toekomstige Concertgebouw aan haar lezers te presenteren. Met vereende (financiële) krachten lukte wat onmogelijk had geleken. Nadat op 30 maart 1914 de nieuwbouw was aanbesteed, ging op 13 mei de oude concertzaal tegen de vlakte. Eind augustus was het voormalige Feestgebouw voorgoed verleden tijd. In een snel tempo werd nu het ontwerp van de Nijmeegse architect Oscar Leeuw gerealiseerd. Deze had met zijn bouwplannen rekening gehouden met de gewijzigde muziekpraktijk. Het Concertgebouw kreeg een grote zaal (33,5 m. bij 21 m.) voor optredens van symfonieorkesten als de Arnhemse Orkestvereniging en het Concertgebouworkest, operaproducties door gasterende gezelschappen of Kerpers operavereniging, oratoriumuitvoeringen van Toonkunst, Erato of de R.K. Gemengde Oratoriumvereniging Ave Maris Stella en een kleine zaal voor kamermuziek - een in Nijmegen nog slechts enkele decennia bekende kunstuiting.

Op 6 februari 1915 was het dan zover. Terwijl elders in Europa een einde aan de *belle époque* kwam en de bourgeoisie haar wereld ineen zag storten, maakten de welgestelde Nijmeegse burgers zich op om het nieuwste en fraaiste symbool van hun status feestelijk in te wijden. Aan het Arnhemse orkest viel de eer te beurt als eerste de later zo befaamd geworden acoustiek van de grote zaal te mogen uitproberen. Voor de verzamelde *beau monde* liet dirigent Peter van Anrooy zeer toepasselijk de Jubelouverture van C.M. von Weber , waarvan het slot Wien Neêrlands Bloed inmiddels vervangen was door het Wilhelmus, tot klinken komen. Op 9 februari kon de waarde van de concertzaal nog beter beoordeeld worden. Toen immers kwam Mengelberg persoonlijk naar Nijmegen om kennis te maken met het Concertgebouw, dat in de laatste instantie op zijn aandringen was gebouwd. Op uitnodiging van de plaatselijke kunstvereniging gaf hij met zijn orkest een concert met Van

Beethovens ouverture Egmont en de Eroica, Wagners “voorspel en liefdesdood” uit Tristan en Isolde, het Lohengrin-voorspel en het Meistersinger-voorspel, dat in de Nijmeegse “orkest top tien” de ouverture Tannhäuser welhaast van de eerste plaats verdrongen had.[81]

Vreemd genoeg duurde het enige tijd voor Nijmeegs Mannenkoor in de nieuwe “Vereeniging” concerteerde. De Christelijke Zangvereniging Halleluja onder Piet A. Versloot (Moercapelle 1888 - Nijmegen 1957) was de zangers van Kerper ruimschoots voor. Reeds 15 dagen na de opening trad zij in de grote zaal op. Versloot was daar bovendien op 9 april, in een ander verband, als dirigent van Nicola ‘s opera Die lustigen Weiber von Windsor.[82] Met de vermelding van Piet Versloot, die Kerper - indertijd zijn leraar - naar Nijmegen achterna gereisd was, doet een persoon in dit boek zijn intrede, die samen met Theo Wanders enkele decennia lang een opvallende rol in het Nijmeegse muziekleven zou gaan vervullen.

Het Concertgebouw "De Vereeniging" gezien vanaf het Keizer Karelplein ± 1930 (Gemeentearchief Nijmegen)

Achtereenvolgens komen wij hem tegen als dirigent van Cantiamo (dubbel-mannenkwartet; 1913), Halleluja (1915), Dameskoor (1916), Vocaal Ensemble (1917), De Kleine Stem (1922), Nijmeegsche Oratorium-Vereeniging (1926), De Stem des Volks (1926), De Vereenigde Zangers (1932, 1936), Bachkoor (1945) en een aantal andere zangverenigingen, onder andere te Arnhem, Enschede, Oss en Druten (Orpheus). Ook in nationaal verband deed hij in diverse functies van zich spreken.[83]

c. Zingen tijdens de mobilisatie

Tijdens de bouw van het Concertgebouw was de Eerste Wereldoorlog uitgebroken. Deze verschrikkelijke strijd ging niet ongemerkt aan Nederland voorbij. Eén van de ingrijpende gevolgen was de mobilisatie. Juist déze defensieve maatregel had voor de Nijmeegse vocale muziekbeoefening een, aanvankelijk negatieve maar uiteindelijk toch, heilzame uitwerking. De mannen- en gemengde koren kampten door de mobilisatie met een sterk dalend repetitiebezoek. Ook dirigenten werden opgeroepen. Theo Wanders kwam terecht bij de grenswacht. Vlakbij die grens maakte hij op 13 september 1914 van de gelegenheid gebruik om met zijn gemengde zangvereniging "Nijmeegsch à Cappella Koor" in hotel Oude Spijker te Beek een uitvoering voor de militairen te geven. Het gebrek aan zangers zette het bestuur van Noviomagum aan het denken. Toen ook de dirigent door garnizoenswisseling maandenlang de repetities niet meer kon leiden, werd het duidelijk, dat een voortgaan op dezelfde weg moeilijk, zo niet onmogelijk was. In de ogen van Theo Wanders lag een samengaan van de niet-gemobiliseerde leden met Nijmeegs Mannenkoor als oplossing voor het probleem voor de hand.

Vermoedelijk gaf een nieuwe externe prikkel de beslissende stoot tot het nemen van een dergelijk voor Nijmegen niet alledaags besluit. Op 7 augustus 1915 kwam de meer dan 200 zangers tellende Mastreechter Staar, door bemiddeling van het concertbureau Henri C. Dupont & Co., naar de nieuwe " Vereeniging". De uitstraling van het "Buitengewoon Concert", waarop de Staar als openingsnummer Totenvolk van Hegar en Hymne aan den Vrede van Van Nieuwenhoven zong, was exceptioneel. Nijmegen

vroeg zich af waarom een Waalstedelijke Staar in het verleden telkens tot de onmogelijkheden had behoord, terwijl de volle concertzaal aantoonde, dat niet alle interesse voor mannenzang was verdwenen. Een maand na het optreden verscheen er een anoniem ingezonden stuk in de *Nijmeegsche Courant*. De schrijver (bestuurslid of sympathisant van Kerpers koor) haakte in op het Staarconcert en riep op tot toetreding van nieuwe leden tot de Koninklijke Zangvereniging. Het streefgetal van 150 zangers moest in Nijmegen toch te realiseren zijn? Potentiële gegadigden werden opgeroepen het concert van 13 september in de Grote Kerk bij te wonen. Met medewerking van de organist van die kerk, Willem de Vries, de Utrechtse sopraan Minny de Jonge, bariton Janus van Duuren en dirigent/ organist Willem van Kalmthout gaf Willem Kerper daar een programma met onder andere werken van Da Palestrina (Pueri Hebraeorum), Di Lasso (Tibi laus), Wagner (Pelgrimskoor) en Van Kalmthout (Mis), welk laatste werk de meeste zangers in hun hoedanigheid als kerkzanger hadden ingestudeerd. Binnen 14 dagen meldde de *Courant* het overgaan van de leden van Noviomagum naar Nijmeegs Mannenkoor. Een Nijmeegse Ster - het ideaal voor wie de ontwikkeling van de mannenzang na aan het hart lag - begon tot de mogelijkheden te behoren. Samen telden de twee koren maar liefst over de 200 zangers. Dit nieuws diende natuurlijk alom in zangersland bekend gemaakt te worden. Al op 15 oktober (14 dagen na de officiële fusie) stond de samensmelting van beide koren in *Het Zangersblad*.[84]

In hetzelfde jaar gaf de gemengde zangwereld eveneens een kleine aardverschuiving te zien. Ook Toonkunst en Erato zagen in dat zij samen sterker stonden. Op 28 november werd het publiek in staat gesteld het voorlopig resultaat van de fusies te beluisteren. Het podium van de grote zaal van “De Vereeniging” bood op de avond van de uitvoering plaats aan de Koninklijke Zangvereniging Nijmeegs Mannenkoor, de zangvereniging Toonkunst-Erato, de Arnhemse Orkestvereniging en een viertal solisten (waaronder de Belgische vluchtelinge Berthe Seroen, sopraan). Onder algehele leiding van Willem Kerper presenteerden zij zich met La Damnation de Faust van Berlioz.[85]

Gedurende het najaar van 1915 en de winter van 1916 werden door Henri C. Dupont, samen met twee anderen lid van de propagandacommissie van Mannenkoor, pogingen in het werk gesteld om de toekomst van de zangvereniging veilig te stellen.

Aangezien de verspreiding van circulaires slechts teleurstelling had opgeleverd, vestigde de commissie de aandacht op zich door middel van een ingezonden stuk in de *Courant*. Onder verwijzing naar het belang van het koor in heden en verleden deed zij een beroep op de ingezetenen het toch vooral financieel te steunen. Tegenover de tot een minimum gedaalde inkomsten stonden immers vele uitgaven aan onder andere gestegen zaalhuur en contributie vanwege het contract van het Zangersverbond met het Bureau voor Muziek-Auteursrecht te Amsterdam. De beste reclame voor het koor vormden natuurlijk de optredens. Op 30 januari 1916 gaf het vergrote Nijmeegs Mannenkoor zijn eerste concert. In totaal 170 zangers (40 waren wegens mobilisatie afwezig) beklommen het podium van "De Vereeniging" voor een uitvoering van: In 't Woud van R. Hol, Chant des matelots van Th. Radoux, Pater Noster van C. Smulders en Schon Ellen van Max Bruch. De slechte financiële situatie was er de oorzaak van dat een herhaling van het programma op een volksconcert bij voorbaat achterwege moest blijven. Op initiatief van het bestuur werden dan ook tijdens deze uitvoering het balkon en de galerijen voor "het volk" gereserveerd. De "gevreesde" criticus Louis Couturier had inmiddels zijn werk voor de *Nijmeegsche Courant* ingeruild voor muziekredactiewerk bij de *Nieuwe Courant* (Arnhem). Zijn stoel in "De Vereeniging" werd voortaan ingenomen door Jeanne Landré , bij wie over Mannenkoor geen kwaad woord over de lippen kon komen.[86]

In het kader van de koorpropaganda ruimde hoffotograaf C. Reijers een speciaal plaatsje in zijn etalage vlakbij het Valkhof in voor foto's van Willem Kerper, het bestuur en de zangers van Nijmeegs Mannenkoor. In dit park begon de zangvereniging overigens in 1918 weer met het geven van openluchtconcerten (openbare volksconcerten) - een oude gewoonte, die reeds jaren in het slop was geraakt. Op een aparte manier bood de voortdurende strijd in Europa ook publiciteit voor Mannenkoor. Liefdadigheidsconcerten hadden vanaf het begin een op gezette tijden terugkerend onderdeel van de activiteiten gevormd. Aan het einde van de winter van 1915-1916 werd deze traditie weer eens bevestigd. Op 7 maart gaf Nijmeegs Mannenkoor een groot concert met solisten ten behoeve van Belgische krijgsgevangenen. Ruim een jaar later verleende de zangvereniging, samen met Toonkunst-Erato, medewerking aan de lezing die de dominicaan pater Raymond op 23 mei hield. Deze "Weldadigheids-Avond" had tot doel verlichting

te brengen in het lot van arme Franse kinderen uit bezet gebied. Raymond, die twee jaar loopgraven achter de rug had, sprak over “Guerre et charité”. Geheel in de sfeer gaven de koren Franse koorwerken van Berlioz en Jouret (Le Soir) ten beste.[87]
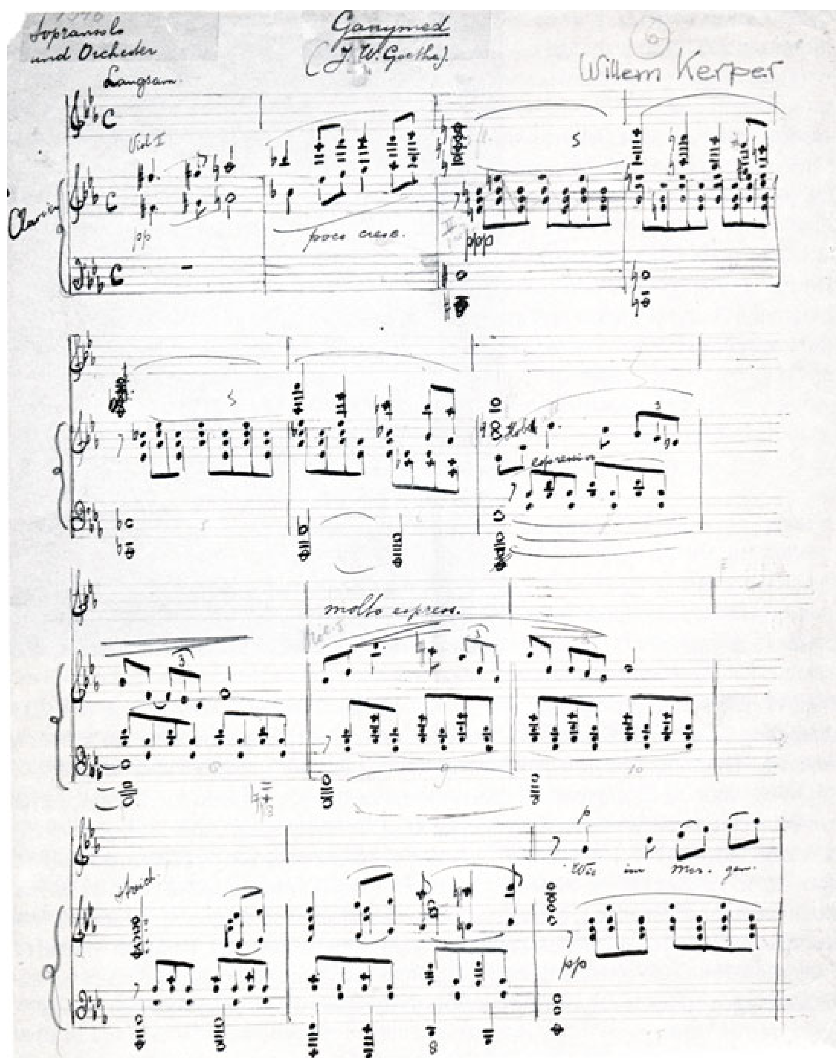
Kerper bleef in Franse sfeer. Voor de grote gezamenlijke uitvoering van Toonkunst-Erato, Nijmeegs Mannenkoor, een kinderkoor en de Arnhemse Orkestvereniging in 1918 koos hij La Croisade des enfants, *légende musicale en quatre parties pour soli, enfants, choeurs et orchestre,* het door de stad Parijs bekroonde toonwerk van Pierné. Ter vervulling van de solopartijen kwamen de sopranen Annie Reballio-Sieuwe en Berthe Seroen en de tenor Jos Tijssen naar Nijmegen. Bij het horen van de volgens haar zeer geslaagde uitvoering op 30 april - “In deze bange tijden, nu het moreel der menschheid zoo bedroevend en bedenkelijk achteruitgaat” - raakte Jeanne Landré danig geëmotioneerd. De geëxalteerde recensie in de *Nijmeegsche Courant* vormt er thans nog een stille getuige van. Het succes van het Toonkunstconcert was er mede-aanleiding voor om de Kinderkruistocht binnen niet al te lange tijd weer ten gehore te brengen. Het diamanten jubileum vormde een uitstekende gelegenheid daarvoor.[88]

Jeanne Landré (NM)

Vlak vóór de viering bood de beëindigde oorlog mogelijkheid tot het organiseren van een echte ouderwetse Koninginnedag in “De

Vereeniging”, met als ingrediënten: Nijmeegs Mannenkoor, muziek van de Koloniale Reserve en een “Champagne-Buffet”. Voor dit op 1 september gevierde Koninginnefeest maakten de zangers een keuze uit hun meest vaderlandslievende repertoirestukken. Uit volle borst zongen zij: Wilhelma van Nassaue, Wilt heden nu treden (beide bewerkt door W. Heijdt), Hollands Glorie en Vlaggelied. Het Oranjefeest in de stad zelf “ontaardde in een janboel en een hospartij wat herinneringen opwekte aan den even weinig luisterrijken Julianadag voor den oorlog”.[89]

Eerste blad van het lied Ganymed op tekst van Goethe (Particuliere collectie)

d. Een kleiner wordend "stuk Nijmeegsch leven"

Vergeleken met de herdenking in 1909-1910 zijn de door het feestcomité onder leiding van Anthony Nolet georganiseerde muziekfeesten bij gelegenheid van het 60-jarig jubileum bescheiden te noemen. Ondersteund door bijdragen van burgers en gemeente - die 300 gulden ter beschikking stelde - kon het bestuur het inmiddels weer tot 125 zangers ingekrompen koor tweemaal laten optreden. Op 7 september stond, vanwege diens koperen jubileum bij Mannenkoor, het werk van Willem Kerper centraal. Van hem klonken 's middags in het Concertgebouw het Te Deum (met soli van Van Duuren), de cantate Neêrlands Onafhankelijkheid 1813-1913 en het laat-romantische Ganymed (gezongen door Bella Palla, sopraan). De begeleiding was in de vertrouwde handen van de Arnhemse Orkest-vereniging, die het onvermijdelijke Meistersinger-voorspel als solowerk uitvoerde. Al bijna even traditiegetrouw viel de belangstelling van de Nijmegenaren matig te noemen. In de stad was niets van een feeststemming te bespeuren. Die was er wel in de kleine zaal van "De Vereeniging" na afloop van het concert, tijdens de receptie en 's avonds bij het optreden van Clinge Doorenbos. De tweede zondag van september stond een feestmaaltijd voor de werkende leden bij Witteveen in hotel De Bonte Os aan de Molenstraat (reeds enkele jaren repetitielokaal) op het programma. In aanwezigheid van een honderdtal gasten werden toen J.W.B. Hage en A. Verkaart (secretaris van het bestuur) erelid gemaakt. Als slot van de festiviteiten volgden op 22 en 23 september op verzoek volks- en buitengewone uitvoeringen van La Croisade des enfants. Onder de toehoorders bevond zich Louis Couturier, die, na de vertolking, niet al te enthousiast over het werk als zodanig was. Tijdens de muziekfeesten kwam duidelijk naar voren dat vooral oudere Nijmegenaren het koor waardeerden. In hun ogen vertegenwoordigde "de Koninklijke" "een stuk Nijmeegsch leven". Wie dit leest, realiseert zich hoe weinig er helaas na bijna 65 jaar veranderd is.[90]

De zalen bleven slecht gevuld. Eenmaal uit de publieke gunst geraakt, vormde het een groot probleem weer belangstelling te kweken in een tijd, waarin, zoals eerder opgemerkt, sportbeoefening, instrumentaal musiceren, radio en grammofoonplaat en een grote verscheidenheid aan koren voor felle

concurrentie zorg-den. Een en ander vond natuurlijk ook zijn weerslag in de bezettingsgraad van het koor. In 1920 telde het nog 90 leden. In 1922 moest Nijmeegs Mannenkoor het met zijn voorjaarsconcert opnemen tegen de interessantere Toonkunstuitvoerin-gen van Brahms' Ein deutsches Requiem en twee delen uit Mahlers 4de symfonie. Voor Mannenkoors vertolking van fragmenten uit Schuberts Deutsche Messe, Wagners matrozen- en pelgrimskoor en Riga's Magnificat was nauwelijks belangstelling. Voor het koor was welhaast de enige mogelijkheid om de zaal vol te krijgen het geven van een volksconcert. Maar het zingen voor een "kwartjes-publiek" was ook niet alles. De Nijmeegse sopraan Annie Slotboom-Snoeke, bariton Janus van Duuren en de Hongaarse violist Zoltan Szekely werden op 15 april 1923 tijdens de kooravond geconfronteerd met een rumoerige zaal, die weergalmde van zuigende zuurtjes en krakende zakjes. Een ingezonden stuk daarover in de *Courant* ontlokte Jeanne Landré een aantal ridicule opmerkingen als die over het stationeren van vermomde controleurs in "De Vereeniging".[91]

Hoe Hage zich ondanks alle tegenslagen toch ontwikkeld had tot een goed en algemeen geacht bestuurder viel in hetzelfde jaar te constateren toen hij zijn zilveren jubileum als voorzitter van het koor vierde. De Bonte Os stond bol van woorden van lof. In aanwezigheid van genodigden als Th. Meertens, voorzitter van de Staar, werd de met Hab' Sonne im Herzen van Kerper begroette voorzitter als blijk van waardering een bronzen wandbord en een erelidmaatschap van Rotte's Mannenkoor overhandigd. Van gemeentewege liet wethouder H. Vrancken zich even zien.[92]

Hage's feest was het laatste jubileum dat Kerper bij Nijmeegs Mannenkoor meemaakte. In 1926 zag hij zich "door bijzondere omstandigheden genoodzaakt .. zijn ontslag als directeur te nemen". Deze stap betekende overigens niet dat Kerper aan invloed in de Nijmeegse muziekwereld inboette. Behalve bij Toonkunst, waar hij inmiddels Léon C. Bouman († 24 april 1919) als directeur van de muziekschool was opgevolgd, was hij actief binnen de Nijmeegse Kamermuziek-vereniging (secretaris Dupont) en de Nijmeegse Operavereniging (voorzitter en maecenas Hage). Ook was hij commissaris van de Nijmeegse Volksmuziek-school.

e. De eerste jaren onder Wanders

Willem Kerper liet een mannenkoor achter dat opnieuw met een

inzinking te maken had. Tijdens de algemene ledenvergadering van 29 september 1926 bleek, dat de vereniging nog maar 64 leden en een nadelig saldo van ruim 20 gulden bezat. De slechte financiële positie was te wijten aan het grote verlies dat Mannenkoor door het concert in “De Vereeniging” van 2 mei had geleden en de aanzienlijke teruggang in het aantal kunstlievende leden en donateurs, dat in de periode 1923-1926 terugliep van 106 naar 70. In deze sfeer van onzekerheid stond ook het repetitielokaal ter discussie. Overwogen werd in hotel De Pool (Mariënburg-plein) te gaan zingen. De op de vergadering aanwezige koorleden bepleitten de opvolging van Kerper door Theo Wanders. Het met algemene stemmen genomen besluit om hem hiertoe uit te nodigen werd een eerste stap naar herleving. Wanders, gefortuneerd eigenaar van een piano- en muziekhandel in de Van Broekhuysenstraat, leidde op dat moment het goed aangeschreven mannenkoor Excelsior uit Oss. Zijn prestige in de zangerswereld bracht nieuwe leden voor Nijmeegs Mannenkoor binnen de mogelijkheden. Vanaf 13 oktober kon hij op de repetities - nog steeds in De Bonte Os - aan de slag gaan.[93]

Dirigent en bestuur (Hage, secretaris R. Mulder, penningmeester J.F. van Raaij, 2de secretaris H. Muller, bibliothecaris H. van Gasselt, J. Arens, S.S. Haites, A. Slinkert - gevierd bariton - en J.H. de Ruiter) probeerden samen de crisis te overwinnen. Een en ander had veel voeten in de aarde, maar op 5 mei 1928 constateerde de *Nijmeegsche Courant* dat Mannenkoor de inzinking weer te boven was. De totaal verjongde zangvereniging telde nu 100 zangers.[94]

De herleving kwam precies op tijd. In september maakte het Nederlands Zangersverbond zich namelijk op voor de viering van zijn 75-jarig bestaan in de woonplaats van zijn voorzitter. Het door Nijmeegs Mannenkoor, met medewerking van Janus van Duuren en tenor Richard Jansen, aangeboden feestconcert op 22 september gaf overtuigende bewijzen van hetgeen Wanders in twee jaar bereikt had. Het jubileum van het inmiddels 64 aangesloten koren tellende Zangersverbond was voor de feestcommissie aanleiding een huldebetoon te bedenken voor de zijn vierde lustrum vierende voorzitter. Het werd in de vorm van een op te richten fonds gegoten. Dit “Joh. W .B. Hage-fonds” moest een basiskapitaal gaan vormen voor de organisatie van de vijfjaarlijkse zangersfeesten. Gedurende de bijeenkomst van het verbond in de door de voorzitter van het Concertgebouw, Chr.A. Vieweg, welwillend afgestane “Vereeniging” stond Hage dan ook volop in de belangstelling.

De hernieuwde bloei van Nijmeegs Mannenkoor zorgde ervoor, dat er na lange tijd weer een buitenlandse reis gemaakt kon worden. Hadden de kooruitstapjes zich in het recente verleden beperkt tot een wandeling naar de Heilig Landstichting (1917) en een optreden op Bronbeek (1924), voor 6 en 7 oktober 1928 werd de zangvereniging door de vereniging van “Hollanders” in Duitsland uitgenodigd het jaarlijkse congres in Duisburg op te luisteren. Op deze concertreis per trein liet Theo Wanders zich vergezellen door zijn vaste kamermuziekpartner Sam Swaap (viool) en Janus van Duuren.[95]

Tijdens de jubileumvergadering van het Zangersverbond was iedereen alvast uitgenodigd voor een volgend feest. Het 70-jarig bestaan van Nijmeegs Mannenkoor - nog meegemaakt door mede-oprichter G. van Vrijaldenhoven! - stelde het bestuur van de zangvereniging voor te vieren met een korenfestival, met deelnemers uit de stad en haar naaste omgeving, op 14 en 15 september 1929. Van de dirigenten die zich met hun ensembles inschreven, vestigde vooral Piet Versloot de aandacht op zich. Op 15 september gaf hij met Excelsior uit Oss, Orpheus uit Druten en Aurora uit Arnhem (200 zangers) een overweldigende, zeer luide uitvoering van een “Gloria” van zijn hand, “een knap stuk werk” volgens Jeanne Landré.[96]

Ook in landelijk verband deed Piet Versloot van zich spreken. Begin 1930 hield hij als voorzitter van de Bond van Koordirigenten een lezing getiteld “Concentratie van Zangvereenigingen”, in het Amsterdamse Krasnapolski. Daarin fulmineerde hij tegen het “splijtzwamverschijnsel” dat de koorzang -”deze specifieke volkskunst” - teisterde. In zijn ogen vormden “ Te veel kleine koren, slechte leiders en slechte werkjes ...de grondslagen van de huidige volkszangcultuur”. Ter verbetering pleitte hij voor een centraal lichaam met als afdelingen de reeds bestaande bonden, met andere woorden voor één leidinggevend hoofdbestuur. Bestaande koren dienden beter repertoire te gaan zingen. Oprichting van nieuwe koren moest verhinderd worden.[97]

Piet Versloot gaf in dit verband een niet al te best voorbeeld. Onwillekeurig komt het passiepreken van de vos in gedachten bij het nu volgende.

f. Intermezzo

Opgericht, opgeheven en weer opgericht[98]

In de loop van 1931 stelden enkele enthousiaste zangers pogingen in het werk om een nieuw mannenkoor op te richten, dat de pretentie moest hebben iets speciaals voor te stellen. Wat betreft de keuze van een (voorlopige) voorzitter waren de heren al meteen ongelukkig. De aangewezen figuur Van Deelen liet zich nimmer zien en werkte desillusionerend op de anderen. Begin 1932 kwam daar een einde aan toen de leden, buiten Van Deelen om, een definitief bestuur kozen.

Nijmeegs Mannenkoor in Duisburg (NM)

In het najaar was men zo ver dat de pers de inwoners kon berichten over de oprichting van De Vereenigde Zangers.[99] Alleen heren met "een meer dan middelmatige en beschaafde zangstem"

mochten zich met het bestuur in verbinding stellen. Onder die voorwaarde had een bekend dirigent toegezegd zijn medewerking te zullen verlenen. Die toonkunstenaar was ...Piet Versloot.

Onder zijn leiding werd er door “een goede kern zangers met mooi stemmenmateriaal” wekelijks in hotel Valkhof gerepeteerd. Nogal pretentieus wilden De Vereenigde Zangers uitgroeien tot een koor “waar veel goede zangers al jaren naar verlangen”![100] Het duurde echter niet lang voor het in het gezelschap opnieuw begon te rommelen. Op 28 januari 1933 deed bestuurslid J.Chr. van Teeseling sr. “op een buitengewone onbeschofte wyze uitlatingen” over zijn afwezige collega W.A. van Ooyen. Van Teeseling zat meer dwars. Als medeoprichter moest hij constateren dat het plan “een Elite koortje” op te richten mislukt was. In zijn bedankbrief dd. 11 februari 1933 gaf hij zijn mening omtrent de oorzaken daarvan. Allereerst was er het ontactische optreden van secretaris L.A. Hoos, vervolgens het slechte repetitiebezoek (maximaal 14 zangers aanwezig) en tenslotte “het oude liedertafelgedoe”, dat Van Teeseling tevergeefs probeerde te weren.

Het overige deel van het bestuur, met voorzitter H.J.A. Duyx aan het hoofd, liet zich door het opstappen van de medeoprichter niet uit het veld slaan. Voor de ongeveer 20 zangers deed zich na de winter een eerste gelegenheid tot optreden voor tijdens een concert van Versloots Orpheus in “De Harmonie”. Ook met een ander koor van deze dirigent - de gemengde zangvereniging Bel Canto uit Arnhem - werd samengewerkt. Zoals Nijmeegs Mannenkoor, als grote vereniging, weinig gerust de oprichting van De Vereenigde Zangers had gade geslagen, zo besefte de laatstgenoemde, veel kwetsbaardere vereniging, dat de oprichting op 2 januari 1935 van de mannenzangvereniging Apollo - rechtstreeks gevolg van een conflict binnen “de Koninklijke”: voorzitter D. Evers en secretaris J .F. van Raaij hadden eind 1934 hun bestuursfuncties neergelegd en verschenen op dezelfde posten bij het nieuwe koor - bedreigend voor het voortbestaan was. Secretaris G.P. Burgers (eerder voorzitter van Versloots Stem des Volks)[101] gaf Apollo daarom al op 14 januari te kennen, dat De Vereenigde Zangers met de nieuweling wilden “combineeren”. Zij waren zelfs bereid hiervoor een andere naam aan te nemen. Het zoeken naar een dirigent was helemaal geen probleem. De Vereenigde Zangers wisten “dat Piet Versloot [Apollo’s] man reeds was”. Volgens hen bood het eventuele samengaan bovendien de mogelijkheid met de Arnhemse

Orkestvereniging samen te werken.

Ondanks het enthousiasme en de bereidwilligheid van de Zangers draaide de toenaderingspoging, met als doel “Eén groot koor van mannenzangers” op niets uit. Vrijwel onmiddellijk na ontvangst van Burgers’ brief schreven Evers en Van Raaij terug. Voor hen was het overnemen van Piet Versloot een (financieel) probleem. Het vooruitzicht hem ongeveer 500 gulden per jaar te moeten betalen - het bedrag dat hij in Oss verdiende, waar hij het koor eraan zou moeten geven - werkte afschrikwekkend. De emoties bij De Vereenigde Zangers liepen hoog op. Openlijk werd er over opheffing gesproken. Enkele leden wilden - zo kwam het op 19 januari tijdens besprekingen naar voren - het koor laten opgaan in Nijmeegs Mannenkoor. De gebeurtenissen noopten Versloot, die notabene weigerde dirigent van Apollo te worden, tot aanbieding van zijn ontslag. Nu greep het bestuur in. Een “zuiveringsactie” was het gevolg.[102]

Hoewel voor het moment “de hardnekkige geruchten” over opheffing in de *Courant* bezworen konden worden en Piet Versloot op zijn besluit terugkwam, was het spoedig met de vereniging gedaan. Nadat Versloot in het voorjaar zijn plaats aan Piet Verheijen, eerder dirigent van V.I.D.S. (Vooraan in den strijd), de gemengde “Onthouders-Zangvereeniging”,[103] had afgestaan en deze op zijn beurt op 6 april zijn functie ter beschikking stelde, verdwenen De Vereenigde Zangers van het toneel.

Enkele bestuursleden bleven niet bij de pakken neerzitten. Op 23 september 1936 achtten G.P. Burgers, L.A. Hoos en R. Blom de tijd rijp om een tweede oprichtingspoging te doen. Zij nodigden de oud-leden uit voor een bespreking twee dagen later in hotel De Pool. Het driemanschap slaagde in zijn opzet. Binnen een maand had het ruim 40 mannen (oud-leden en zangers van andere verenigingen) bij elkaar. Op 16 oktober werd de vereniging geconstitueerd. Ondanks de recente gebeurtenissen en het feit dat slechts 27 zangers hun woord hielden, vonden Burgers, Hoos en Blom na enige aarzeling ook Versloot weer bereid als dirigent op te treden.

De tweede oprichting bleek op langere termijn succesvol. Goed geleide repetities en propaganda trokken leden aan (najaar 1937: 61 zangers). Op de eerste jaarvergadering konden voorzitter G .P .Burgers, secretaris L.A. Hoos en penningmeester R. Blom dan ook groei en bloei van de vereniging constateren. Voor het geven van

het eerste openbare concert in Nijmegen stelden zij echter 80 leden als vereiste. In 1938 werd dit aantal ruimschoots bereikt. Conform het gestelde trad de zangvereniging toen voor het eerst naar buiten. In Nijmegen vormde het Valkhof het romantische decor voor het debuut. Tot tweemaal toe reisden De Vereenigde Zangers voor het geven van concerten naar de theeschenkerij op Sonsbeek (Arnhem). De ambitie "aan de spits te staan van de Nijmeegsche Mannenkoren" kreeg nauwere aansluiting bij de realiteit toen de zangers op 17 juli van hetzelfde jaar de eerste prijs met het maximale aantal punten en Versloot de dirigentenprijs behaalden op het concours van De Vereenigde Zangers te Breda. Voor de vertolking van Zomeravond van H. van Nieuwenhoven en Jom Kipoer van I.J. Olman vielen in het juryrapport opmerkingen als: "over het algemeen een zeer muzikale prestatie", "Goed op toon" (Kallenbach), "de geniale Versloot" (Van Nieuwenhoven) en "Uitspraak perfect" (Maassen).

Nu het koor zijn bestaansrecht min of meer had bewezen, moest er ook een stoffelijk bewijs van zijn aanwezigheid komen. De dames van de leden spanden zich in voor de aanschaf van een vaandel. Zij organiseerden met dat oogmerk een succesvolle tombola tijdens de jaarlijkse feestavond op 10 december in "De Harmonie". Het met 103 zangers behaalde succes - de eerste prijs in de afdeling uitmuntendheid - op de nationale wedstrijd, georganiseerd door het mannenkoor Proza en Poëzie te Haarlem (juni/juli 1939) vormde een reden temeer om verder te gaan met de " vaandelplannen". Na het binnenkomen van de diverse offertes koos het bestuur - inmiddels zonder Burgers, die na een conflict met Versloot bedankt had - uiteindelijk voor een ontwerp en uitvoering door C. Th. Jansen te Nijmegen. De in verband met de kritieke situatie in Europa afgekondigde mobilisatie van de Nederlandse legeronderdelen was er de oorzaak van dat niet alle Vereenigde Zangers op 27 januari 1940 de overhandiging van het vaandel door het damescomité in "De Harmonie" konden bijwonen. Het bestuur vond de aanwinst te mooi om na deze avond meteen in de kast te plaatsen. Vanaf 30 januari kregen belangstellenden enige dagen gelegenheid het vaandel "tusschen een schat van bloemen" bij bloemist Vreeling in de Van Welderenstraat te bewonderen.

Spoedig ging het nu echter door de tijdsomstandigheden bergafwaarts met de zangvereniging, die te maken kreeg met een steeds verminderend ledental. Hoe de overblijvende Vereenigde

Zangers zich door de voor Nederland op 10 mei begonnen Tweede Wereldoorlog heen sloegen, wordt elders vermeld.[104]

g. Afsluiting van een tijdperk

1. Massa-manifestaties

In de periode 1930-1940 bestonden de activiteiten van Nijmeegs Mannenkoor voornamelijk uit het traditioneel jaarlijks geven van: kerkconcerten (op 30 april en 31augustus), Valkhofconcerten (gedurende de zomermaanden) en een feest-avond (in januari) - waarop serieuze kunst werd afgewisseld met vrolijk amuse-ment. Deze tijd vormde- met nog een kort naspel gedurende 1945-1947- de slot-episode van het liedertafelen. Zij was voor Nijmeegs Mannenkoor en zijn dirigent verre van rooskleurig. Het ideaal van Theo Wanders (en van zovelen vóór hem en na hem) een *groot* mannenkoor te mogen leiden, bleek niet haalbaar. Het lukte “de Hoogepriester op muziekgebied” zelfs niet de sterkte boven de 100 te houden. De enige momenten waarop hij zijn hartenwens in vervulling zag gaan, waren vrijwel uitsluitend de stedelijke hoogtijdagen.

Ervaring op het gebied van massale koorzang had Theo Wanders genoeg. Al in 1917 stond hij, tijdens de Katholiekendag, voor 350 door het organiserende comité bij elkaar getrommelde zangers in “De Vereeniging” zijn Tu es Petrus en de Bisschop-Hamer-Cantate van Albert Roothaan te dirigeren. Het werk van Wanders’ voorganger was overigens al op 28 september 1902 bij de onthulling van het standbeeld van Mgr . Hamer onder directie van de componist in premiere gegaan. De succesvolle uitvoering onder Wanders zorgde nog in 1917 voor een reprise van de cantate op een propaganda-avond voor de Missie. In het kader van de Nijmeegse Missieweek trad op 16 mei 1920 wederom een “groot Mannenkoor”, gerecruteerd uit katholieke zangers, in “De Vereeniging” aan. Ditmaal liet Wanders het Te Deum van Verhulst tot klinken komen. In 1921 werkte hij samen met Lücker en Estourgie aan het welslagen van de zogenaamde Canisiusfeesten mee. Toen vier jaar later de Nijmegenaar Petrus Canisius opnieuw herdacht werd, voerde hij met 200 zangers zijn Ecce Sacerdos, een deel uit zijn “Canisius-werken” en het eerder genoemde Te Deum uit.[105]

Waren deze optredens voortgesproten uit de noodzaak van een

plechtige omlijsting van katholieke evenementen, in 1930 bood het Zevenhonderdjarig Be-staan van de stad Nijmegen Wanders een kans ook een "neutraal groot mannenkoor" voor openbare optredens voor te bereiden. Meer dan waarschijnlijk vormde Nijmeegs Mannenkoor de kern van het grote koor. De zangers kwamen op 26 augustus aan bod. 's Avonds verzamelden zij zich op de Wedren (de voormalige, door Bert Brouwer aangelegde renbaan). Een "groote menschenmassa stond rond het plankier geschaard" om "eenige honderden zangers" het Stedelied van A. Martens (daterend uit 1929), het Te Deum en het Vlaggelied van Verhulst en Hollands Glorie van Hol te horen zingen. Mede dankzij de medewerking van de Canisiusharmonie en de luidsprekers klonk het geheel "machtig en aangrijpend".106

"Wanneer zullen Nijmeegsche zangers ons Nijmegenaars wederom op een dergelijken massazang vergasten?" vroeg zich na de feesten een briefschrijver in de Courant af. Wel, het duurde tot 1936 voor zich weer een stedelijk evenement van formaat aandiende. Ruim een halve eeuw na de opening van de spoorbrug over de Waal kreeg Nijmegen in dat jaar ook een vaste oeververbinding met Lent voor het wegverkeer. Op uitnodiging van het Waalbrugcomité kwam toen een tijdelijk samenwerkingsverband tot stand tussen "het Groot Mannenkoor" (met jongens), de Arnhemse Orkestvereniging en de dirigenten Kerper en Wanders. Na de als feestelijk preludium gespeelde Jubelouverture van Von Weber schalden op 24 juni Hollands Glorie, de Juliana-cantate en de Hollandse Suite (beide van Kerper), het Te Deum en het Vlaggelied over het Mariënburgplein. Een dank-bare vertegenwoordiger van de commissie Waalbrug reikte na afloop bronzen medailles van de Waalbrug aan de dirigenten, de vocale solisten en de vertegenwoordiger van de Arnhemse Orkestvereniging uit. Hiermee kwam voorlopig een einde aan de massale koorzang onder Wanders.107

2. Lotgevallen in Crisis en Oorlog

Zoals eerder vermeld, vormden de dertiger jaren zeker geen voorspoedige periode voor Nijmeegs Mannenkoor, en - voor wat zijn Nijmeegse activiteiten betreft - Theo Wanders. Toch begon de slotfase van de liedertafelzang met enkele heugelijke feiten. Nadat Gijs Wanders (een jongere broer van de dirigent) tijdens de

jaarvergadering van 1929 gevraagd had of het bestuur burgemeester J.A.H. Steinweg niet eens wilde benaderen voor een beschermheerschap van Nijmeegs Mannenkoor - sedert 1906 “een koor zonder Vader” - begon Hage succesvolle stappen in deze richting te ondernemen. Op 21 mei 1930 kon de voorzitter met zijn auto bij Steinweg voorrijden om hem naar De Bonte Os te brengen waar de installatie plaats zou vinden. De burgemeester werd bij zijn binnenkomst met het “zeswerf Hoera” van Poppels Toast begroet. Het koor liet hem bovendien kennismaken met vertolkingen van Olmans Jerusalem, Schuberts Die Nacht en Wettig - Weissenborns Hollands Wijde Wateren. Eerder in 1930 had de secretaris van Nijmeegs Mannenkoor een schrijven van het College van Burgemeester en Wethouders ontvangen met een toezegging van 500 gulden in ruil voor vier zomerconcerten op het Valkhof. Deze Valkhofconcerten bleken de beste propaganda voor het koor te zijn - Anders dan in “De Vereeniging” was daar telkens een talrijk publiek aanwezig. Oók in 1930 vond het eerste optreden van Nijmeegs Mannenkoor voor de AVRO-radio plaats.

Enkele leden van Nijmeegs Mannenkoor in De Bonte Os (april 1931). Te zien zijn o.a. Theo Wanders (zittend 3de van links), Jan van Raaij (staande, 2de van links) en Dirk Evers (staande, 3de van rechts) (NM)

Maar het begin van de jaren dertig kenmerkte zich ook door een aanzienlijk ledenverlies. Telde het koor op 1 oktober 1930 nog 90 leden, op 28 september 1932 waren er nog 60 over. Het aantal donateurs kwam in de loop van 1933-1934 op 9 te liggen. De corresponderende inkomstendaling werd nogeens versterkt door bezuinigingsmaatregelen van de zijde van de gemeente, die in 1933 haar vergoeding aan Mannenkoor halveerde.[108]

De vooruitzichten voor de zangvereniging verslechterden door de afnemende invloed van J.W.B. Hage binnen het bestuur. De voorzitter, die naar veler mening de man was geweest die Nijmeegs

Mannenkoor in stand had gehouden, zag zich na het bereiken van de 70-jarige leeftijd genoodzaakt het wat kalmer aan te gaan doen. Hoewel hij pro forma president bleef, kwamen steeds meer taken voor rekening van bestuurslid D. Evers. De bestuursproblemen spitsten zich in eerste instantie toe in het verenigingsjaar 1932-1933. Als gevolg van de economische crisis vertrokken zowel secretaris De Ruiter als penningmeester Haites plotseling uit Nijmegen. Toen bovendien op 22 juli 1933 Hage kwam te overlijden, was het dagelijks bestuur definitief uitgeschakeld. Evers - die het reilen en zeilen van het bestuur enkele jaren had meegemaakt, liet zich weliswaar op de ledenvergadering van 25 september tot voorzitter kiezen, maar maakte duidelijk, dat hij slechts één jaar voor die functie beschikbaar was. De eerste grote uitdaging voor hem vormde de voorbereiding van het feest rond het 75-jarig bestaan. Daarbij zou aan het licht komen dat de recente mutaties in de leiding de relatie tussen het bestuur - dat danig in de Nijmeegse cafés over de tong ging - en de zangers verstoord hadden.[109]

Ondanks het feit dat al in 1929 genotuleerd werd dat enkele koorleden in 1934 medezeggenschap in de organisatie van de jubileumviering eisten, sloeg de koorleiding op eigen houtje aan het plannen maken. Dat dit kwaad bloed zette, was te verwachten. 27 leden schreven een brief over de openbaarmaking van de voorstellen, wat aanleiding gaf tot een buitengewone ledenvergadering op 15 augustus 1934. In een verhitte sfeer deelde Evers, nogal gebelgd over het vermeende wantrouwen, mee, dat het definitieve plan pas één dag eerder was vastgelegd. Nadat het voorstel van Wanders om een zangerstoernooi (= een ongedwongen variant van de zangerswedstrijden) met Venlona en de Staar te organiseren (kosten: ƒ 1400,--) door het niet van de grond komen van het garantiefonds eerder schipbreuk had geleden, wilde het bestuur een andere weg inslaan. Rekening houdend met de slechte toestand van de kas en met het gemor van de zangers uit 1929 ("we hebben er bijna niets aan gehad") in het achterhoofd, stelde secretaris J. F. van Raaij, tevens voorzitter van de feestcommissie, voor, het jubileum te gedenken met een receptie, diner en concert. Voor het laatste had hij inmiddels het gemengde a cappellakoor Collegium Musicum Noviomagencae van Willem Kerper gevraagd. Na veel heen en weer gepraat en dreigende taal van Evers, die zijn eventueel aftreden al aankondigde, kwam men

toch tot - zeer voorlopig blijkende - overeenstemming. Op 23 september zouden de receptie en het feestconcert met bal plaatsvinden en op 14 oktober het diner. Voor de volledigheid moet hier nog vermeld worden dat het eerste onderdeel van de jubileumactiviteiten ten tijde van de ledenvergadering al weer 10 dagen verleden tijd was. Op 12 juni had de AVRO toestemming gegeven voor een radio-optreden op 5 augustus in De Bonte Os. Helaas vormde de techniek een dusdanig struikelblok dat Nijmeegs Mannenkoor slechts 10 minuten in de lucht was.

Niettegenstaande de slechte verhoudingen binnen het koor werd de herdenking van het 75-jarig bestaan een succes. Ook dit jubileum werd in “De Vereeniging” gevierd. De middag van de 23ste september was gereserveerd voor de receptie in de kleine zaal en de matinee door de harmonie Nijmeegs Vrijwilligerskorps. Wegens hun bijzondere verdiensten voor het koor werden tijdens de ontvangst Kerper, Van Duuren en Van den Berg (Nijmeegs Vrijwilligerskorps) tot ereleden benoemd. Daarna kwamen de diverse huldebetuigingen: van het stadsbestuur, dat zich voor de subsidievermindering verontschuldigde, “Nijmegen Vooruit”, het Nederlands Zangersverbond - waarvan afgevaardigde Th. Meertens opriep tot een gezamenlijk concert van de jubilerende vereniging, de Staar en Venlona -, de Toonkunstenaarsvereniging, afdeling Nijmegen, die bij monde van W. de Vries de vele “afleidende” zaken als radio, danszalen en bioscopen in herinnering bracht, de Nijmeegse koren - onder andere De Vereenigde Zangers, vertegenwoordigd door voorzitter H.J.A. Duyx, die al jaren lid van Nijmeegs Mannenkoor was -, de vereniging voor Nijmeegse Volksconcerten en vele andere. De laatstgenoemde aanwezige op de receptie verklapte alvast een voorgenomen winterconcert van Mannenkoor en de orkestvereniging uit Arnhem. Behalve grote aantallen te schudden handen kreeg de zangvereniging ook schriftelijke gelukwensen uit het hele land.

Het programma van het feestconcert vermeldde voor Nijmeegs Mannenkoor:

Zegepraal (L. F. Brandts Buijs)
Ruhe, schönstes Glück der Erde (Schubert)
Christkindleins Wiegenlied (Kölner Gesangbuch 1623)
Stille (Anonymus)
Le Soir (Jouret)
Israël (A. Tilman)

Dit werd afgewisseld met composities van Obrecht, Sweelinck en Diepenbrock voor gemengd koor en enkele liederen plus twee aria's (uit Hérodiade van Mas-senet en Un Ballo in Maschera van Verdi) gezongen door de op aandrang van Theo Wanders om medewerking gevraagde bariton Janus van Duuren. Een volle zaal met beschermheer en diverse notabelen was er getuige van hoe de dirigent, zich lichamelijk zeer drukmakend, het geheel in goede banen wist te leiden.

Het jubilerende koor vóór "De Vereeniging" in 1934 (NM)

Het feest veranderde weinig of niets aan de sfeer bij Mannenkoor. Van Raaij voelde zich beledigd omdat hij geen huldeblijk had ontvangen. Hij schitterde dan ook door afwezigheid op het feestdiner.[110]

Het eigenmachtig optreden van de dirigent, die het bestuur - op zijn eigen broer na - niet vertrouwde, maar op zijn beurt ook gewantrouwd werd, droeg het zijne bij tot de opvoering van de spanning. Eind 1934 was de situatie zo ernstig geworden, dat alles met iedereen overhoop lag. Van Raaij schorste zelfs Theo Wanders. Maar deze wist zich geruggensteund door zijn zangers en bleef aan. Het bestuur zag maar één uitweg. Op 22 december dienden secretaris J. F. van Raaij, vice-voorzitter Th. Blom, bibliothecaris W. Bongaards en de commissarissen H. van Gasselt en P. van de Weerden hun ontslag in. Vijf dagen later werd hun voorbeeld gevolgd door voorzitter Evers. Dit alles gebeurde tijdens de laatste voorbereidingsweken voor het eerder genoemde Volksconcert met de Arnhemse Orkestvereniging. Het lukte Wanders evenwel op 18 januari 1935 voor een extra nieuwsgierig publiek behoorlijk voor de dag te komen met Max Bruch’s Frithjof Sage.

Ook het traditionele kerkconcert met W. de Vries en vocale solisten op Julianadag hield het predicaat “koninklijk” hoog. Het koor vertolkte toen onder andere het Ecce quomodo van Gallus als *in memoriam* voor koningin Emma en prins Hendrik. Het Koninginneconcert op 31 augustus zette de positieve lijn voort.[111]

Het nieuw gekozen bestuur met H.J.A. Duyx en G. Wanders als voorzitter, respectievelijk vicevoorzitter, stond in betere relatie met zangers en dirigent. Zelfs voor een teer punt als verandering van repetitieruimte kreeg het steun. Na jaren achtereen in De Bonte Os gerepeteerd te hebben, besloot Nijmeegs Mannenkoor als antwoord op het weigeren van eigenaar Witteveen om de donateurslijst te plaatsen, oktober 1935 uit te wijken naar de gratis aangeboden zaal van hotel De Karseboom aan het Mariënburgplein. Een vooruitgang was dit zeker niet. De Bonte Os bezat een bovenzaal met een goede acoustiek, en, zeker zo belangrijk, een afzonderlijke ingang. Maar om “op stand” te kunnen repeteren was jaarlijks wel 150 gulden betaald.[112]

Nu de hemel was opgeklaard kon Nijmeegs Mannenkoor weer aan leden- en donateurswerving gaan denken. Voor het laatste spande zich vooral Gijs Wanders in. Overtuigd van de levensvatbaarheid en de eigen identiteit van de zangvereniging en de mannenzang in het algemeen stond het bestuur van Mannenkoor afwijzend tegenover toenaderingspogingen van andere koren, en vooral van de zijde van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst. Tijdens de vergadering van het Koninklijk Nederlands

Zangersverbond op 19 juli 1936, waarop getracht werd uit de mannenzangmalaise te geraken door een samengaan met Toonkunst, stemden de afgevaardigden uit Nijmegen consequent tegen. In tegenstelling tot de overige aanwezigen zagen zij slechts nadelen in deze stap. Ook in de komende jaren werd angstvallig het ingenomen standpunt verdedigd. Deze houding was er mede oorzaak van dat de vanaf 1937 gelanceerde plannen voor "één groot Algemeen Stedelijk Mannenkoor" in Nijmegen niet van de grond kwamen. Nijmeegs Mannenkoor wilde wel zelf uitgroeien tot een groot koor, maar wenste niet op te gaan in een door Toonkunst of wie dan ook te vormen zangvereniging.[113]

Het wilde liever op eigen benen staan. Om zijn positie te verstevigen, ontstonden "nieuwe" propaganda-initiatieven. Het bestuur besloot onder meer het traditionele "visitekaartje" van Mannenkoor - de Valkhofconcerten - nog aantrekkelijker te maken. Daartoe nodigde het gastkoren uit. In 1936 ontving Nijmeegs Mannenkoor in samenwerking met de Waalbrugcommissie het Amsterdamse mannenkoor Harpe Davids onder Karel Böhne. De zangvereniging werd op 2 augustus op "koninklijke" wijze welkom geheten. Bij haar aankomst op het station werd zij opgewacht door de Nijmeegse collega's, twee muziekkorpsen - de fanfare Sint-Anna en de Ibisfanfare -, het comité Waalbrug en vele belangstellenden. Na formatie van de stoet trok het hele gezelschap te voet en in landauers naar het Mariënburgplein, waar K. Weve, voorzitter van de Waalbrugcommissie, en Duyx toespraken hielden. Als voorproefje liet Harpe Davids het Groot is de Heer van Fred. Roeske horen. Alvorens naar het Valkhof te vertrekken werd in De Karseboom met een koffietafel de inwendige mens versterkt en een korte repetitie ge-houden. Tegen drie uur 's middags maakten de zangers zich op om naar het park te gaan. Daar wachtte hen een grote mensenmassa, die gespannen het begin van het concert afwachtte. Ondanks het feit dat "het een buitengewoon moeilijke taak was voor Mannenkoor, om naast een koor van de kwaliteit en renommée als Harpe Davids voor het voetlicht te komen", kweten de Nijmegenaren zich goed van hun taak. Het gezamenlijk met "ruim 160 zangers" als slot uitgevoerde Jerusalem van Olman vormde een geslaagde bekroning van de middag. In een stad met "legio clubjes en onderonsjes" had men weer kunnen horen wat voor een indruk een *groot* mannenkoor maakte.

Een jaar later maakten het mannenkoor Venlona (200 zangers)

en zijn dirigent Kees de Rooy hun opwachting op het Valkhof. Vermoedelijk was dit te danken aan bemiddeling door Theo Wanders, die met zijn muziekhandel in Tegelen over de nodige contacten in Venlo beschikte. De 25ste juli waren er maar liefst 2500 betalende bezoekers rond de kiosk in het park verzameld. Ditmaal viel de vergelijking tussen beide koren in het nadeel van de gastheer uit. Mede debet hieraan was Wanders' repertoirekeuze. Voor het Dies Irae van Verheij bleek het koor te klein geworden.

Dat het “gemeenschappelijk zingen ...den Limburger diep in het bloed” zat, kwam ook in 1938 tot uiting. Op 10 juli bezocht de eveneens door De Rooy ge-leide mijn werkerszangvereniging Mijn Laura uit Eygelshoven de Waalstad.

Het laatste gecombineerde Valkhof-optreden in de crisisjaren vond plaats op 18 juni 1939. Wederom ondernam Harpe Davids - nu met S.H. Engelander als dirigent - de reis naar Nijmegen voor een succesvol concert. Evenals in 1936 het geval was geweest, eindigde de uitvoering met de massale uitvoering van Olmans Jerusalem.

Ten einde ook de donateurs aan zich te binden, en aldus indirecte propaganda bedrijvend, deed het bestuur moeite de jaarlijkse casino-avonden in “De Vereeniging” zo aantrekkelijk mogelijk te maken. Zij boden een forse portie cultureel genot, hetgeen soms weleens discrepeerde met de stemming van het publiek, getuige de laatste bijeenkomst van dien aard in “De Harmonie” op 10 januari 1932. Herhaaldelijk werkte Janus van Duuren als solist aan deze avonden mee. In 1937 werden de toehoorders tijdens de casino-avond in staat gesteld kennis te maken met het, ook onder de leiding van Wanders staande, succesvolle Beekse gemengd koor Mooi Nederland. Zeer tot tevredenheid van de aanhang van Nijmeegs Mannenkoor werkte deze zangvereniging in 1938 zowel aan de feestavond als aan het Valkhofconcert mee.[114]

De laatste jaren vóór de Duitse inval beleefde Nijmeegs Mannenkoor wederom perikelen rond de persoon van de dirigent. Theo Wanders had blijkbaar het enthousiasme voor zijn voor “een hongerloon” verrichte werkzaamheden grotendeels verloren. De zangershulde bij zijn tweede lustrum ontlokte hem bittere uitspraken over 10 jaar desillusies. Hij meende dat hij zich, indien hij als jongeman weer voor de keuze gesteld werd, nog weleens zou bedenken voordat hij voor Mannenkoor zou gaan staan. In de zomer

van 1938 was voor Duyx, H. van Duuren (broer van de bekende bariton), Van de Woerdt en Fleuren de maat vol. Uit protest tegen Wanders' optreden tijdens repetities verkozen zij uit de vereniging te treden. Na een interimperiode met P. Smits als voorzitter, waarin de mobilisatie het al niet te beste koorleven zware slagen toebracht, besloten de leden op 11 oktober 1939 Janus van Duuren aan te zoeken als president. In hun ogen was deze niet-gauw-bij-de-pakken-neerzittende-figuur" de juiste man op de juiste plaats. Nog op dezelfde avond werd Van Duuren van huis gehaald en met "algeheele acclamatie" tot voorzitter gekozen. In het nieuwe bestuur kwamen ook Van Boven sr. en Gijs Wanders weer te zitten. De laatste ondanks het herhaaldelijk gemor over "Wanders en Co".[115]

Het duurde niet lang of Nijmeegs Mannenkoor plukte de vruchten van Van Duurens leiderschap. Dankzij diens bemoeiingen traden begin 1940 alle leden van de zangvereniging Zanglust tot het oudste mannenkoor toe.[116]

De Duitse schending van de Nederlandse neutraliteit op 10 mei en de daaropvolgende in alle opzichten desastreuze bezetting bood het nu 80 leden tellende Nijmeegs Mannenkoor weinig toekomstperspectief. In 1940 trad de zangvereniging slechts tweemaal op. Eén dag na de tot het verleden behorende traditionele Koninginnedag gaf Nijmeegs Mannenkoor zijn voorlopig laatste Valkhofconcert. Tijdens deze vanwege de sportfeesten in de Goffert minder druk bezochte uitvoering liet Wanders onder meer twee vertrouwde nummers van de Koninginneconcerten horen, te weten: Wilt heden nu treden (arrangement W. Heijdt) en Bede voor den Vrede van G.A. Heinze. Gegeven de omstandigheden was het niet verwonderlijk dat Viotta's Zilvervloot een spontaan applaus van de luisteraars kreeg. Op 22 december stond Wanders voor de laatste keer, tijdens een katholieke manifestatie in "De Vereeniging", voor een groot mannenkoor, dat, ter gelegenheid van de herdenking van de 100ste geboortedag van Mgr. Hamer, de Bisschop-Hamer-Cantate van Roothaan en het Te Deum van Verhulst uitvoerde.[117]

Het nieuwe jaar gaf de laatste optredens van Nijmeegs Mannenkoor te zien. Behalve een kerkconcert in de Sint-Steven (3 juli) en een matinee in de Weesinrichting in Neerbosch (7 december), vond in 1941 voor de eerste maal een uitvoering met De Vereenigde Zangers plaats. Deze hadden op 16 november 1940 de Koninklijke Zangvereniging daartoe - op instigatie van Piet Versloot

- benaderd. Hun plan was een concert te geven ten bate van het comité dat pogingen in het werk stelde om een monument op te richten voor de gesneuvelde Nijmeegse militairen. Op dit 17 februari 1941 in het Concertgebouw gegeven concert, waaraan ook het jongenskoor van de Nijmeegse Volksmuziekschool en een groep volksdansers meewerkten, zong Nijmeegs Mannenkoor:

Mendelssohn – Beati Mortui
Gall – Ecce quomodo
[illegible] – Onstuimige zee
Viotta – De Zilvervloot
[illegible] – Bede voor den Vrede
Brandts Buijs – Zegepraal

Het aandeel van De Vereenigde Zangers bestond uit:

Da Palestrina – Popule Meus
A. Vranken – Haec Dies
Versloot – Gloria in excelsis
Versloot – In Paradisum
(“gecomponeerd ... ter eerbiedige herdenking der Nijmeegsche gesneuvelde soldaten in Mei 1940”)

De vriendelijke woorden na afloop van Mannenkoor-secretaris H.J. van Baal - die de wens uitsprak vaker met De Vereenigde Zangers te willen samenwerken - ten spijt, zou het nog lange tijd duren voor beide zangverenigingen tot werkelijke samenwerking kwamen. Na deze “Kunstavond” gaven ook De Vereenigde Zangers nog diverse uitvoeringen: op het Valkhof, in Arnhem (met Bel Canto) en met Onderling Kunstgenot.[118]

De biljartclub in café Pijnappel (oktober 1940), met o.a. Janus van Duuren (zittend, 4de van links), Van Boven sr. (staande, 2de van links) en Van Berkel (3de van links) (NM)

Op 22 november 1941 achtte de bezetter de tijd gekomen voor de oprichting van de Nederlandse Cultuurkamer. Deze maatregel bracht vele op cultureel gebied werkzame Nederlanders in de problemen. Nijmeegs Mannenkoor, De Vereenigde Zangers en talloze andere zangverenigingen werden verplicht zich uiterlijk 1 april 1942 aan te melden bij het muziekgilde. Het oudste koor van Nijmegen trok zijn consequenties. Reeds maandenlang gehandicapt door slecht repetitiebezoek, een dalend ledental en gebrek aan

kolen (dit laatste was zoals na de Bevrijding zou blijken slechts een voorwendsel vanwege de Duitsers en de N.S.B.) waren de wekelijkse bijeenkomsten al half januari 1942 gestaakt. Twee weken voordat het lidmaatschap van de Cultuurkamer verplicht werd gesteld, riep Janus van Duuren de leden bij elkaar in de voormalige repetitieruimte, de achterzaal van Pijnappel aan de Molenstraat. Hij stelde hen voor de vereniging te ontbinden tot er betere tijden aan zouden breken. Ondanks de tegenstand van de gebroeders Wanders gaven 43 van de 48 aanwezigen hun fiat aan het voornemen van de voorzitter.

Hierna viel tijdelijk het doek over het openbare leven van de zangvereniging. Het geld werd van de bank gehaald, de vlag en het vaandel gingen naar secretaris Van Boven, en de diploma's, oorkonden etc. kwamen bij bestuurslid Van Berkel terecht. Ondanks de opheffing verloren de leden de onderlinge band niet. Zij bleven elkaar treffen op de woensdagavond, hetzij als biljartclub, hetzij als rookclub. Speciaal voor de laatste groep had Van Berkel een 30-tal pijpen besteld. Tijdens de pauzes van deze bijeenkomsten in café Pijnappel schaarden de aanwezigen zich rond de tafel en hieven onder belangstelling van de overige bezoekers - soms waren dit nieuwsgierige Wehrmacht-officieren - de liederen van weleer aan. Grote afwezige bij dit liedertafelen was Theo Wanders.[119]

Hoewel Piet Versloot op Oudejaarsdag 1941 nog had laten weten dat hij tegen aansluiting bij de Cultuurkamer was, ontving het bestuur van De Vereenigde Zangers op 30 januari 1942 een bewijs van inschrijving bij het commissariaat voor niet-commerciële verenigingen en stichtingen, op 7 december van dat jaar en op 31 maart 1943 gevolgd door "automatisch verleende" lidmaatschapsbewijzen van de Nederlandsche Bond van Zangvereenigingen (aangesloten bij het muziekgilde van de Cultuurkamer) gedurende respectievelijk de jaren 1942 en 1943. Aangezien de vereniging bleef bestaan, was het mogelijk wekelijks contributie te vragen, zodat Versloot niet zonder inkomsten bleef. De sterk teruggelopen bezetting - gevolg van de tewerkstelling van diverse leden in Nazi-Duitsland - maakte echter al in mei 1942 het repeteren overbodig. Diverse bestuursinitiatieven om de leden weer bij elkaar te krijgen, bijvoorbeeld door een "kersen-uitstapje" naar de Betuwe, liepen aanvankelijk op niets uit. Pas op 12 januari 1944 lukte het de zangers voor een avondje platen luisteren naar de Volksmuziekschool op het Stevenskerkhof te krijgen.[120]

Ruim een maand later volgde het verschrikkelijke, nog steeds niet helemaal opgehelderde bombardement van Nijmegen, dat de zo fraai aangelegde tuinstad in een rokende puinhoop veranderde. Vlak na de rampzalige 22ste februari togen Janus van Duuren en Theo van Berkel door de verwoeste binnenstad naar de woning van Van Boven aan de Arminiaanse Plaats, waar zich het vaandel en de rood-zwarte vlag moesten bevinden. De avontuurlijke tocht leverde een kletsnat vaandel - zonder de 16 parels en het gouden kroontje - maar geen vlag op. Die was door een N.S.B.-er gestolen. Gelukkig doorstond de muziekbibliotheek wel alle oorlogshandelingen. Anders was dat bij De Vereenigde Zangers: zij zagen al hun muziek in vlammen opgaan.[121]

3. Herboren met problemen

De bevrijding van Nijmegen door de Geallieerden (september 1944) was de eerste stap op weg naar het “weer uit zijn as herrijzen” van Nijmeegs Mannenkoor. Gedurende de hele “rustperiode” was de vereniging druk bezig geweest met propaganda. Met name de loterij bleek succesvol. Geruggensteund door enkele financiële giften kon de ledenwerving thans grootser worden opgezet. In deze tijd, waarin iedereen weer ergens bij wilde horen en er weinig vermakelijkheden waren, wierp zij, zoals onder zal blijken, vruchten af.

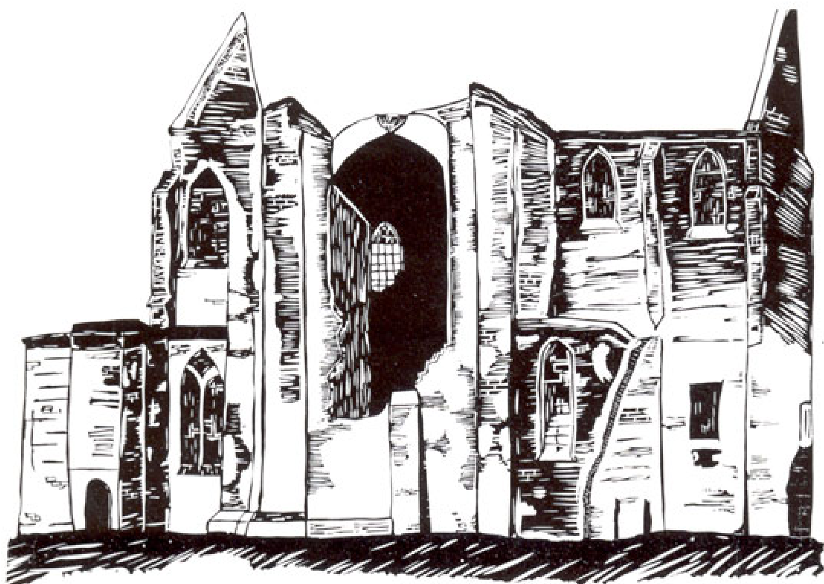
Café Union in de Molenstraat vormde op 25 maart 1945 het decor voor de eerste ledenbijeenkomst sinds drie jaar. Het werd meteen een moeilijke vergadering. Na het zingen van het Wilhelmus en het Beati Mortui kwam op deze avond het voornaamste punt op tafel: het herkiezen van de dirigent. De verhouding tussen Theo Wanders en het koor was danig bekoeld. De voornaamste grieven tegen hem waren zijn houding tegenover de Cultuurkamer en zijn absentie gedurende de illegale avonden bij Pijnappel. Mede door toedoen van Piet Versloot, die, spoedig zelf met een dirigeerverbod van het Militair Gezag op zak, meende in dit troebele water te moeten vissen en er veel voor over had om aan het hoofd van Nijmeegs Mannenkoor te komen, was Wanders de afgelopen weken “door het slijk ...gehaald”.[122] Hoewel Theo Wanders weer dirigent werd, bleef de relatie tussen hem en een deel van het koor - met name de aanhang van voorzitter Janus van Duuren - verstoord. De komende maanden kenmerkten zich door het herhaaldelijk

“kankeren” van Wanders over zijn salaris en de toenemende ontevredenheid van het bestuur over zijn voor dit honorarium verrichte werkzaamheden. Vooral zijn met het toenemende ledental gelijke tred houdende nerveuze onzekerheid en onbeheerstheid tijdens uitvoeringen - hij vond het “een straf om een concert te leiden” -, het hinderlijk aangeven van de toon tussen zangpassages en het hardop meezingen, en de wanordelijke repetities, waarop hij “ontoelaatbare uitdrukkingen” bezigde, waren een doorn in het oog.[123]

Terwijl zich een en ander afspeelde, deed Nijmeegs Mannenkoor - na de oorlog minder dan ooit bereid zijn positie door fusering in de waagschaal te stellen - er alles aan om weer een voorname en opvallende plaats in het stedelijk cultureel leven in te gaan nemen. Hierbij wist het zich gesteund door een ongekende ledenaanwas. In mei 1945 overschreed het aantal zangers de 100. Op 19 september van dat jaar stonden 179 leden ingeschreven. Enkele activiteiten, als het zingen voor de Canadezen op Mariënboom en het meeverzorgen van herdenkingen, waren niet zo opvallend - dat deden De Vereenigde Zangers ook! Maar wie anders in Nijmegen had het privilege voor een koninklijk gehoor te mogen optreden? Het zingen van het Domine salvam fac voor de koningin tijdens haar bezoek aan het tot Oranje-Huis omgedoopte hotel De Bonte Os van mevrouw Witteveen (“Oranje-Marie”) bevestigde de bevoorrechte positie van het koor. Nog indrukwekkender werd het toen Van Duurens idee om een bijzonder kerkconcert te geven gestalte kreeg. Op 31 augustus 1945 verzamelde de grote zangersschare zich, na eerst op het kerkhof van Brakkenstein met de Swiftharmonie geconcerteerd te hebben, op de puinhopen van de door het oorlogsgeweld verwoeste Sint-Franciscuskerk aan de Doddendaal, dezelfde kerk waaraan Wanders jarenlang als organist verbonden was geweest. Meer dan 2000 belangstellenden waren getuige van geestdriftige uitvoeringen van:

Mendelssohn – Beati Mortui
Franck – Pie Jesu (solo door Van Duuren)
[illegible] – Wilhelma van Nassouwe
Roeske – Het Geuzenvendel op de thuismarsch
[illegible] – Nederland en de zee
delen uit Valerius’ Gedenckclanck
Viotta – De Zilvervloot

Le Rossignol	Grétry
Zegenspraak	Brandts Buijs
Domine salvam fac	Gounod

De verwoeste Doddendaalkerk (NM)

Het succes was zó groot dat het hele programma op 9 september herhaald werd. Ook het oude vertrouwde Concertgebouw werd, nadat het weer enigszins in ordentelijke staat was teruggebracht, weer in de activiteiten van Mannenkoor betrokken. Op 22 maart 1946 gaf de zangvereniging daar, met medewerking van Wanders' uit Theresienstadt teruggekeerde oude vriend Sam Swaap, een buitengewoon concert, met werken van de dirigent (Requiem voor de gevallenen), van Thermignon (het geliefde *Roma*) en vele andere.

Een écht in het oog springend initiatief was echter het gala-nachtconcert op 9 november van dat jaar; een gebeurtenis waar toen de Nijmeegse geestelijkheid schande van sprak en nu nog steeds door oudere zangers over gesproken wordt. Voor dit concert was een erecomité samengesteld, bestaande uit: leden van de Tweede Kamer, Provinciale- en Gedeputeerde Staten, de kantonrechter, de rector-magnificus van de Katholieke Universiteit, burgemeester Ch.M.J.H. Hustinx, wethouders, A. Martens (namens Toonkunst) en "koormoeder" mevrouw Witteveen. Opnieuw kwam Wanders met repertoire dat bijna zonder uitzondering al vele malen

was uitgevoerd. Traditionele “Koninginnedagnummers” als O bone Jesu en Popule Meus van Da Palestrina, Adoramus Te van Di Lasso, prijkten er naast “Valkhofwerken” als Groot is de Heer van Roeske, Le Rossignol van Grétry en Jerusalem van Olman. Dit nachtconcert werd rond kwart voor twee gevolgd door een bal waarvan de muziek in handen was van Jac. Doormans Dansorkest.[124]

Een “statiefoto” van het “Engeland-koor”, gemaakt vóór het Albertinum op 5 maart 1946

Het mee kunnen werken aan dergelijke opzienbarende concerten was niet het enige voordeel dat aan een lidmaatschap van Nijmeegs Mannenkoor verbonden was. In het voorjaar van 1946 organiseerde het bestuur voor de leden met hun dames en de Postharmonie een zeer geslaagde boottocht naar Wageningen. Zeker zo belangrijk was het vooruitzicht op een reis naar Londen. De met betrekking tot dit

initiatief door de stad circulerende geruchten zorgden er (mede) voor dat het koor op 2 oktober 1946 op papier 255 leden telde. Dit massale “Engeland-koor” kwam echter niet tot een Kanaaloversteek.[125]

Juist op het moment dat Nijmeegs Mannenkoor het grootste aantal leden uit zijn geschiedenis bereikte, daalde de verhouding tussen bestuur en dirigent tot het absolute nulpunt. Mede door de eerder vermelde bezwaren van de koorleiding was door Janus van Duuren - hierbij gesteund door een uitspraak van de ledenvergadering van 18 december 1946 - moeite gedaan een tweede dirigent te engageren. Hij kwam uiteindelijk met de Arnhemse koorleider Jan A.H. Vermeulen (Beek, gemeente Bergh 1911-) voor de dag. Deze musicus zou ééns per maand de repetities gaan leiden. Wanders, die aanvankelijk zijn afwijzende houding had verwisseld voor een onverschillige, zag evenwel met groeiende verontwaardiging, dat Vermeulen tijdens iedere repetitie in de zaal zat. Het aandringen van Van Duuren op een introductie-concert voor de Arnhemse dirigent deed de situatie geen goed. Op de bestuursvergadering van 11 juli 1947 viel tenslotte het harde woord: Wanders - verantwoordelijk voor de niveaudaling - moest maar opstappen. Vijf dagen later volgde de ontknoping. De leden werd gevraagd over Wanders’ lot te beslissen. Vlak vóór het tot een stemming kwam, bedankte de dirigent en verliet met zijn broer en enige sympathisanten de zaal.[126]

Het heengaan van Wanders betekende het einde van bijna 90 jaar lang liedertafelen. Met Jan Vermeulen werden nieuwe wegen ingeslagen.

VI Nieuwe wegen

a. Een Arnhemmer in Nijmegen

Het “vrijwillig” ontslag van Theo Wanders luidde een periode in, waarin geleidelijk aan de grondslagen voor het huidige Nijmeegs Mannenkoor werden gelegd. Gedurende de jaren na de oorlog vonden binnen de zangvereniging tegelijkertijd opbouw van nieuw repertoire en afbouw van het ledenbestand plaats. Dit laatste daalde van 255 in 1946 tot 45 in 1959.[127] Evenals in het verleden, waren hier in de eerste plaats externe oorzaken voor aan te wijzen.

De Wederopbouw en de economische bloei zorgden voor de achturendag. De loonstijging schiep mogelijkheden de ter beschikking gekomen vrije tijd meer naar eigen idee in te richten. De dageraad van de welvaartstaat bracht televisie, sportclubs en buitenlandse vakanties binnen het bereik van velen. De wekelijkse koorrepetitie vormde niet meer per definitie het enige avondje uit. Voor een uitstapje was men niet meer afhankelijk van koorreisjes. Het repetitiebezoek - nooit één van de sterkste kanten van Nijmeegs Mannenkoor - verminderde dan ook en nieuwe leden werden meer en meer een illusie.

Eenmaal benoemd besteedde Jan Vermeulen allereerst aandacht aan het muzikale niveau. Zijn buitengewone kwaliteiten en correcte gedragingen op de repetities - de leden werden nu met “heren” aangesproken in plaats van met “stelletje kraamvrouwen” - bevorderden een klimaat waarin repertoirevernieuwing kon gedijen. Gedurende zijn dirigentschap studeerde Vermeulen onder andere:

Morley	In dew of roses
Foster	Old black Joe
Janáček	Odpócin si
Debussy	Fleur des blés
Burleigh	Deep River
Milhaud	Psalm 121
Hindemith	Die Steinhutter

en het belangrijke Hart van Nederland van Oscar van Hemel in.[128]

J. Vermeulen (NM)

Twee gebeurtenissen waren er echter oorzaak van dat het oude repertoire voorlopig nog even voor de aanpak moest blijven liggen. In de eerste plaats kwam voor het eerste concert van Jan Vermeulen een *renommé* als Fred Roeske naar Nijmegen over. Onder zijn leiding zong Mannenkoor vertrouwde werken als Groot is de Heer

en Het Geuzenvendel. Voor de feesten ter gelegenheid van het regeringsjubileum van koningin Wilhelrnina en de inhuldiging van haar opvolgster Juliana namen de zangers vervolgens Hollands Glorie ter hand. Nijmeegs Mannenkoor werkte in die dagen een druk programma af: op 15 augustus 1948 gaf het samen met de Postharmonie een tuinconcert in “De Vereeniging”, op Koninginnedag een Valkhofconcert, op 4 september gevolgd door een optreden met de harmonie op de Grote Markt. De 6de september concerteerde de zangvereniging voor de eerste keer in haar carrière op de Waal. Vier dagen eerder was het dagelijks bestuur naar Amsterdam gereisd om op het Paleis op de Dam een door Van Mameren vervaardigde oorkonde te overhandigen. Een tweede exemplaar werd tijdens een buitengewone raadszitting op 4 september aan de gemeente Nijmegen geschonken.[129]

Het nog steeds onder leiding van de met zijn gezondheid sukkelende Van Duuren staande bestuur richtte op dat moment zijn blikken al naar het aanstaande jubileum. In verband met de financiële toestand werd het besluit genomen géén concours te organiseren. In plaats daarvan beperkte de koorleiding de activiteiten tot een galaconcert op 17 september met Apeldoorns Mannenkoor, een jongenskoor uit Arnhem - beide met Vermeulen als dirigent - en het blaaskwartet van de Arnhemse Orkestvereniging, en een feestavond een dag later voor de leden. Tevens zou een damescomité zorg gaan dragen voor de aanschaf van een nieuwe vlag. Mede met het oog op het jubileum trad het bestuur in contact met de zojuist ingehuldigde vorstin. Sedert de beëindiging van Steinwegs ambtsperiode in 1942 bezat het koor geen beschermheer meer. Wat zou fraaier zijn dan een Koninklijke beschermvrouwe bij het 90-jarig bestaan? Vooralsnog kregen de Nijmegenaren nul op hun rekest. Wonderlijk genoeg zorgde een andere tegenvaller voor nieuwe mogelijkheden in deze zaak. Enkele maanden vóór het galaconcert kwam vast te staan dat Apeldoorn verstek zou laten gaan. Het bestuur maakte toen afspraken met de Koninklijke Zangvereniging Cecilia uit ‘s-Gravenhage. Via de contacten van één van haar leden, Marinus, bleek het alsnog mogelijk koningin Juliana voor het beschermvrouwschap te interesseren. Bijna twee maanden na de feestviering ontving secretaris Gijs van Boven mededeling van de definitieve aanvaarding. Met de vorstin als beschermvrouwe was voor burgemeester Ch.M.J .H. Hustinx op de jaarvergadering van 16

november 1949 een nieuw-gecreëerde functie binnen Nijmeegs Mannenkoor weggelegd, namelijk die van erevoorzitter. De voorzitter van het koor maakte dit alles niet meer mee. Janus van Duuren overleed in de zomer aan het jubileum voorafgaande.[130]

De viering van het 90-jarig bestaan leidde een verbetering van de betrekkingen met De Vereenigde Zangers in. Hoewel deze zangvereniging in materieel opzicht zwaar gehavend door de oorlog kwam, wist zij zich vrij snel weer te herstellen. Helaas gebeurde dit met niet altijd even oirbare middelen. De machinaties van Piet Versloot waren dan ook voor Van Duuren aanleiding de uitnodiging om deel te nemen aan het tweede lustrum af te wijzen. Maar met het stabiliseren van de culturele situatie in Nijmegen en het wegvallen van de twee voornaamste opponenten van Versloot - Wanders en Van Duuren - kwam de relatie in rustiger vaarwater.[131]

Niettegenstaande de diverse optredens in Apeldoorn (1948), Arnhem (medewerking aan een uitvoering voor de Stichting ‘40-’45; 1949), Scheveningen (concert in het Kurhaus in verband met het 120-jarig bestaan van het koor Cecilia; 1950), Laag-Soeren (uitvoering in het vakantieherstellingsoord Amsterdam: 1950) en concerten in Nijmegen (in 1950-1951: Valkhof, Plein 1944, Grote Kerk, Opstandingskerk, Prins Hendrik Kazerne) klonken er regelmatig stemmen in het koor op die zich afvroegen waarvoor ze eigenlijk zongen. Volgens hen ontbrak er iets zeer wezenlijks aan Nijmeegs Mannenkoor: het meedoen aan concoursen. Dit versterkte toch immers de band tussen de leden? Daarvoor hoefde men alleen maar naar De Vereenigde Zangers te kijken, die met een “vooroorlogse” wedstrijdwoede op allerlei activiteiten inschreven. Om aan deze verlangens tegemoet te komen, besloot het bestuur het koor op 14 mei 1951 te laten meewerken aan de 1ste Gelderse Zangersdag van het Koninklijk Nederlands Zangersverbond te Zutphen. Op die dag stonden twee zangkoren van Vermeulen (Apeldoorn en Nijmegen) op het programma. De Nijmegenaren presenteerden zich met twee liederen van Grieg.[132]

Het bestuur zag echter het meewerken aan dergelijke dagen niet als hèt bindmiddel voor de leden. De leiding zag meer heil in het leggen van buitenlandse contacten ten einde tot uitwisselingen te kunnen komen. In 1952 vond de eerste na-oorlogse concertreis plaats. Op 9 november van dat jaar betraden 100 Nij-meegse “Meistersinger” het Hans-Sachs-Haus te Gelsenkirchen voor het geven van een concert met de zangafdeling van de “Bochum-

Gelsenkirchener Strassen-bahnen”. Jan Vermeulen dirigeerde er: delen uit de Deutsche Messe van Schu-bert, Popule Meus, Deep River, Old black Joe, Die Stiefmutter en twee composities van A. Diepenbrock: Veni Creator en Ecce quomodo. Met deze busreis naar West-Duitsland zette voorzitter M.J. Ariaans in feite het door Janus van Duuren - ondanks zijn door de Nazi’s veroorzaakte onderduikperiode en andere bittere oorlogsherinneringen - geïnitieerde “oosterbuurvriendelijk beleid” voort. Nog vóór het beëindigen van de vijandelijkheden had het bestuur inzake het Duitse cultuurgoed al een volstrekt realistisch standpunt ingenomen. Het koor bleef Duits zingen: “Schubert en Bach [konden] het [immers] niet helpen ...dat Adolf Hitler geboren is”.133

Na Gelsenkirchen werd het buitenland om uiteenlopende redenen tijdelijk “vergeten”. Allereerst was in eigen land een jubileum te vieren waarbij de aanwezigheid vereist was. In 1953 herdacht het Koninklijk Nederlands Zangersverbond zijn 100-jarig bestaan. De eerder gesignaleerde daling van het aantal leden van Nijmeegs Mannenkoor - in 1951 waren er nog 80 zangers over - was er de oorzaak van dat de organisatoren van het in ‘s-Hertogenbosch te houden feest de Nijmegenaren bij de kleinere koren indeelden. Op het jubileumconcert kwam het belangrijke koorwerk Hart van Nederland van Oscar van Hemel tot klinken.134

Maar er speelde nog een andere reden mee voor het achterwege blijven van nieuwe buitenlandse reizen. De verhouding tussen de zo enthousiast door Van Duuren binnen de vereniging gehaalde dirigent enerzijds en het bestuur anderzijds was de afgelopen jaren danig bekoeld. Begonnen met kleine irritaties, spits-te een en ander zich aanvankelijk toe op het financiële vlak. Jan Vermeulen maakte er een gewoonte van zijn jaarsalaris aan te vullen door het indienen van declaraties. Zo vroeg hij in 1950 voor enkele minuten dirigeren op de Waalbrug tijdens de ontvangst van koningin Juliana ƒ 25,--. In de overtuiging dat hieraan paal en perk gesteld moest worden, stemde het bestuur toe in een verhoging van het honorarium. Deze bleef evenwel nog ƒ 400,- onder het bedrag dat Vermeulen voor ogen stond. Uiteindelijk waren het echter niet de financiële zaken die de affaire op de spits dreven. In 1953 kwam een geruchtenstroom over het privé- leven van Jan Vermeulen op gang. Toen bleek dat de gespreksstof op waarheid berustte, zag het bestuur zich genoodzaakt de leden over het al dan niet aanblijven

van de dirigent te laten beslissen. Op 9 juni 1954 gaven 54 van de 61 zangers gehoor aan de oproep van voorzitter Ariaans om zich in het Astoria Hotel (thans L' Ambassadeur) vóór of tegen Vermeulen uit te spreken. Die avond werd Jan Vermeulen met 27 tegen 19 stemmen geroyeerd.[135]

b. De laatste jaren in zelfstandigheid

Hoewel in een eerder stadium de namen van Hart van Mechelen en Jan Haurichter als mogelijke opvolgers waren gevallen, stapte het bestuur onmiddellijk na de uitslag van de stemming naar een oud-leerling van de inmiddels in 1946 te Amsterdam overleden directeur van Toonkunst, Willem Kerper. Een totaal verraste Jack W.I. van de Zand (Nijmegen 1924-1991) toonde zich bereid, in afwachting van het nog in de herfst te nemen besluit van de jaarvergadering, het koor te leiden. Tijdens uitvoeringen in Laag-Soeren (22 augustus) en op het Valkhof (4 september) liet de pianoleraar van het Nebo-klooster horen waartoe hij als dirigent in staat was. Voor alle leden was het duidelijk dat Van de Zand voor Mannenkoor geschikt was. Het bestuursvoorstel om hem tot opvolger van Vermeulen te benoemen werd op de jaarvergadering van 20 oktober dan ook met algemene stemmen goedgekeurd. Op diezelfde bijeenkomst besloten de aanwezigen oud-dirigent Theo Wanders de verzoenende hand toe te steken. De zangers wilden hem unaniem als ere-dirigent. Deze geste werd door de als dirigent van de operettevereniging Amicitia weer volop in de muziek actieve bejaarde toonkunstenaar zeer gewaardeerd.[136]

Nijmeegs Mannenkoor als 100-jarige vóór "De Vereeniging" (NM)

Van de Zand volgde zijn voorganger in diens repertoire-vernieuwende beleid. Op zijn eerste concerten stonden onder Vermeulen ingestudeerde werken als Odpócin si van Janácek, Psaume 121 van Milhaud en Hart van Nederland van Van Hemel op het programma. Het laatstgenoemde koorwerk voerde Van de Zand - voor de eerste maal in Nijmegen - uit op het gala-concert, dat op 1 februari 1955, samen met De Vereenigde Zangers (toen onder Herman van Houdt), het Mariakoor van Jan Baurichter en de Luchtmachtkapel, in "De Vereeniging" gegeven werd. Binnen een half jaar stond Nijmeegs Mannenkoor weer tijdens een gala-concert op het podium van het Concertgebouw. Geheel volgens de traditie zette het toen luister bij aan de viering van een voor de stad heugelijk feit. Met Toonkunst-Erato, de Protestants-Christelijke Oratoriumvereniging, Nijmeegs Vrouwenkoor, Het Gelders Orkest (de nieuwe naam waaronder de Arnhemse Orkestvereniging in 1949 haar activiteiten voortzette) en leden van de Luchtmachtkapel, werkte Nijmeegs Mannenkoor onder de leiding van Jan Out mee aan de uitvoering van de Symphonie de Psaumes van Stravinsky en de Tweede Symfonie van Mahler, ter gelegenheid van het 1850-jarig bestaan van Nijmegen.

Met Van de Zand als nog redelijk jonge dirigent aan het hoofd werd het weer mogelijk buitenlandse contacten aan te gaan. Op 30 oktober 1955 combineerde Nijmeegs Mannenkoor het nuttige - een korenuitvoering in het Stadttheater van Remscheid, georganiseerd door het mannenkoor Germania 1871 - met het aangename - een

bezoek na afloop van het concert aan Schloss Burg. In het reisgezelschap bevonden zich tevens de ere-voorzitter en de tenor Adriaan Kouw, die een aria uit Die Meistersinger had meegenomen. De Nijmegenaren konden vanwege de aanwezigheid van Hustinx rekenen op een toespraak van Herr Oberburgermeister Frey. De in Remscheid achtergelaten tegenuitnodiging resulteerde op 2 juni 1956 in een concert van Nijmeegs Mannenkoor, Gerrnania 1871 en het Mariakoor in “De Vereeniging”. De zangers zouden elkaar daarna niet meer zien tot 1959.

Het aanstaande eeuwfeest - gevierd in afwezigheid van de beschermvrouwe - bood Van de Zand een geschikte gelegenheid het Nijmeegse publiek nieuwe resultaten van zijn repertoirestudie ten gehore te brengen. Het gala-jubileumconcert in “De Vereeniging” op 21 november 1959 werd een vocaal festijn van de eerste orde. Het, zoals eerder vermeld, in ledental sterk teruggelopen koor trad op in maar liefst drie moderne werken, te weten: De Fluyt van Pan, rondeel voor mannenkoor en fluit, van Jos. de Klerk (eerder uitgevoerd op de Nijmeegse Ko-rendagen in september van hetzelfde jaar), Man is a tool using animal, voor mannenkoor, bariton, piano a quatre mains, slagwerk en pauken, van Hans P. Keunig - in de zaal aanwezig -, en Das Sklavenschiff opus 51, voor tenor, bariton, mannenkoor, koperblazers, slagwerk en piano, van Géza Frid. De pianopartijen waren voor Jack van de Zand, Hans Oosthout en Wim Hendrickx. Verder werkten mee: Frans van Grinsven (tenor), Leo Ketelaars (bariton), Hans van de Weijer (fluit) en leden van de Luchtmachtkapel. Ook de eredirigent had die avond in “De Vereeniging” moeten aantreden voor het leiden van het koor in het bij de zangers geliefde Roma. Dit symphatiek gebaar tegenover Theo Wanders werd echter verhinderd door het enkele maanden eerder overlijden van de ruim 75-jarige.

Voor de traditionelere inbreng in het concert droeg nu het geïnviteerde gast-koor Germania 1871 zorg. Onder leiding van Willi Scheil kwamen koren van priesters (Mozart), pelgrims (Wagner), geesten (Schubert) en Die Ehre Gottes (Van Beethoven) tot klinken. Het totale programma leverde een jubelende kritiek van Arnold Martens, directeur van de Nijmeegse Muziekschool en leerling van Léon C. Bouman, in De Gelderlander op. Volgens hem was Nijmeegs Mannenkoor - dat “het ouwe deuntje niet meer [zong]” - het predikaat “koninklijk” nog steeds waardig. Het feest, dat na afloop van het concert werd voortgezet met een gala-bal, ging vergezeld

van het traditionele verlenen van ere-lidmaatschappen. Ditmaal vielen onder anderen Oberbürgermeister Frey en Willi Schell in de prijzen. Germania op haar beurt verleende voorzitter P.J.C. van der Vegt een hoge onderscheiding.

De vaste partner bij vroegere gelegenheden, Het Gelders Orkest, ontbrak op de 21ste november. De instrumentalisten kwamen echter op 11 december naar Nijmegen. Jack van de Zand, die na zijn benoeming bij Nijmeegs Mannenkoor zijn carrière verder had uitgebouwd en na het behalen in 1957 van het diploma orkest- en koordirectie sedert 1958 bij Het Gelders Orkest werkzaam was - hetgeen hij ten tijde van het eeuwfeest combineerde met lesgeven op diverse kweekscholen en op de Nijmeegse Muziekschool - werd op die avond in de gelegenheid gesteld zijn orkestcollega's en zijn zangvereniging te leiden in een uitvoering van de Altrapsodie van Brahms. Als soliste in het Concertgebouw trad de alt Aafje Heynis op.[137]

c. Zangers verenigd

Het beluisteren van het jubileumconcert ontlokte Martens de uitspraak: " Voor de volgende honderd jaar is voorlopig bijgetekend!" De betrokkenen wisten evenwel dat voor de veiligstelling van de toekomst een ingrijpende stap nodig was.

Alvorens over te gaan tot een beschrijving hiervan, worden op deze plaats de voornaamste lotgevallen van De Vereenigde Zangers na 1945 gememoreerd. Piet Versloot, die zijn ambities richting Nijmeegs Mannenkoor geblokkeerd zag, nam alle middelen ter hand om zijn koor, dat al op 12 november 1944 met 60 personen aan het repeteren geslagen was, een volwaardige plaats in te laten nemen in en buiten Nijmegen. De afschermende houding van De Vereenigde Zangers jegens het oudste koor, die door Nijmeegs Mannenkoor beantwoord werd, stond haaks op het cultureel beleid van de gemeente Nijmegen. Zij streefde, toen het normale leven zijn gang weer ging hernemen, naar eenheid en duidelijkheid in de organisatie van de koorzang, in navolging van het voor-oorlogse Actie Comité Nijmeegse Muziekverenigingen. Bij het verlenen van subsidies drong de gemeente steeds dáár op aan. Uiteindelijk - maar nu lopen we op de zaken vooruit - mondden de besprekingen (onder andere via het Stedelijk Cultureel Overleg) uit in de oprichting in 1955 van de Federatie van Nijmeegse Zangverenigingen.[138]

Vooralsnog zaten beide mannenkoren op allerlei manieren in

elkaars vaarwater. Weliswaar toonde het bestuur van Nijmeegs Mannenkoor zich - conform zijn houding in het verleden ten opzichte van het uitlenen van muziek aan minder rijk van partituren en partijen voorziene zangverenigingen - bereid De Vereenigde Zangers voor wat betreft koorzangmateriaal de helpende hand toe te steken, maar in andere zaken werd Versloots koor bepaald tegengewerkt. Zo weigerde Van Duuren De Vereenigde Zangers medewerking te verlenen bij het ont- en opvangen van de Koninklijke Liedertafel Zang en Vriendschap uit Haarlem die in 1946 naar Nijmegen wilde komen. Het afslaan van de uitnodiging voor deelname aan het tweede lustrum werd reeds gememoreerd.

De eerstgenoemde weigering vond haar oorsprong in het volgende. Volgens Nijmeegs Mannenkoor was het aan Versloot te wijten dat De Vereenigde Zangers in plaats van de Koninklijke Zangvereniging de dankbaarheid van de Nijmeegse bevolking in 1945 in Haarlem - de stad die, samen met Zwolle, de zwaar getroffen Waalstad hulp verleende - mochten uitzingen.[139] Met Zang en Vriendschap, waarvan de leden de Nijmegenaren welwillend in huis namen - werden optredens in de “Groote Concertzaal” bepaald op 9 en 10 november 1945. De eerste uitvoering zou een officieel karakter dragen, terwijl het tweede concert met name voor de jeugd werd gebracht, “ welke zich met zooveel élan” inzette om Nijmegen “in haar groote nood” bij te staan. Nadat de diverse door deze onderneming opgeworpen problemen waren opgelost, reisden De Vereenigde Zangers met de organist van de Grote Kerk, Arie Peters, en de burgemeester per trein naar de Spaarnestad. Op het officiële concert wachtte hen een volle zaal, waarin zich de gemeentebesturen van Haarlem en omliggende plaatsen, het provinciaal bestuur, het Algemeen Bestuur van Ned. Volksherstel, de inspecteur van het Onderwijs, de garnizoenscommandant en vele anderen bevonden. Het optreden in Haarlem leverde behalve succes ook welkome contacten op. Zo toonde de directeur van het Haarlem’s Muziek-Instituut zich bereid bij te dragen aan de opbouw van de muziekbibliotheek van De Vereenigde Zangers.

Ook met de Brabantse hoofdstad bracht Piet Versloot een culturele band tot stand. Op 20 januari 1946 waren De Vereenigde Zangers, met als soliste de Nijmeegse sopraan Folly Collette-de Vries, in de grote Casinozaal te gast bij Koninklijk ‘s-Hertogenbosch’

Mannenkoor. De Bosschenaren kregen een programma voorgeschoteld met onder meer werken van Da Palestrina, Diepenbrock, Olman ("Jom Kipoer"), A. Vranken en Boedijn. Vanzelfsprekend volgde hierna een tegenbezoek aan Nijmegen.

Via 's-Hertogenbosch werd De Vereenigde Zangers een suggestie aan de hand gedaan die welkom was in een periode waarin met grote ogen naar de opgang van Nijmeegs Mannenkoor werd gekeken en de ijver van de leden - mede dankzij het "niet actief' deelnemen "aan de verschillende gebeurtenissen in onze stad" - op de repetities in de R.K. Gezellenvereniging (thans: Kolpinghuis) te wensen over dreigde te laten. De secretaris van Koninklijk 's-Hertogenbosch' Mannenkoor, die eenzelfde functie bij het Koninklijk Nederlands Zangersverbond bekleedde, vestigde namelijk de aandacht van het bestuur op een lidmaatschap van het verbond. In ruil daarvoor konden De Vereenigde Zangers gebruik maken van de ruim 600 werken uit de bibliotheek en meedelen "in het groote mannenkoorleven van Nederland". Het opgezonden reglement bereikte zijn doel. Nog vóórdat het koor exact tien jaar bestond, gaf het zich als 100ste lid van het Zangersverbond op.

De door het verbond op 8 oktober gefiatteerde toetreding bood een onverwacht voordeel. De AVRO had laten weten dat voor het 100ste ingeschreven koor een optreden voor de radio in het verschiet lag. Op 3 november kwamen de mensen van de omroeporganisatie naar de boven-foyer van "De Vereeniging" om 20 minuten " verenigde zang" uit te zenden. Een dag later werd er opnieuw aandacht aan Versloots koor geschonken. Toen stond voorzitter Verheijen voor de microfoon van de Radio-Centrale om aandacht te vragen voor de jubileumactiviteiten, waarvan de baten bestemd waren voor de Stichting 1940-1945.

De met het tweede lustrum gepaard gaande festiviteiten werden door De Vereenigde Zangers aangegrepen om de contacten met diverse andere zangverenigingen nauwer aan te halen. Vijf koren gaven aan het uitnodigend gebaar gehoor. Op de eerste, op 6 juli belegde gezamenlijke bijeenkomst kwam duidelijk naar voren, dat zij het monopolie van Nijmeegs Mannenkoor inzake het "de toon aangeven" bij officiële gelegenheden wensten te doorbreken. De Vereenigde Zangers spraken al van een permanente samenwerking tussen de vergaderde koren. De vijf werkten van harte mee aan het eerste van de drie feestconcerten. Het augustusnummer van het speciaal voor het lustrum in het leven geroepen *Cultureel Maandblad*

De Vereenigde Zanger vermeldde dat op 20 september achtereenvolgens in “De Vereeniging” zouden optreden: het gemengd koor Onderling Kunstgenot onder leiding van Henk Kamps (in werken van Da Palestrina, Arcadelt, Schultz en Händel); het mannenkoor Aurora met dirigent H.J . Hendriks (in composities van Schellekens en Gevaert: Saul’s Lierzang!); het mannenkoor Keizer Karel (gefuseerd met Apollo) onder directie van Hendrik van de Camp (met werken van Koop, Hegar en Grleg); het gemengd koor De stem des Volks onder leiding van Bart van Mechelen (met vertolkingen van composities van Olman, Van der Linden en Boedijn); en het mannenkoor Adolf Kolping met aan het hoofd Johan van Bennekom - de vroegere pianoleraar van de schrijver van dit boek - (met In ‘t Woud van Hol). De Vereenigde Zangers stonden aan het einde geprogrammeerd met twee werken van Diepenbrock: Ecce quomodo en Stabat Mater dolorosa.

Het eerste jubileumconcert kon als geslaagd worden beschouwd. Op 19 oktober werd het gevolgd door een receptie in de kleine zaal van het Concertgebouw, waar ook de feestavond werd gehouden. Voor de ‘s avonds tijdens de tombola te winnen prijzen waren maar liefst 100 Nijmeegse firma’s om “een bijdrage in natura” benaderd.

De tweede feestuitvoering werd op 8 november gegeven in samenwerking met Koninklijk ‘s-Hertogenbosch’ Mannenkoor onder leiding van Frans van Amelsvoort en het dames-, mannen- en gemengd koor Orpheus uit Druten -de zangvereniging die onder anderen Albert Roothaan en Theo Wanders als dirigent had gehad en op dat moment door Piet Versloot werd gedirigeerd.[140] Een “goed gevulde zaal van aandachtige liefhebbers- luisteraars” kreeg door de Drutenaren werken voorgeschoteld van Lotti, Bruckner, Radoux, Boedijn (Hannibal’s Over-tocht), Versloot (In Paradisum) en anderen. Het Brabantse koor vertolkte onder meer composities van Diepenbrock (Veni Creator en Tibur) en Hassler (Cantate Domino). Van de eerstgenoemde auteur zongen 115 Vereenigde Zangers op deze avond ook het Stabat Mater dolorosa.

Het slotconcert was nog grootser opgezet. Na de beide uitvoeringen waaraan “de gedachte aan *vriendschappelijke en kunstzinnige samenwerking tusschen Nijmeegsche- en niet-Nijmeegsche zangkoren* ten grondslag” had gelegen, organiseerden De Vereenigde Zangers op 18 januari 1947, voor hen die niet “op het verwerken van zóóveel koorzang” waren ingesteld, een concert met de

Arnhemse Orkestvereniging en solisten van naam. Het nogal gevarieerde programma bestond uit de bekende cavatine uit Rossini's Barbier, door de bariton Laurens Bogtman; de cantate Arianna a Naxos van Haydn, gezongen door de alt Annie Woud; de Altrapsodie van Brahms; Landerkennung van Grieg, voor bariton, mannenkoor en orkest; en Don Ramiro van Herman Strategier, voor sopraan (Cecile Roovers), bariton, mannenkoor en orkest. Dit laatste werk, dat voor de eerste maal in Nijmegen werd uitgevoerd, was in opdracht van Koninklijk 's-Hertogenbosch' Mannenkoor - dat overigens ook Oscar van Hemel en Jan Mul aan het schrijven zette - gecomponeerd. Het was reeds in 's-Hertogenbosch, Rotterdam en voor de KRO-radio ten gehore gebracht.

Na afloop van de serie jubileumconcerten kon de balans worden opgemaakt. Het nagestreefde drieledige doel: werken aan de opbouw van het stedelijk cultureel leven; samenwerken en verbeteren van de verstandhouding tussen de koren; en steunverlenen aan de Stichting 1940-1945 was maar ten dele bereikt. Wat het laatste aangaat, kon van een mislukking gesproken worden. Het hele festijn leverde "een nadeelig saldo van meerdere honderden guldens" op. Ook de verwachtingen betreffende nauwere contacten met andere zangverenigingen kwamen anders uit. Er was geen interesse meer "om in de naaste toekomst weer door samenwerking iets behoorlijks tot stand te brengen". De "doorbraak-gedachte" bleek wederom niet haalbaar.

Evenals bij Nijmeegs Mannenkoor bestond een deel van de activiteiten van De Vereenigde Zangers in de na-oorlogse jaren uit het hier nog niet ter sprake gekomen zingen voor het Nederlands Oorlogsgraven Comité. De werkzaamheden op dit gebied bestonden uit het aantreden bij de diverse pelgrimages naar het Engelse kerkhof op Jonkerbos, bij herdenkingen van oorlogsslachtoffers op de begraafplaatsen bij Materborn (West-Duitsland) en Groesbeek, en het verlenen van medewerking aan de Nationale Dodenherdenkingen in Amsterdam. In 1951 kwamen De Vereenigde Zangers door mee te werken aan een dergelijke plechtigheid in de Nieuwe Kerk weer in de ether. Eveneens in dat jaar werden concerten verzorgd in Nijmegen (Valkhof, blindeninstituut Sint-Henricus, Jonkerbos) en in Laag-Soeren (Amsterda).[141]

Dat De Vereenigde Zangers grote waarde hechtten aan de optredens voor het Nederlands Oorlogsgraven Comité bleek duidelijk toen in 1952 een conflictsituatie hieraan een einde dreigde

te maken. Wat was er aan de hand? In genoemd jaar ontstonden moeilijkheden tussen de in 1951 gekozen koorvoorzitter H.P. Mallo en Piet Versloot. Problemen rond de bezetting van de koren voor de jaarlijkse uitvoering van Bachs Matthäus-Passion - waar Versloot als dirigent van het Bachkoor assistentie voor nodig had - die wellicht door nauwere samenwerking tussen de onder één gemeenschappelijke leider staande koren hadden kunnen worden opgelost, resulteerden door diverse intriges in het opstappen van een teleurgestelde en verbitterde Versloot bij De Vereenigde Zangers. In zijn hoedanigheid als dirigent van het Bachkoor kon deze het na het gebeurde niet nalaten de positie van De Vereenigde Zangers te ondermijnen. Hij maakte daarbij misbruik van de culturele relaties van zijn vroegere koor. Toen het bestuur er lucht van kreeg, dat bijvoorbeeld de uitvoeringen op Jonkerbos voortaan door het Bachkoor zouden worden gezongen, schreef zijn secretaris op 29 mei 1952 een brief op poten, die een en ander diende te bezweren. Veelzeggend in dit conflict tussen De Vereenigde Zangers en Piet Versloot is het feit dat zes dagen na diens ontslagbrief (d.d. 22 april 1952) het bestuur in zijn antwoord vermeldde dat in de vacature reeds was voorzien. Twee dagen na het verstrijken van de officiële ontslagdatum (4 mei) stemden De Vereenigde Zangers in hun repetitiezaal in Het Vergulde Paard (Molenstraat) over Versloots opvolger. Met 47 tegen 13 stemmen kwam bestuurskandidaat Herman J. van Houdt (Nijmegen 1915-) - “een makkelijk iemand en vriend van de Voorzitter” (opmerking van een op 23 april geroyeerd koorlid) - als nieuwe dirigent uit de bus.

Toen de “storm” rond de dirigentenwisseling wat geluwd was, kwam er - gezien het aantal koren dat onder leiding van Van Houdt stond heel begrijpelijk - weer ruimte voor het oude “hete hangijzer”: de korensamenwerking. Het bleek thans mogelijk in elk geval Van Houdts koren bij elkaar te krijgen. De Vereenigde Zangers, Aurora, de R.K. Zangvereniging Brakkenstein en het kerkkoor van de Sint-Jozefkerk werkten vanaf 1952 gedurende enkele jaren samen onder de naam Die Noviomaghum Sanghers. Met meer dan 200 leden een opzienbarend verschijnsel in de Nijmeegse zangwereld.[142] Maar ook in dit geval was alle begin moeilijk. Oud-secretaris H.B.C. Cloosterman moest teleurgesteld constateren dat De Vereenigde Zangers niet alleen slecht op de eigen maar ook op de gezamenlijke repetities verschenen.

Van Houdt liet zijn concertagenda niet beïnvloeden door de

opkomst tijdens repetities. De Vereenigde Zangers traden op in Grave, Oisterwijk, Arnhem, Maastricht, Kleef, Aken en andere plaatsen. In eigen stad zongen ze in ziekenhuizen, op Jonkerbos, Brakkenstein, Plein 1944 en in “De Vereeniging”, waar zij in gezelschap van de Luchtmachtkapel op het podium stonden. Bij alle activiteiten werden natuurlijk ook de donateurs niet vergeten. De bereidheid stedelijke gebeurtenissen van belang op te luisteren werd op 9 februari 1956 gehonoreerd met de installatie van mr. Ch.M.J.H. Hustinx tot erepresident van het koor.

Het beleid van de gemeente Nijmegen inzake de koorzang en zijn subsidiëring had op dat moment al geresulteerd in de eenheidsbevorderende oprichting op 16 september in het Oranje Huis van de Federatie van Nijmeegse Zangverenigingen. In deze kwestie had het oudste koor met zijn erevoorzitter en diens beleidsmedewerkers achter zich het voortouw genomen. In de zomer van 1955 waren de besturen van diverse zangverenigingen uitgenodigd voor een eerste vergadering waarop een hoofdbestuurder van het Zangersverbond verscheen. Op de vermelde oprichtingsvergadering kwam H.P. Mallo als voorzitter uit de (stem-)bus.

De Vereenigde Zangers vóór het Albertinum (± 1950) (NM)

Vier dagen na de oprichting van de Federatie werd het korenbestand weer met één vermeerderd. De jaarvergadering van De Vereenigde Zangers gaf toen haar goedkeuring aan de komst van het Verenigde Zangers Jeugdkoor. Het 107 leden tellende mannenkoor kreeg aldus een spoedig uit rond de 100 meisjes en jongens van 9 tot 14 jaar bestaand kinderkoor naast zich. Dit bracht enerzijds een basis voor continuïteit, anderzijds grote uitbreiding van de artistieke mogelijkheden met zich mee. Bijna een jaar later traden de jongelui voor het eerst op. Met Die Noviomaghum Sanghers namen zij op 1 september 1956 een Valkhof-concert voor hun rekening.[143]

Een jaar na dit concert maakten De Vereenigde Zangers een reis

die mogelijk was gemaakt door de buitenlandse contacten die het bestuur onderhield. Op 7 september traden zij aan in het Stadttheater van Duisburg tijdens een internationaal koorconcert, gegeven door het vijftig jaar bestaande mannenkoor Duisburger Quartett-Verein. Dit gezelschap was eerder op 10 november 1956 naar de Nijmeegse “Vereeniging” gekomen om daar onder leiding van Quirin Rische mee te werken aan het jubileumconcert ter gelegenheid van het vierde lustrum van De Vereenigde Zangers. Tijdens deze feestelijke uitvoering waren mannen- en jeugdkoor - de volwassenen in spiksplinternieuwe concertkleding - te horen in uitvoeringen van Hasslers Canatate Comino, Lotti’s Regina Coeli en “Komt, vrienden, in ‘t ronde” in een bewerking van Oscar van Hemel.

Uit het in het Concertgebouw gebodene kwam duidelijk naar voren dat ook De Vereenigde Zangers de laatste liedertafelrestanten hadden opgeruimd. Hierbij dient echter aangetekend te worden dat Herman van Houdt het in dit opzicht makkelijker had dan Jan Vermeulen en Jack van de Zand. In de eerste plaats was zijn koor opgericht toen het liedertafelen reeds op zijn retour was en in de tweede plaats had Piet Versloot er zorg voor gedragen dat er een aantal koornummers werden ingestudeerd die “van den mannenkoorzang een kunstuiting” maakten. De liedertafelstijl was dan ook slechts rudimentair aanwezig geweest.

Het 20-jarig bestaan is het laatste gevierde jubileum uit de geschiedenis van De Vereenigde Zangers geweest. Het cultureel beleid van de stad Nijmegen begon vruchten af te werpen. Hustinx’ wens: één groot representatief stedelijk mannenkoor, kreeg langzaam gestalte. Op allerlei manieren kwamen de twee belangrijkste mannenkoren - waarvan het oudste naar allerlei middelen zocht om de daling in het ledental te doen keren - met elkaar in contact: was het niet op de vanaf 1957 door de Federatie van Nijmeegse Zangverenigingen georganiseerde Korendagen, dan was het in de wandelgangen van het stadhuis. Op de Nieuwjaarsreceptie van de burgemeester in 1958 raakte J. Spierings, voorzitter van Nijmeegs Mannenkoor, aan de praat met bestuursleden van De Vereenigde Zangers. Zijn aldaar gemaakte opening inzake nadere samenwerking tussen beide koren bevestigde hij op 8 januari met een schriftelijke uitnodiging aan zijn gespreksgenoten om op 13 januari in het Oranjehotel een bijeenkomst te beleggen. De gemeente hield de ontwikkelingen

nauwlettend in de gaten. Zij verleende nog een extra-stimulans door een culturele uitwisseling met de Duitse stad Goch te organiseren. Hiervoor moesten Nijmeegs Mannenkoor en De Vereenigde Zangers gezamenlijk aantreden. In de tweede helft van 1958 startten met dat doel gecombineerde repetities.

De Vereenigde Zangers in 1956 (NM)

Met het “daverend applaus” van Goch nog in de oren zette Nijmeegs Mannenkoor op 9 december 1958 de volgende stap. Secretaris W. van Boven stelde voor in het nieuwe jaar te gaan praten over één Koninklijk Nijmeegs Mannenkoor “De Verenigde Zangers”. Op 14 januari 1959 schreef de secretaris van het uitgenodigde koor, A.H.F. van Hooijdonk in positieve zin terug. Hij stelde echter voor te wachten tot de toenmalige voorzitter van Nijmeegs Mannenkoor Peter van der Vegt, op dat moment in het ziekenhuis, aanwezig kon zijn.

Ten einde in de komende, toch als moeizaam te karakteriseren onderhandelingen zo sterk mogelijk te staan, hield het bestuur van De Vereenigde Zangers op 17 februari 1959 een enquête om de meningen in de eigen gelederen te peilen. De zangers toonden zich voor het merendeel tevreden over het bestuursbeleid en het functioneren van de dirigent. Op de vraag wat men het liefste zong, antwoordden de meesten “operakoren”. Onder aan het lijstje stond “moderne muziek” ...Wat betreft de samenwerking met Nijmeegs Mannenkoor lag de stemverhouding: 39 vóór, 6 tegen en 8 blanco.

Voor het samengaan met deze zangvereniging onder de naam Koninklijk Nijmeegs Mannenkoor “De Verenigde Zangers” (mits een Vereenigde Zanger tot voorzitter zou worden gekozen) stemden 28 personen. Hiertegen waren maar liefst 20 zangers. Het aantal blanco-stemmers bedroeg 5.[144]

De besprekingen, die zich desondanks meer en meer in de richting van een samengaan ontwikkelden, sleepten zich voort over 1959. Tegen het einde van dat jaar kwamen zij in een beslissend stadium. Op 14 december zaten de besturen voor de eerste maal voltallig bijeen in het Oranjehotel. De beide voorzitters, Van der Vegt en Van Hooijdonk, lieten nu het laatste woord aan de zangers over. Toen de buitengewone ledenvergaderingen met de plannen akkoord waren gegaan, kon een voorlopig bestuur worden gekozen. Dit gebeurde op 11 januari 1960 ten huize van Vereenigde Zanger Van der Lee. Zes dagen later volgde een bespreking tussen de bestuursleden en de twee dirigenten. Nadat ook zij tot overeenstemming waren gekomen, belegden beide koren op 9 februari een bijeenkomst die ook werd bijgewoond door de zeer verheugde burgemeester en het hoofd van de afdeling Culturele Zaken, F. Dickmann. De volgende dag werd de samensmelting een feit: onder leiding van Jack van de Zand begonnen ongeveer 115 enthousiaste zangers als Koninklijk Nijmeegs Mannenkoor “De Verenigde Zangers” aan hun eerste repetitie in het Oranjehotel.[145] Als “nieuw” koor betraden zij vol vertrouwen in de toekomst de jaren 60, die echter met hun vergaande maatschappelijke en culturele veranderingen voor flink wat tegenwind zouden zorgen.

d. Activiteiten na de combinatie

Door het samengaan van beide zangverenigingen ontstond het door Hustinx zo gewenste grote mannenkoor. Zoals in de vorige paragraaf beschreven werd, tooide het zich met een nogal lange naam. Hier zou steller dezes even bij stil willen staan. Vooropgesteld dat het heel begrijpelijk is dat De Vereenigde Zangers, die het grootste contingent zangers voor het nieuwe koor leverden, hun naam, voorzien van het zo begeerde predicaat “koninklijk”, wensten te zien voortleven, moeten toch enige kanttekeningen geplaatst worden.
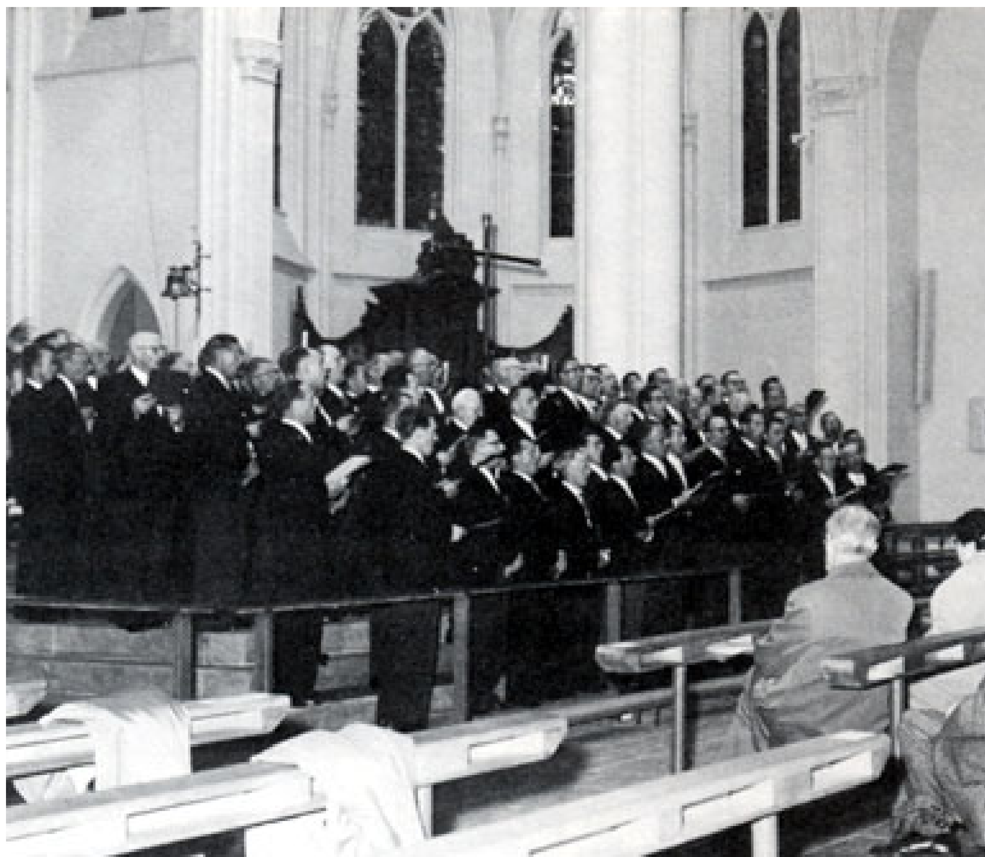
Allereerst dient opgemerkt te worden dat de gekozen naam, die nu op de programma’s en de affiches kwam te staan, een officieus karakter droeg. De, na lange onderhandelingen, elkaar eindelijk

gevonden hebbende koren vergaten namelijk hun statuten en huishoudelijke reglementen notarieel aan te passen. Maar: niet het koor met de lange naam, doch Nijmeegs Mannenkoor was koninklijk goedgekeurd en waardig bevonden zich Koninklijke Zangvereniging te noemen. Het bestuur liet de zaak op haar beloop. Toen in de zestiger jaren de geldigheidstermijn van de statuten van Nijmeegs Mannenkoor afliep, verzuimde het dan ook maatregelen in verband hiermee te treffen. Zo bleef de situatie warrig. Pas in 1979 kwam er duidelijkheid. In de toen aangenomen nieuwe statuten - mede tot stand gekomen door de nieuwe Verenigingswet (registratie bij de Kamer van Koophandel) - keerde men terug naar de oude naam Koninklijke Zangvereniging Nijmeegs Mannenkoor. Met name de archivaris van het koor, H.F.W. Sporbeck, had hier het nodige toe bijgedragen. Terecht wees hij er op dat bij aanname van de officieuze naam het predicaat “koninklijk” zou komen te vervallen. Afgezien van het formele aspect was de in 1960 gekozen naam ook minder gelukkig in een ander opzicht. Diverse malen berichtte de schrijvende pers over het Nijmeegse mannenkoor De Verenigde Zangers, een enkele maal zelfs over het Koninklijk mannenkoor De Verenigde Zangers uit Nijmegen.[146]

Gedurende het eerste jaar van zijn bestaan kende het Koninklijk Nijmeegs Mannenkoor “De Verenigde Zangers” de “luxe” van twee - wanneer men hulpdirigent Thijs Aalders meerekent, zelfs drie - Nijmeegse dirigenten. De allereerste uitvoeringen stonden onder leiding van Herman van Houdt. Op 29 maart 1960 dirigeerde hij op het Lente-concert in “De Vereeniging”, dat samen met de muziekkapel van de Nijmeegse Politie en de R.K. Gemengde Zangvereniging Brakkenstein gegeven werd. Ook de uitvoering in de Luxorbioscoop op Koninginnedag dat jaar nam hij voor zijn rekening. Het eerste optreden in een kerk werd echter door Jack van de Zand verzorgd. Op uitnodiging van de toenmalige waarnemend-pastoor Drion zette het nieuwe mannenkoor op 29 mei 1960 met een gemêleerd programma luister bij aan de opening van de tijdens de oorlog verwoeste en nadien ingrijpend herbouwde Petrus Canisiuskerk. Pater Drion droeg er in de komende jaren zorg voor dat zijn (Molenstraats-)kerk een geliefde concertruimte voor mannenkoren werd. Diverse malen traden daar de zangers van Van de Zand, de Mastreechter Staar en andere koren uit binnen- en buitenland op. Tijdens het omlijsten van herdenkingen van oorlogsslachtoffers had Van Houdt weer de leiding. Behalve op

pelgrimages werd in 1960 ook gezongen op de Nationale Dodenherdenking in de hoofdstedelijke Westerkerk.

De eerste, op 11 januari 1961 in het Oranjehotel gehouden jaarvergadering van de nieuwe combinatie werd door een aantal zaken overschaduwd. In de eerste plaats had Peter van de Vegt enkele dagen vóór de bijeenkomt als voorzitter bedankt. Gevoegd bij het feit dat er nog 93 leden stonden geregistreerd, vormde dit een slecht begin. De daling van het ledental zou nog geruime tijd aanhouden. Naast algemene redenen, als de eerder vermelde cultureel-maatschappelijke veranderingen, en, de enorme groei van de passieve recreatie - sublimerend in het gekluisterd aan de buis zitten -, dient hier als specifieke oorzaak het gevoel van ontheemding dat zich over verschillende zangers meester had gemaakt gememoreerd te worden. Eén van hen karakteriseerde dat met de opmerking: “Onze grote familieband was zoek”. Verder moest op de bewuste vergadering door de leden een uitspraak worden gedaan over de toekomst van beide dirigenten. Het aantal werkzaamheden was in de praktijk toch te gering in aantal om er twee koorleiders op na te houden. Ook het lot van het voormalige “petekind” van De Vereenigde Zangers, het op dat moment een kwijnend bestaan leidende gelijknamige jeugdkoor stond ter discussie. Wat betreft Van de Zand en Van Houdt besliste de jaarvergadering met 53 tegen 3 stemmen dat eerstgenoemde kon blijven. Voor het ontslaan van beide heren of het blijven voortbestaan van de huidige situatie stemden elk 9 zangers. De aanwezigen keerden zich tegen opheffing van het jeugdkoor. Wel kwam het op zichzelf te staan. Dit was echter slechts van korte duur. Nauwelijks stond het jeugdkoor op eigen benen of Van Houdt bedankte als dirigent, waarna het nog 17 leden tellende gezelschap op 11 februari werd geliquideerd.

Eén van de vele uitvoeringen van Nijmeegs Mannenkoor in de Molenstraatkerk (NM)

Verloor Herman van Houdt aldus binnen een maand twee koren, in maart 1961 stelde het mannenkoorbestuur voor hem de titel van eredirigent te verlenen. Tijdens de feestavond op 13 januari 1962 werd hij als zodanig benoemd. Zes jaar later tenslotte kreeg Van Houdt nog een onderscheiding in verband met zijn mannenkooractiviteiten. Op 5 mei 1968 werd hij in hotel Erica te Berg en Dal uit waardering voor zijn herhaald aantreden op herdenkingen op Jonkerbos, in het Reichswald en Amsterdam begiftigd met het erelidmaatschap van het British Legion.

Bijna een jaar lang bleef het 10 leden tellende bestuur zonder voorzitter. Nadat hij zich eerst op de boven besproken jaarvergadering niet candidaat had gesteld, liet A.H.F. (Dré) van Hooijdonk - eerder voorzitter van De Vereenigde Zangers en

secretaris van Die Noviomaghum Sanghers - op 16 november 1961 weten beschikbaar te zijn voor die functie. Eenmaal aan het hoofd van het bestuur van het mannenkoor werd Van Hooijdonk in september 1962 ook gekozen tot voorzitter van de Federatie van Nijmeegse Zangverenigingen. Onder zijn leiding ging het Koninklijk Nijmeegs Mannenkoor “De Verenigde Zangers” het terrein van de buitenlandse reizen exploiteren als nooit te voren.[147]

Het koor na de combinatie op het Valkhof in 1964 (HM)

De aandacht ging hierbij uit naar het traditionele contactland van zowel Nijmeegs Mannenkoor als De Vereenigde Zangers: Duitsland, en - dit was nieuw - het Verenigd Koninkrijk. De contacten met de oosterburen resulteerden tijdens de Pinksterdagen van 1965 in een eerste gezamenlijk optreden met het Dortmunder Schubert Chor in “De Vereeniging”, waarvoor de belangstelling “nihil” was. In het volgende jaar reisden de Nijmegenaren voor een tegenbezoek naar Dortmund. Op 23 april gaven zij een optreden in de Westfalenhalle ten beste. Hierna werd het aandachtsveld voor wat betreft de concertreizen verplaatst naar de overkant van het Kanaal. Als eerste kwam het Orpheus Male Voice Choir uit Grimsby naar Nederland. De “Engelse vrienden” zongen op 20 september 1967 samen met de Nijmegenaren en het Boxmeers Vocaal Ensemble in de Pauluskerk van Boxmeer. Ook hier was de opkomst van het publiek - door voetbalconcurrentie - weinig bemoedigend.

Een jaar later was de beurt aan Grimsby om te ontvangen. Nadat eerst nog even op 31 maart een groepsfoto van het “Engelandkoor” op het Valkhof was gemaakt, begon op 19 april het eerste overzeese “avontuur”. De zesdaagse reis werd gevuld met optredens, excursies en gezellig samenzijn met de buitenlandse vrienden en bekenden. Voor de deelnemers kreeg de uitdrukking “social evening” een bekende klank. De gemaakte contacten met het York Philharmonic Choir leverden in het bijna geruisloos voorbijgegane jubileumjaar 1969 een concertreis naar Nijmegen op. Van 15 tot en met 17 april waren de leden van dit koor toevertrouwd aan de gastvrijheid van de Nijmeegse gastgezinnen. Van de afgesproken “return” in 1970 moest evenwel worden afgezien; een en ander werd verschoven naar april 1971.[148]

In 1970 kwam een nieuw reisdoel in zicht. Dankzij al enkele jaren lopende relaties over en weer kon op 21 november de Duitse grens worden overgestoken richting Münster. Daar concerteerden de Nijmegenaren samen met de Münsterscher Männergesangverein en de Kapel van de Duitse Luchtmacht in de zaal van de dierentuin ten bate van het gehandicapte kind.

Eenmaal terug van de uitgestelde Kanaaloversteek (“grandioze” bezoeken aan York en Grimsby) maakten Van Hooijdonk en de zijnen zich op voor de ontvangst van zangers uit Hull, die op 4 en 5 september 1971 de Keizer Karelstad aandeden. De geleidelijk aan intenser wordende uitwisselingen culmineerden voorlopig in 1972-1973. Als eerste arriveerde het mannenkoor uit Grimsby. Het zette op 7 april vaste voet op Nederlandse bodem, maar reisde eerst naar het Duitse Meinerzhagen. Op de terugweg verbleef het van 9 tot en met 11 april in Nijmegen. De tweede dag van het bezoek stond in het teken van het concert in de aula van het gloednieuwe Cultureel Centrum De Lindenberg, waar de gastgevers operakoren van Verdi ten beste gaven.

Nauwelijks twee maanden later trad daar de Männergesangverein uit Münster aan voor een gecombineerde uitvoering met de Nijmeegse zangers (met repertoire van Duitse componisten als Orff en Rische) en de balletgroep van Elly Charlotte van Dijk op 18 juni. In 1973 stapten de leden van het Koninklijk Nijmeegs Mannenkoor “De Verenigde Zangers” zelf weer in de autobussen. Men was namelijk uitgenodigd mee te werken aan de “Hollandtagen” in Münster. Op 1 juni zongen ze voor een maar matig opgekomen publiek: De Fluyt van Pan (met Trees Meyer,

fluit) en De Kwink van Jan Mul (met Wilma van de Berge, fagot, en Loek Plasmeyer, slagwerk). Hierna werd doorgereisd naar Dortmund, waar op 3 juni een openluchtconcert in het Westfalenpark op het programma stond. Het Schubert Chor uit die stad arriveerde op 22 september in de Waalstad voor het geven van een “herfstconcert” in De Lindenberg.[149]

Ten gevolge van de zogenaamde oliecrisis - die ook het koorbestuur de schrik om het hart deed slaan- bleef 1974 zonder uitwisselingen. Vanaf 1975 werd de draad echter weer opgepakt. In dat jaar bezochten de Nijmegenaren van II tot en met 15 september Grimsby. Op 12 september gaf het koor met het Orpheus Male Voice Choir een concert in het College of technology. Het Engelse koor, komend vanuit Meinerzhagen, vereerde Nijmegen met een bezoek op 1,2 en 3 september 1976. De belangrijkste activiteiten speelden zich toen af in de H. Sacramentkerk (gezamenlijk concert met de Tarcisius-harmonie) en de Molenhoek (“social evening”). Wat later bezocht ook het York Philharmonic Male Voice Choir, op de terugreis van Münster, de Nijmeegse kennissen. In 1977 werden de concertreis-activiteiten beperkt tot het tweedaagse bezoek (3 en 4 december) aan Münster voor onder andere een gecombineerd concert in de Petrikirche met de Männergesangverein en een jongenskoor. 1979 werd ingeluid met een reis naar Meinerzhagen (20 en 21 januari). In datzelfde jaar haalde hei koorbestuur de contacten met de Westfaalse bisschopsstad nauwer aan. Op 9 en 10 juni verbleef het mannenkoor uit Münster in de Waalstad voor onder meer een optreden in de kerk van Brakkenstein met het gastgevende koor en de Tarcisius-harmonie. Nog in hetzelfde jaar (10 en 11 november) reisden de Nijmegenaren in tegenovergestelde richting.

Van 24 tot en met 28 april 1980 vond de voorlopig laatste tocht - ditmaal met de dames - naar Grimsby plaats. Het concert in de Central Hall - waar The Ballad of the little Musgrave van Britten gezongen werd - en de ontvangst door de burgemeester staan bij allen nog vers in het geheugen gegrift.[150] De laatste reis naar Münster werd op 11 december 1982 georganiseerd. Steller dezes maakte deze trip mee en kan niet anders zeggen dan dat een dergelijke gecombineerde excursie/concertdag annex feestavond, zeker voor iemand die een en ander voor de eerste keer meemaakt, overweldigend overkomt - slecht weer, langdurig oponthoud aan de grens, slechte organisatie in de Petrikirche en een onverwacht

overvol concertprogramma ten spijt.

Gezien de recente hartelijke contacten met zowel Grirnsby als Münster staat het natuurlijk buiten kijf, dat de mannenkoren uit beide steden een rol bij de jubileumviering van 1984 gaan spelen. In het festiviteitenpakket is dan ook plaats ingeruimd voor een Drielandenconcert.

Terugblikkend op de uitgebreide opsomming van buitenlandse reizen en ontvangsten van dito koren moet geconcludeerd worden dat heel wat energie en inzet met name van de zijde van het bestuur vereist is geweest om de hele zaak op poten te zetten. De werkzaamheden, die onder supervisie van Dré van Hooijdonk werden verzet, hebben er toe geleid dat buitenlandse contacten een wezenlijk bestanddeel van het koorbestaan zijn gaan vormen. Aan deze relaties is het in belangrijke mate te danken dat het oudste mannenkoor van Nijmegen - thans bijna 90 man sterk - in de zestiger en zeventiger jaren gevrijwaard bleef van het danig rondwarende liquidatieverschijnsel dat diverse zangverenigingen in de Waalstad (en elders) in zijn greep kreeg.

Met de vermelding van het Drielandenconcert bereikten we voortijdig het einde van de in deze publicatie behandelde periode. Voordat overgegaan wordt naar het “Coda” passeren op deze plaats tot slot de voornaamste overige gebeurtenissen uit het koorleven gedurende de afgelopen 24 jaar de revue.

Toen steller dezes dirigent Jack van de Zand naar het hoogtepunt uit zijn bijna 30-jarige mannenkoorcarrière vroeg, antwoordde deze spontaan: de laatste officiële geallieerde Dodenherdenking in de Westerkerk op 7 november 1970. Het auditorium bestond toen uit koningin Juliana, prins Bernhard, het corps diplomatique en diverse andere genodigden.[151]

Natuurlijk bestonden de activiteiten van het mannenkoor gedurende de hier centraal staande periode uit meer dan concertreizen en het opluisteren van herdenkingen. Een jaarlijks terugkerende bezigheid is nog steeds het aantreden op de Korendagen, thans in De Lindenberg, maar eerder vanaf 1957 op diverse andere locaties in de stad gehouden. Blijkens opmerkingen her en der in de jaarverslagen vormt de deelname aan dit evenement niet het meest geliefde onderdeel van het jaarprogramma van Nijmeegs Mannenkoor. Het gezongen repertoire - dat definitief het “zalvend gekweel” en de herinnering aan de “brulboeien” van de (bier)liedertafel naar het verleden verwees -

kon jarenlang geen genade bij de jury vinden. Pas in 1973 mocht men op 23 november voor het zingen van De Fluyt van Pan in de Maria Hemelvaartkerk de eerste prijs (ƒ 500,-) in ontvangst nemen.[152]

De traditionele kerkconcerten - soms als “kerkkoor” gegeven - werden met name in deze periode verdeeld over de diverse godshuizen in en buiten Nijmegen en - gezien de hoge zaalhuren heel begrijpelijk - in aantal uitgebreid.[153] Zo trad het koor behalve in de Molenstraatskerk (onlangs nog met de dames van Terpsi-chore tijdens het “Concert voor Polen”) op in: de Verrijzenis van Christuskerk (1962), de Opstandingskerk (1962,1974, 1978), de Fatimakerk (1963), de Maria Geboortekerk (1964, 1982), de Sint-Stevenskerk (1970, 1972-1974, 1979: laatste Koninginneconcert voor koningin Juliana die na haar abdicatie beschermvrouwe bleef, 1981), de Petruskerk (1970), de Sint-Franciscus van Assisiëkerk (1971), en de Antonius van Paduakerk (1981). Deze - incomplete - rij zal op 18 december 1983 worden aangevuld met een Kerstconcert in de Lourdeskerk. Kerkoptredens buiten Nijmegen vonden plaats in: Millingen (1973: op een autoloze zondag, 1975), Eist (1975), Twello (1979), Beek-Ubbergen (1979) en Heilig Land Stichting (1980).

Het uit twee elkaar vroeger beconcurrerende zangverenigingen samengestelde mannenkoor ging gezamenlijke optredens met andere muziekbeoefenaars in Nijmegen niet uit de weg. Enkele malen verzorgde het: Lenteconcerten met de Politiekapel (1960-1963), optredens met de Luchtmachtkapel (1961, 1978), en - vanwege de subsidie gegeven - gemeenteconcerten met De Stem des Volks (1964, 1966,1968). In 1967 traden het Koninklijk Nijmeegs Mannenkoor “De Verenigde Zangers” en het eveneens door Van de Zand gedirigeerde Nijmeegs Gemengd Koor aan voor een Nieuwjaarsconcert in de Christus Koningkerk. Op 30 april 1974 gaven de mannen een Koninginneconcert in de vanouds daarvoor gebruikte ruimte, samen met jongerenkoren uit de binnenstad en Hatert. Vijfjaar later assisteerden leden van Nijmeegs Mannenkoor (ten behoeve van “het koor van oude mannen”) bij een uitvoering in de Stadsschouwburg van de Catulli Carmina van Orff door het Nijmeegs Studentenkoor Alphons Diepenbrock onder de leiding van Kees Stolwijk.

Van de optredens buiten Nijmegen mogen in dit verband niet buiten beschouwing blijven: Wolfheze (Psychiatrische Inrichting,

1962, 1964, 1968), Kerkrade (Wereld Muziek Concours 1962), Winterswijk (Zangersdag 1963), Eindhoven (Grand Hotel Cocagne: concert met Koninklijk Eindhovens Mannenkoor, 1964), Oosterbeek (70-jarig bestaan van de zangvereniging Kunst na Arbeid, 1975), Arnhem (Musis Sacrum, Zangersdag van het gewest Gelderland van het Koninklijk Nederlands Zangersverbond, 1976), Kleef (1977), Ede en ‘s-Hertogenbosch (in het kader van het aanstaande jubileum, 1982 en 1983).

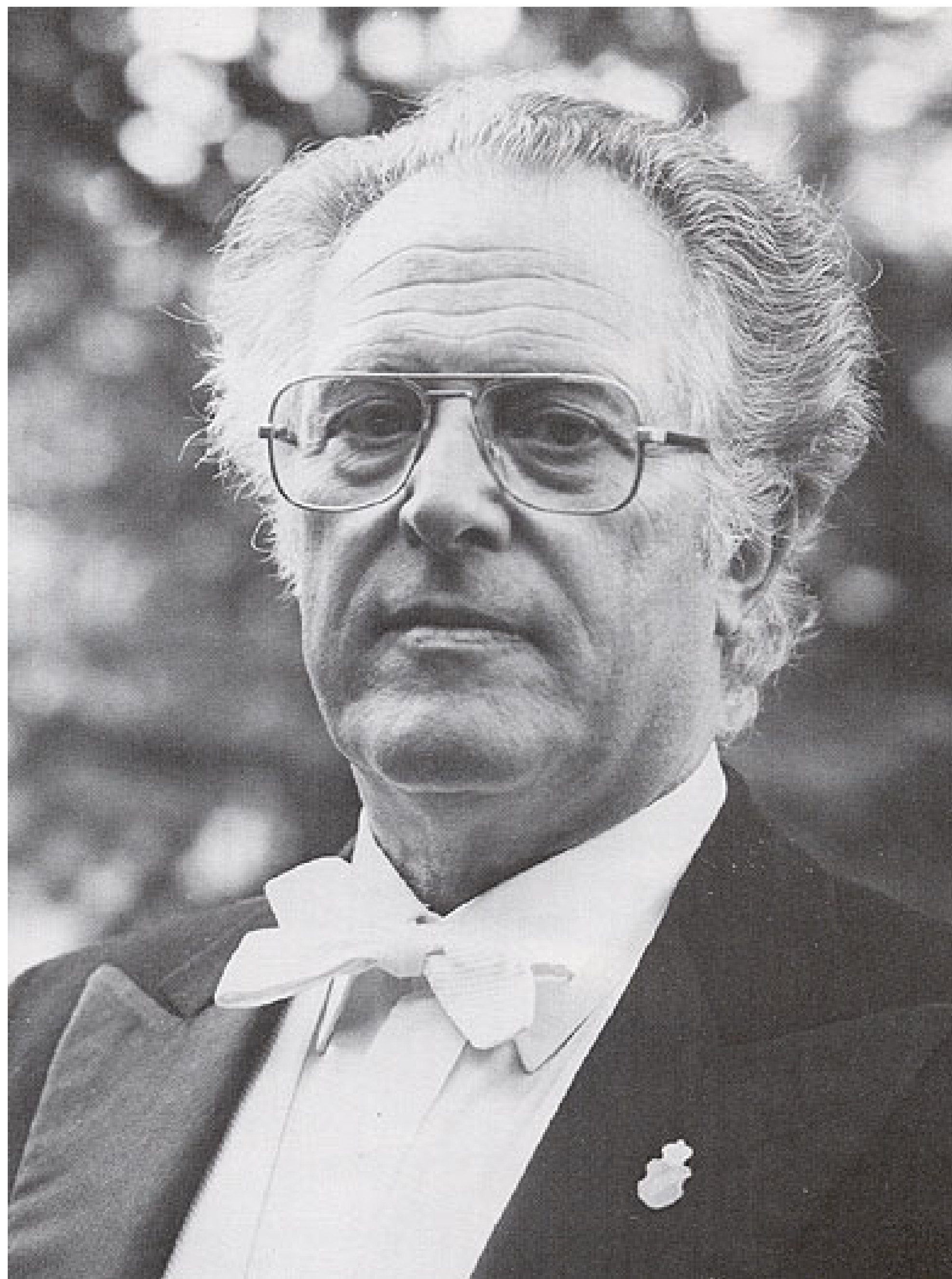
Ook het vermelden waard zijn: het zingen voor de VARA-radio (in De Lindenberg, 1977), het meewerken aan de grammofoonplaat uitgebracht in 1978 ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van het Koninklijk Nederlands Zangersverbond en het in 1983 mee verzorgen van de door de schrijver van dit boek gegeven Valkhoflezing in het Belvoir Hotel, waar een viertal zorgvuldig geselecteerde werken uit de 19de eeuw ten gehore werd gebracht.

Voor al deze activiteiten repeteerde Jack van de Zand in: het Oranjehotel (tot in 1965), het voormalige Nutsgebouw aan het Hertogplein (1965-1966), het vroegere Belgisch Consulaat aan de Parkweg (vanaf 1966) en het in 1972 in gebruik genomen Lindenbergcomplex.

Tussendoor is er natuurlijk ruimte overgebleven om te feesten (soms in bingo- of bowlingvorm) of om uitstapjes te maken. Dergelijke activiteiten hebben een voorname rol gespeeld in het omzetten van een combinatie op papier van twee op zichzelf staande koren in een reële koorpraktijk waarmee voor Jack van de Zand professioneel te werken viel.

Het laatste grote feest, dat in 1978 georganiseerd werd, is in meerdere opzichten het vermelden waard. In de eerste plaats vanwege het gekozen tijdstip. Het bestuur verrekende zich een voljaar bij het bepalen van het zilveren jubileum van Van de Zand, dat immers pas in 1979 aan de orde was. In de tweede plaats omdat een voor Nijmeegs Mannenkoor uniek feit te herdenken viel. In de lange geschiedenis van de zangvereniging was het nog nooit voorgekomen dat een dirigent zó lang was aangebleven. De georganiseerde feestelijkheden zelf vormen de derde reden die een memoreren rechtvaardigen. Behalve uit een receptie in de Boterwaag op 21 mei, waarvan velen uit binnen- en buitenland gebruik maakten om Jack van de Zand de hand te drukken, bestond de jubileumviering uit een feestconcert in “De Vereeniging”. Het verschijnsel “slecht gevulde zaal” vergezelde helaas ook dit

evenement. Voor te weinig mensen voerden de zangers - voor de eerste maal in de nieuwe concertkleding gehuld - met leden van de Luchtmachtkapel op 2 juni Das Sklavenschiff, De Kwink en Landerkennung (bariton-solo door Jules Hommes) uit. Het eerste werk, een favoriete compositie van de dirigent, oogstte, ondanks een minder geslaagde begeleiding, een staande ovatie.

J. v.d. Zand (foto Gelderland 1983)

Nu staat dan het 125-jarigjubileum voor de deur. Aan het einde

van de zeventiger jaren werden hier de eerste voorbereidingen voor getroffen. Begin 1981 kregen de zangers te horen wat het bestuur onder leiding van de op 11 februari 1980 benoemde voorzitter G. te Veldhuis voor activiteiten wenste te organiseren.[154] De gedachten gingen uit naar de uitgave van een jubileumboek, een receptie, Driesteden- en Drielandenconcerten en als "klap op de vuurpijl" een heus Operaconcert. Dit laatste is wel een heel speciale uitdaging voor de dirigent, waarvan verwacht mag worden dat hij, bogend op opgedane ervaring gedurende 1963-1968 als repetitor aan de Opera van Verona, zijn (op fonetisch uitgeschreven teksten zingende) amateurzangers, de vocale solisten van naam en de eindelijk weer eens onder zijn leiding musicerende leden van Het Gelders Orkest naar een prima uitvoering zal leiden.

De hieronder afgedrukte festiviteiten voor 1984 doen voor die van eerdere "jubeljaren" nauwelijks onder. Met inzet van allen is een en ander toch nog mogelijk gebleken in een tijd van inleveren en bezuinigen. Moge het vele verzette werk en de forse financiële aderlating die met de organisatie gepaard gaat, gerechtvaardigd en bekroond worden door een alleszins bevredigende belangstelling van de zijde van het publiek.

Het huidige bestuur: v.l.n.r.: J.F. v.d Lee, secretaris; H.F.W. Sporbeck, archivaris; Jack v.d Zand, dirigent; A. Staring, bibliothecaris; J. Verschoof, penningmeester; J Lodenstijn, 2de secretaris; G. te Veldhuis, voorzitter; J. v.d. Brink, 2de penningmeester;. A. van Hooijdonk, commissaris; A. Ruwel, vice-

voorzitter. (foto Gelderland 1983)

De Koninklijke Zangvereniging Nijmeegs Mannenkoor in de Lourdeskerk (foto Gelderland 1983)

JUBILEUM-PROGRAMMA 1984

25 februari: Driesteden-concert met Koninklijk ‘s-Hertogenbosch’ Mannenkoor en Enka’s Mannenkoor Ede in De Lindenberg.Gezamenlijke uitvoering van: Te Deum opus 57, Flor Peters; Hymne, Franz Schubert.

28 april: Drielanden-concert met Orpheus Male Voice Choir (Grims-by) en Männergesangverein (Münster) in De Lindenberg. Uit te voeren programma op dit moment (oktober 1983) nog onbekend.

15 september: Receptie in het Belvoir Hotel.

9 november: Jubileum-Gala-Concert in het Concertgebouw “De Vereeniging”, waarvoor H.K.H. prinses Juliana uitgenodigd is.

Aan dit door de KRO voor televisie-uitzending op te nemen Operaconcert werken mee:

Sonja Poot (sopraan)

Adriaan van Limpt (tenor)

Ernst Daniël Smit (bariton)

Joep Brocheier (bas)

Het Gelders Orkest

Het programma bestaat uit vocale en instrumentale muziek uit: La Forza del Destino, Ernani, Rigoletto en II Trovatore van Giuseppe Verdi. Uit de eerstgenoemde opera wordt onder andere gezongen: “Madre, pietosa Vergine” en “Solenne in quest’ora”; uit het laatstgenoemde werk: “Di quella pira” en “Miserere d’un alma”.

Coda

Aan het slot van dit boek passen enkele opmerkingen van bespiegelende aard over hoe het nu verder moet met de mannenzang in onze en de komende tijd.

Waar staat deze kunstuiting in het huidige muziekleven? De min of meer succesvolle repertoirevernieuwingen uit de naoorlogse jaren hebben niet kunnen verhinderen dat mannenzang - overigens nooit in het centrum van de muziekcultuur geweest - steeds verder uit het muziekleven is weggedrongen. Dit verschijnsel dient natuurlijk gerelateerd te worden aan het geleidelijk aan inkrimpen van het aantal nog zingende koren - van de diverse Nijmeegse mannenkoren bleven alleen Nijmeegs Mannenkoor en Kolping-Aurora over. Bestaan zij slechts om te zijner tijd geruisloos het potentieel van de bejaardenkoren te versterken of om zelf langzaam aan de gedaante van dergelijke zangverenigingen aan te nemen?

Het algemeen verschijnsel van "vergrijzing" plaatst menig bestuur van mannen-, maar ook van vele gemengde en dameskoren in profane en kerkelijke sfeer voor grote problemen. De cruciale vraag voor allen is: hoe trekken we nieuwe leden bij onze koorgemeenschap in een tijd waarin passieve recreatie hoogtij viert? Voor de oud-leden die om wat voor reden dan ook de vereniging verlaten hebben, is zij meestal een herinnering aan het (afgesloten) verleden. Vaak betekent het bedanken verleggen van tijdsbesteding naar andere bezigheden. Mannen uit de leeftijdsgroep tussen de 30 en 60 jaar - de tijd dat een stem tot wasdom kan komen - die nooit in koren gezongen hebben, zullen - gezien de onder gereleveerde vervreemding - niet gemakkelijk de stap wagen. Het ligt voor de hand dat zij hun vrije tijd reeds hebben ingedeeld gecombineerd met het patroon van hun persoonlijke levenssfeer. Onder de 30 wordt de situatie nog minder bemoedigend. De stille hoop van vele dirigenten uit de zestiger jaren, toen jongerenkoren als paddenstoelen uit de grond rezen, dat de enthousiaste leden vanzelf wel bij de mannenkoren zouden komen, bleek ongegrond. De toch als zeer gesloten ervaren verenigingen oefenden, mede door ander repertoire - het figureren van spirituals ten spijt - te weinig aantrekkingskracht op de jongelui uit. En helaas is het zo dat

afwezigheid van jongeren andere leeftijdgenoten afstoot. Het huidige onderwijs “loodst” bovendien de geschikte stemmen niet meer een koor binnen. Stond vroeger de dirigent van de plaatselijke zangvereniging dikwijls als muziekleraar voor de klas, thans is daar praktisch geen sprake meer van. De handige overstap van eenvoudige volksliederen op school naar hun meer gecompliceerde bewerkingen uit het repertoire van de mannenkoren kan niet meer gemaakt worden. Ook de rol die de sterk individualiserende maatschappij in de totale problematiek speelt, dient niet te worden onderschat.

Met dat al dreigt een deel van ons oude cultuurgoed uit het zicht te raken. Wie opgroeit met de hele dag popmuziek om zich heen zal bij het horen van meerstemmige liederen voor mannenkoor in het gunstigste geval zijn schouders ophalen. Waardering lijkt aan een steeds kleiner gehoor voorbehouden. De vervreemding tussen het grote publiek en deze specifieke vorm van kunst wordt bovendien in de hand gewerkt door relatief weinig optredens - door de achteruitgaande belangstelling of door bezinning op het repertoire - en de geringe aandacht van de zijde van de media.

Verandering in bovenstaande sombere situatie - gunstige uitzonderingen overigens niet te na gesproken -is verre van eenvoudig te realiseren. Zeer belangrijk is natuurlijk de regelmatige presentatie van het koor aan het publiek. Het aangaan van contacten met andere - liefst contrasterende -zang- en muziekverenigingen voor gezamenlijke uitvoeringen kan verlichtend werken. Nu authenticiteit zo hoog in het muzikale vaandel staat geschreven, dient ook de mannenzang zoveel mogelijk het (weliswaar beperkte) werkelijk eigen repertoire in ere te houden. Dat betekent het uitvoeren van bijvoorbeeld: werken van Schubert, Mendelssohn en Brahms, operakoren van Mozart, Van Beethoven, Gounod, Verdi en Wagner (met orkest) en het Nederlands repertoire uit de vorige eeuw (voor zover mogelijk met orkest). Bij het laatste zal sterke schifting nodig zijn. Uit de muziekbibliotheken kunnen echter nog met zekerheid kleine meesterwerken van eigen bodem worden opgediept. Verder komen polyfone werken uit de Renaissance (natuurlijk in moderne uitgaven) in aanmerking, hoewel de hedendaagse muziekpraktijk eigenlijk het volgens 19de-eeuwse principes grootschalig uitvoeren van Da Palestrina en Di Lasso min of meer “verbiedt”. Daarnaast

moet er ruimte zijn voor eigentijdse muziek en bewerkingen van volksliederen, spirituals etc. De juiste dosering zal hier doorslaggevend zijn. Teveel nadruk op eigentijdse composities kan - zo is het nu eenmaal met de conservatief te noemen smaak van de gemiddelde concertganger en -zanger - het nog aanwezige enthousiasme bij de zangers voorgoed doven en volle zalen nog meer tot een illusie doen worden. Ook dient zorgvuldig in het oog gehouden te worden wat haalbaar is bij amateurzangers. Hoe intrigerend een werk ook mag zijn; het moet realiseerbaar blijven.

Afwisseling in presentatie en repertoire behoort samen te gaan met een, ook wat betreft het overige, actief bestuursbeleid, dat naar een zo'n open mogelijke opstelling in het culturele leven moet streven. In coördinatie met andere verenigingen kan dan een gerichte ledenwerving op touw gezet worden. Nog te weinig wordt hierbij van moderne propagandamiddelen en de media gebruik gemaakt. Met deze initiatieven zal het publiek nadrukkelijker als thans het geval is - vooral nu de vrije tijd voor velen een gigantische vlucht neemt - bekend gemaakt moeten worden met de mogelijkheden die mannenzangverenigingen te bieden hebben. Ook hier geldt: onbekend maakt onbemind.

Met een Zangersverbond en een Nijmeegs Mannenkoor die samen in 1984 op 256 jaar ervaring kunnen bogen, moet het echter mogelijk zijn de vele moeilijkheden te overwinnen en voor mannenzang in Nederland nog jaren bij te tekenen.

Verwijzingen en aantekeningen

Opmaat

1 *Riemann Musik Lexikon*. III (12de dr.: Mainz, 1967) 527, 539, 831; H. Viotta, *Lexicon der Toonkunst*, II (Amsterdam. 1883) 468-469; Fr. Gorissen. *Geschichte der Stadt Kleve. Von der Residenz zur Burgerstadt, von der Aufklärung bis zur Inflation* (Kleef, 1977) 117-118.

I Oprichting en eerste activiteiten

2 P. Frank en W. Altmann. *Kurzgefasstes Tonkünstler-Lexikon für Musiker und Freunde der Musik*, I (15de dr.; Wilhelmshaven, 1971) 65; Archief Nijmeegs Mannenkoor (voortaan ANM) inv. nr. (voorlopig) 47. Nijmeeg's Mannenkoor (Nijmegen. 1909) 5, 7. 15; ANM 30. *Notulen,* jaarverslag 1927-1928; Provinciale Geldersche en Nymeegsche Courant (voortaan *PGNC*). 14 november 1860; 19 december 1860; 14 januari 1865; *Zevende Nederlandsch-nationaal Zangersfeest, onder beschermheerschap van Zijne Majesteit den Koning, op 11, 12, 13 en 14 augustus 1865. In het Feestgebouw op het Valkhof te Nymegen. Programma. tekstboekje, naamlijst der Ieden. enz*. (Nijmegen, 1865) 49; de geboorte— en sterfjaren van de diverse in dit boek genoemde personen zijn, tenzij anders vermeld, afkomstig uit het Bevolkingsregister van de gemeente Nijmegen.

3 ANM 47, *Nijmeeg's Mannenkoor*, 7; *PGNC,* 9 augustus 1865; Collectie Graadt van Roggen (1865) inv. nr. 94; Prograrmnu Zangersfeest 1865, 1.

4 *PGNC*, 16 augustus 1865.

5 Nieuw-Archief der stad Nijmegen (voortaan NAN) serie 1860-1870/ 86; *PGNC*, 7 april 1866; 9 oktober 1867.

6 *PGNC*, 25 augustus 1866.

7 *PGNC,* 28 april 1866.

8 *PGNC,* 9 oktober 1867; NAN serie 1860-1870/ 86; *Programma Zangersfeest 1865*, 49; *PGNC*, 6 februari 1867.

9 *PGNC*, 16 november 1867; Archief mannenkoor Euterpe (Amsterdam) inv. nr. 131: *PGNC*, 19 augustus 1868; 6 september 1868; 11 september 1868; 13 september 1868.

10 *PGNC,* 17 april 1868; 25 december 1868.

11 Bij het schrijven van het nu volgende is gebruik gemaakt van: M.J.M. Dongelmans. "De Vereeniging Nijmeegsche Schutterijmuziek 1879-1887. Een Nijmeegs orkest in de tweede helft van de negentiende eeuw" (niet uitgegeven scriptie Universiteit Nijmegen, afd. Muziekwetenschap, 1982). Het is de bedoeling dat dit nu niet toegankelijke manuscript te zijner tijd wordt verwerkt in een ruimer opgezette studie naar het Nijmeegs muziekleven vanaf 1800.

12 *PGNC,* 28 oktober 1868; *Nijmeegsche Nieuwsbode,* 24 november 1868; *PGNC,* 29 november 1868; 9 december 1868.

13 *PGNC*, 7 februari 1869; 31 december 1869: 2 februari 1870; 6 november 1870; 23 november 1870; 2 december 1870; 26 februari 1871.

14 *PGNC,* 4 augustus 1871; 9 augustus 1871; 13 augustus 1871; 17 februari 1871; 5 maart 1871.

15 Dongelmans. “Nijmeegsche Schutterijmuziek”; *PGNC*, 19 november 1871; 28 januari 1872; 18 september 1872; 17 november 1872; 9 februari 1873; 16 februari 1873; 23 februari 1873.

II Grootsteedse allures

16 M.J.M. Dongelmans. “Een vergeten jubileum: de oprichting on opening van de (oude) “Vereeniging” aan het Keizer Karelplein in 1882”. *Numaga. Tijdschrift gewijd aan heden en verleden van Nijmegen en omgeving.* XXIX (1982) 97: *PGNC,* 7 mei 1873; 21 mei 1873; 17 april 1874; 2 mei 1875.

17 *PGNC,* 22 april 1874; 14 mei 1874; 3 mei 1874; 17 mei 1874.

18 NAN serie 0063, *Raadsignaa! 1874* (bijlage 39); *PGNC,* 15 juli 1874; ANM 26 en 35, lnventarissen koorbezit.

19 Archief zangvereniging Caecilia (Gorinchem). *Notulen-Boek van het Gorcums Mannenkoor Caecilia, juli en augustus 1875; feestwiizer: XIIe Nederlandsch Nationaal Zangersfeest, onder leiding van de mannenzangvereeniging ,,Amphion". vereerd met de bescherming van Z.K.H. Prins Hendrik der Nederlanden, op Vrijdag. Zaterdag. Zondag en Maandag 30 en 31 Juli, 1 en 2 Augustus 1875 in het voor deze gelegenheid opgerichte Feestgebouw, aan de Westerhaven nabij het Park* (Rotterdam. 1875) passim.

20 *PGNC,* 4 februari 1876; 13 februari 1876; 20 februari 1876; 25 februari 1876.

21 *PGNC*, 22 maart 1876; 5 april 1876; 6 september 1876; 27 september 1876; Archief Euterpe 131.

22 *PGNC,* 28 mei 1876; *Kort verslag van de Handelingen van den Raad der Gemeente Nijmegen*. 9 en 26 januari 1877: PGNC, 14 maart 1877; *Kort verslag,* 13 juni 1877; *PGNC,* 8 augustus 1877.

23 *PGNC*, 6 juli 1877; 11 juli 1877; l3 juli 1877; 18 juli 1877; 22 juli 1877; 8 augustus 1877; 1 ju1i 1877; 12 augustus 1877; 10 augustus 1877; 24 oktober 1877; *Kort verslag,* 12 oktober 1877.

24 *PGNC*, 12 juli 1878.

25 *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 21-22 juli 1879; *PGNC*, 20 juli 1879; 23 juli 1879; 25 juli 1879.

26 *PGNC*, 31 augustus 1879; 7 september 1879.

27 Dongelmans, “Een vergeten jubileum” *passim; PGNC*, 27 en 28 november 1881; 18 augustus 1880; Dongelmans, “Nijmeegsche Schutterijmuziek”.

28 *PGNC*, 10-11 ju1i 1883.

29 ANM 42, *Zangvereeniging “Nijmeeg’s Mannenkoor” te Nijmegen. Feestviering op 30 en 31 Augustus, 1, 2 en 3 September, ter gelegenlheid van het 25-jarig beslaan der zangvereeniging Nijmeeg’s Mannenkoor, Beschermheer Mr. J.C.J. Riveaux. Directeur J.L. Heinrichs. 1859-1884* (Nijmegen, 1884) 1-7; *PGNC*, 13juni 1884; 30 augustus 1884.

30 *PGNC*, 8 juli 1885; 10 juli 1885; 17 september 1885; *Register overlijdens-akten gemeente Nijmegen 1885*, nr. 532; *PGNC*, 20 en 21 september 1885; 29 september 1885.

31 *PGNC*, 2 december 1885; R.C.G. Bouman, ,,Léon C. Bouman 1852-1919. Biografie van een toonkunstenaar" (niet uitgegeven scriptie Universiteit Nijmegen, afd. Muziekwetenschap, 1979) 40; *PGNC*, 1 en 2 februari 1885; ANM 47, *Nijmeeg's Mannenkoor*, 9; *PGNC*, 9 december 1885; 17 december 1885.

32 ANM 46, *Programma der Feestviering op 16 en 17 Augustus 1886 bij gelegenheid der Voltooiing van den Uitleg der Stad Nijmegen* (Nijmegen, 1886) 3, 6-10.

33 ANM (nog zonder inv. nr.) *Feestwijzer. XVIIe Nederlandsch Algemeen Zangersfeest, onder leiding van Nijmeeg's Mannenkoor, op Vrijdag, Zaterdag, Zondag en Maandag 12, 13, 14 en 15 Augustus 1887, in het voor deze gelegenheid opgerichte Feestgebouw op het Kelfkensbosch in verbinding met het Valkhof te Nijmegen* (Nijmegen, 1887) passim; *PGNC*, 8 en 9 mei 1887; 10 juni 1887; 26-28 juni 1887; 13 juli 1887; 12-18 augustus 1887; *Verslag van de Handelingen van den Raad der Gemeente Nijmegen*, 10 december 1887.

III En décadence

34 *PGNC*, 3 augustus 1888; 19—20 september 1888.

35 *PGNC*, 29 en 30 januari 1888; 8 en 9 april 1888; 20 april 1888; 22 december 1888; 13 en 14januari 1889; 24 januari 1889; 23 februari 1889.

36 *PGNC*, 1 maart 1889.

37 *PGNC*, 20 september 1889; 3 januari 1890; 14 januari 1890; 28 januari 1890; 11 april 1890; 17 april 1890; 19 april 1890; 22-23 april 1890; 25 april 1890

38 *PGNC*, 30 ju1i 1890; 1-4 augustus 1890.

39 *PGNC*, 5 en 6 oktober 1890; 19 november 1890; 22 november 1890.

40 *PGNC*, 11 december 1890; 13 december 1890; 25 december 1890; l januari 1891; 4 en 5 januari 1891.

41 ANM 65, *Nijm. Mannenkoar. Notulen*, ledenvergadering 25 augustus 1880.

42 ANM 65, *Notulen*, ledenvergaderingen 4 april 1886, 15 mei 1887, 15 juni 1890.

43 ANM 65, *Notulen*, bestuursvergadering 10 februari 1886; ledenvergadering 3 juni 1889.

44 ANM 47, *Nijmeeg's Mannenkoor*, 15; ANM 65, *Notulen*, bestuursvergadering 17 december 1888; ledenvergadering 5, 9, 12, 16 en 19 juni 1889.

45 ANM 65, *Notulen*, bestuursvergaderingen 4 ju1i 1889, 22 juli 1889, 2 december 1889, 24 februari 1890, 28 mei 1890.

46 ANM 65, *Notulen*, ledenvergadering 11 juni 1890; *PGNC*, 18 februari 1891; ANM 65, *Notulen*, bestuursvergaderingen 5 februari 1891, 11 februari 1891, 26 februari 1891.

47 *PGNC*, 24 februari 1891; ANM 65, *Notulen*, bestuursvergaderingen 26 februari 1891, 26 maart 1891: *PGNC*, 5 en 6 april 1891; ANM 65, *Notulen* bestuursvergadering 15 april.

48 *PGNC*, 22 april 1891; ANM 65. *NotuIen*, bestuursvergadering 5 februari 1891; *PGNC*, 24 april 1891; ANM 65, *Notulen*, bestuursvergadering 20 mei 1891.

49 ANM 65, Notulen, bestuursvergadering 27 mei 1891; ledenvergadering 10, 14, 17 en 21 juni 1891; bestuursvergadering 23 juni 1891.

50 ANM 65, Notulen, ledenvergadering 4, 7 april 1886, 23. 26, 30 juli, 6 en 9 augustus 1893, 5, 9, 12, 16 en 19 juni 1889.

51 ANM 65, Notulen. bestuursvergadering 24 februari 1890.

52 *PGNC*, 31 juli 1903.

53 Bouman, “Léon.C. Bouman”, 24.

IV In koninklijke vorm

54 *Ibidem*. 41-42.
55 ANM 65, *NotuIen*, ledenvergadering 6 en 13 juni 1894; *PGNC*, 11-14 juni 1893.
56 *PGNC*, 3 juli 1896; 11 augustus 1896; 25 augustus 1896.
57 Bouman, “Léon.C. Bouman”. 50; *PGNC*, 16 december 1898, 2 juli 1896; 27 januari 1899.
58 *PGNC*, 9 en 10 april 1899; 1 juli 1899.
59 *PGNC*, 23 en 24 juli 1899; 8-9 augustus 1899; 16 augustus 1899; 18 augustus 1899; 20-23 augustus 1899.
60 *PGNC*, 23 september 1899; 31 juli 1903; 7 augustus 1903; 11 augustus 1903.
61 Bouman, “Léon.C. Bouman”, 70; ANM 47, *Nijmeeg's Mannenkoor,* 9; *PGNC*, 24 februari 1905; 10 februari 1905.
62 Bouman, “Léon.C. Bouman”, 12, 20, 37-39, 44, 48-49, 51-52, 61, 66-68.
63 ANM 26 en 35, *Inventarissen koorbezit*; PGNC, 11 oktober 1905; 28 oktober 1905; Bouman, “Léon.C. Bouman”, 67.
64 ANM 47, *Nijmeeg’s Mannenkoor*, 10-11; Bouman, “Léon.C. Bouman”, 71; *PGNC*, 19 april 1907.
65 Bouman, “Léon.C. Bouman”, 53, 55-56, 68, 82.
66 Koninklijk Huisarchief ’s-Gravenhage (voortaan KHA) A50-XXa-118.
67 *PGNC*, 2 en 3 mei 1909; 18 mei 1909; 9 en 10 mei 1909.
68 KHA, A50-XXa-118.
69 ANM 47, *Nijmeeg’s Mannenkoor*, passim; *PGNC*, 28 augustus 1909.
70 *PGNC*, 4-7 september 1909; 28-30 augustus 1909; KHA. ASO-XXa-I 18.

V Nijmeegs (Mannen-) Glorie na 1909

71 Bouman, “Léon.C. Bouman”, 72
72 *PGNC*, l7 juni 1910; 14 juli 1910; 2 juni 1910; 21 mei 1913; ANM 47, *Nijmeeg’s Mannenkoor*, 11; *PGNC*, 2 februari 1910.
73 *PGNC*, 5 mei 1910.
74 *PGNC*, 13 en 14 februari 1910; 13 mei 1910; 15 en 16 mei 1910; 18 mei 1910; 21 mei 1910; 25 mei 1910; 29 en 30 mei 1910; interview met mevr. Nijst-Kerper 18 september 1983.
75 *PGNC*, 26 maart 1910; 6 april 1910; 13 april 1910; 30 april 1910; 3 mei 1910.
76 *PGNC*, 31 mei 1910; 3 juni 1910.
77 *PGNC*, 4-7 juni 1910; 15 juni 1910.
78 *PGNC*, 8 juni 1910; 30 september 1910; 7 december 1910; 21 januari 1911, 23 en 24 november 1913.
79 *PGNC*, 2-3 mei 1912.
80 *PGNC*, 7 februari 1913; 11 augustus 1903; *Plakboek familie Wanders*; *PGNC*, 7 november 1913; 21 januari 1913; 21 mei 1913.
81 *PGNC*, 11 februari 1915; 7 en 8 februari 1915; 27 mei 1913; 9 februari 1915.
82 *PGNC*, 29 januari 1915; 28 en 29 maart 1915.
83 Interview mevr. Nijst-Kerper; *PGNC*, 21 oktober 1913; 29 januari 1915; 3 oktober 1916; 22 mei 1917; 4 mei 1922; 23 oktober 1926; *Jaarboekje gemeente*

Nijmegen 1926; Archief De Vereenigde Zangers (voortaan AVZ; niet geïnventariseerd).

84 *PGNC*, 13 en 14 septembcr 1914; *Het Zangersblad*, 15 oktober 1915; Archief Mastreechter Staar; *PGNC*, 13 januari 1916; 8 septembcr 1915; 15 september 1915; 26 en 27 september 1915.

85 *PGNC*, 28 november 1915.

86 *PGNC*, 13 januari 1916; *Het Zangersblad*. 15 oktober 1915; *PGNC*, 25 januari 1916; 25 september 1919.

87 *PGNC*, 17 november 1916; NAN, *Uittreksel uit het Register der besluiten van Burgemeester en Wethouders der gemeente Niimegen* 1918, 380-F-1/ 2, *PGNC*, 7 maart 1916; 20 en 21 mei 1917.

88 *"La Croisade des Enfants" légende musicale en quatre parties pour soli, enfants, choeurs et orchestre adaptée du poeme de Marcel Schwob par Gabriel Pierné. Ou vrage couranné par la ville de Paris.* 1 -2; *PGNC*, 1 mei 1918.

89 *PGNC*, 25 augustus 1919; 2 september 1919.

90 NAN, *Uittreksel* 1919, 290-F-1/ 3; *Het Zangersblad*, juni 1918; *PGNC*, 21 augustus 1919; 5 september 1919; 8 september 1919; 15 september 1919; 19-20 september 1919; 25 september 1919.

91 *Het Zangersblad*, 1920; *PGNC*, 22 april 1922; 25-26 april 1922; 14 april 1923; 16-17 april 1923.

92 *PGNC*, 29 oktober 1923.

93 *PGNC*, 30 september 1926, 1 oktober 1926; ANM 30, *Notulen,* ledenvergadering 29 September 1926; Bouman, "Léon.C. Bouman", 56; *Jaarboekje 1926*; ANM 30, *Notulen*, jaarverslagen 1923-1924, 1925-1926; *PGNC*, 31 december 1926; interview met mevr. Grefkens-Wanders 11 augustus 1983; *Plakboek familie Wanders*.

94 *PGNC*, 5 mei 1928.

95 *Verslag van de viering van het 75-jarig bestaan alsmede van de 75ste Jaarvergadering van het Nederlandsch Zangersverbond te Niimegen op 22 en 23 September 1928*; *PGNC*, 27 september 1928; 21 juli 1917; ANM 30, Notulen, jaarverslag 1923-1924; *PGNC*, 5 mei 1928; *Plakboek familie Wanders.*

96 ANM 30, *Notulen*, jaarverslag 1928-1929; *PGNC*, 25 maart 1929; 17 september 1929.

97 *PGNC*, 27 januari 1930.

98 Bij het schrijven van deze paragraaf is mede gebruik gemaakt van niet-geïnventariseerde archivalia uit het archief van De Vereenigde Zangers.

99 *De Gelderlander*, 3 november 1932.

100 *PGNC*, 9 december 1932.

101 *PGNC*, 31 december 1934; *Jaarboekje I926.*

102 *PGNC*, 30 januari 1935.

103 *PGNC*, 17 september 1929; 11 september 1929.

104 Zie p. 82 e.v.

105 Interview mevr. Grefkens-Wanders; ANM 30, *Notulen*, jaarverslag en ledenvergadering 11 oktober 1939; *Plakboek familie Wanders*; A.F. Uijen, ,,Aantekeningen m.b.t. historie Nijmeegs Mannenkoor" (Nijmegen, s.a.); *Officieel Programme Nijmeegsche Missieweek van 8-16 Mei 1920* (Nijmegen, 1920) 19.

106 *PGNC*, 20 augustus 1930; 27 augustus 1930; Uijen, ,,Aantekeningen".
107 *PGNC*, 2 september 1930; Uijen, ,,Aantekeningcn", *Plakboek familie Wanders.*
108 ANM 30, *Notulen*, ledenvergadering 16 oktober 1929; *PGNC*, 23 mei 1930; ANM 30, *Notulen*, jaarverslag 1929-1930; ledenvergaderingcn 1 oktober 1930, 28 september 1932; jaarverslagen 1933-1934, 1932-1933.
109 ANM 30, *Notulen*, jaarverslag 1931-1932; ledenvergaderingen 25 september 1933, 15 augustus 1934.
110 ANM 30, *Notulen*, ledenvergaderingen 30 oktober 1929, 15 augustus 1934; jaarverslag 1933-1934; *PGNC*, 19 september 1934; 21 september 1934; 24 september 1934.
111 ANM 30, *Notulen*, jaarverslag 1935-1936; *PGNC*, 31 december 1934; *Plakboek familie Wanders*.
112 ANM 30, *Notulen*, ledenvergadering 4 september 1935; jaarverslag 1935-1936; *PGNC*, 1 oktober 1935; ANM 30, *Notulen*, ledenvergadering 28 september 1932.
113 ANM 30, *Notulen*, jaarverslag 1935-1936; *PGNC*, 30 december 1937; ANM 30, *Notulen*, ledenvergadering 11 september 1940.
114 *Plakboek familie Wanders;* ANM 30, *Notulen*, jaarverslagen 1935-1936, 1936-1937.
115 ANM 30, *Notulen*, ledcnvergaderingen 14 oktober 1936, 8 september 1937; jaarverslag 1937-1938; ledenvergadering 26 oktober 1938; jaarverslag en ledenvergadering 11 oktober 1939.
116 *PGNC*, 18 september 1940; ANM 30, *Notulen*, Iedenvergadering 11 september 1940.
117 *Plakboek familie Wanders*.
118 *PGNC*, 2 ju1i 1941; 6 december 1941; AVZ.
119 *PGNC*, 23 maart 1942; ANM 30, *Notulen*, ledenvergadering 18 maart 1942; interview met J.Th. van Berkel 11 augustus 1983.
120 AVZ.
121 Interview Van Berkel; AVZ.
122 ANM 30, *Notulen*, ledenvergadering 18 maart 1942, 25 maart 1945; AVZ.
123 ANM 30, *Notulen*, bestuursvergaderingen 20 mei 1946, 12 december 1946; ledenvergadering 18 december 1946, 21 augustus 1946.
124 ANM 30, *Notulen*, jaarverslag op 19 september 1945; Varia (niet-geïnventariseerd materiaal uit ANM: programmaboekjes, losse notitievellen etc.); interview met H.G.A. van Leeuwen 9 augustus 1983.
125 ANM 30, *Notulen*, bestuursvergadering 29 maart 1946; jaarverslag op 2 oktober 1946; interview Van Leeuwen.
126 ANM 30, *Notulen*, ledenvergadering 18 december 1946; Bevolkingsregister Arnhem (mondelinge mededeling H.F.W. Sporbeck); interview Van Leeuwen; ANM 30, *Notulen*, bestuursvergaderingen 26 maart 1947, 30 mei 1947, 11 juli 1947; ledenvergadering 16 juli 1947.

VI Nieuwe wegen

127 Interview Van Leeuwen.
128 Interview mevr. Grefkens-Wanders; Varia.
129 ANM 30, Notulen, jaarverslag op 25 oktober 1948.
130 ANM 30, *Notulen*, bestuursvergadering 6 oktober 1948; ANM 28, No!ulen,

bestuursvergadering 31 maart 1949; Varia; ANM 30, Notulen, bestuursvergadering 4 november 1948; ANM 28, *Notulen*, bestuursvergaderingen 27 j uni 1949, 7 november 1949; ledenvergadering 16 november 1949; bestuursvergadering 18 juli 1949.

131 AVZ; ANM 30, *Notulen,* ledenvergadering 9 april 1945, bestuursvergadering 1 mei 1946.

132 ANM 30, *Notulen*, jaarverslag op 25 oktober 1948; ANM 28, *Notulen*, bestuursvergaderingen 12 september 1949, 20 september 1950; ledenvergadering 27 september 1950; bestuursvergaderingen 28 augustus 1950, 8 januari 1951; ledenvergadering 17 oktober 1951; bestuursvergadering 31 maart 1949; Varia.

133 Varia; ANM 28, *Notulen*, bestuursvergadering 13 januari 1953; ANM 30, *Notulen*, ledenvergadering 25 maart 1945.

134 Varia; ANM 28, *Notulen*, bestuursvergadering 17 oktober 1951; bestuursvergadering 13 janauari 1953.

135 ANM 28, *Notulen*, bestuursvergaderingen 20 september 1950, 11 oktober 1950, 4 maart 1951; ledenvergaderingen 14 oktober 1953, 9 juni 1954.

136 ANM 28, *Notulen*, bestuursvergadering 20 september 1950; ledenvergadering 9 juni 1954; interview Van Leeuwen; interview mevr. Nijst-Kerper; interview met Jack van de land 13 september 1983; Varia; AN M 28, *Notulen*, ledenvergadering 20 oktober 1954; interview mevr. Grefkens-Wanders.

137 Varia; interview mevr. Grefkens-Wanders; Bouman, “Léon.C. Bouman”, 85; Uijen, “Aantekeningen”; interview Van de Zand.

138 Varia; AVZ; interview met A.F. Uijen 22 juni 1983.

139 ANM 30, *Notulen*, ledenvergadering 25 maart 1945; bestuursvergadering l mei 1946; ledenvergadering 18 december 1946.

140 AVZ; *Plakboek familie Wanders*.

141 AVZ; Varia.

142 AVZ; Varia; *Jaarboekje 1954*.

143 AVZ.

144 Varia; AVZ.

145 ANM 30, jaarverslag 1960.

146 Mondelinge mededeling van H.F.W. Sporbeek; ANM 3, ledenvergadering 30 januari 1979.

147 ANM 3, jaarverslagen 1960-1961; ledenvergadering 11 januari 1961; W.B. van Boven, ,,Het 125 jar. jubileum van de Koninklijke Zangvereniging ,,Nijmeegs Mannenkoor” (Nijmegen, s.a.); ANM 3, jaarverslagen 1962 en 1968; Varia.

148 ANM 3, jaarverslagen 1965-1969; ledenvergadering 14 januari 1969.

149 ANM 3, jaarverslagen 1970-1973; Varia.

150 ANM 3, ledenvergadering 22 januari 1974; jaarverslagen 1974-1977, 1979-1980; Varia.

151 Interview Van de Zand.

152 Varia; ANM 3, jaarverslag 1973.

153 Bij het nu volgende is gebruik gemaakt van; ANM 3, jaarverslagen 1960-1964, 1966, 1968, 1970-1980; ledenvergadering 9 februari 1981; Varia; interview Van de Zand.

154 ANM 3, ledenvergaderingen 11 februari 1980, 9 februari 1981; interview Van de Zand.